

RENUS: enige opmerkingen bij de scanning en plaatsing op de website van AWN-Rijnstreek.

De afdeling Rijnstreek van de AWN (afd. nr. 6) werd officieel (her)opgericht op 24 november 1974, maar fungeerde al geruime tijd tevoren als een werkgroep of onofficiële vereniging/afdeling. In de begintijd werd het contact tussen het (afdelings)bestuur en de leden op een heel eenvoudige wijze onderhouden. Omdat het archief van de afdeling uit deze tijd compleet schijnt te zijn en ook zaken als convocaten en mededelingenbriefjes goed gearchiveerd zijn (in de inv.nrs. 8, 27, 28 en 38), zijn deze gelicht. Gezien het feit dat (later) de Renus primair de aankondigingen van lezingen, jaarverslagen en agenda's en notulen van de jaarvergaderingen bevatte, zijn deze hier allemaal opgenomen, ook al is het de vraag of ze wel aan de leden toegezonden werden. Soms is duidelijk dat ze slechts ter jaarvergadering uitgereikt of voorgelezen werden. Daarnaast staan er ook vaak jaarcijfers (rekening, balans en begroting) in, en ledenlijsten; die lijsten zijn vanwege privacy-gevoeligheid bewust achterwege gelaten en de jaarcijfers alleen dan opgenomen als ze bij het scannen geen of slechts weinig problemen gaven, maar zodra ze helemaal overgetypt moesten worden of het scannen veel problemen gaf (door het lastig in kolommen onderbrengen), werden ze weggelaten, omdat het belang ervan voor de geschiedschrijving niet hoog te achten is.

Over de geschiedenis van het blad, dat al heel vroeg (in 1979?) de titel *Renus* kreeg, is al een en ander meegedeeld in aflevering 2012 nr. 1 p. 14-16, "De voorlaatste Renus". Daarin is een soort verhaal verteld over de totstandkoming van het blad in de periode 1992-2012. Wat de periode daarvóór betreft, is er niet zo'n verhaal. Wat hierna volgt is dan ook maar een schamele bijeenstrapping van het weinige dat er over bekend is.

Het oudst bewaard gebleven exemplaar van de *Renus, mededelingenblad van de archeologische werkgemeenschap voor nederland, afdeling rijnstreek*, zonder nummer, bestaat uit slechts één aan één kant bedrukt A4-tje, gedateerd Voorhout september 1979. Het is eenvoudig getypt en daarna gefotokopieerd; over de oplage is niets bekend. Dit was nog op normaal papier vermenigvuldigd, maar geheel in de geest van de tijd werden volgende afleveringen op het toen gebruikelijke donkergrijze recycle-papier gekopieerd. Een volgende aflevering is het jaarverslag over 1979, dus uit 1980. Een nog latere moet dateren uit september of oktober 1982 en is eerder een soort folder om lid te worden, waarbij de lezer uitgenodigd wordt om de eerstvolgende lezing op dinsdag 30 november [1982] te bezoeken. Dit eveneens primitieve blaadje is op geel papier en heel vaag afgedrukt. Pas vanaf 1985 kwam er wat meer regelmaat: gefotokopieerd op wit papier formaat A5 (dus dubbelgevouwen A4) en met een vaste lay-out van de voorpagina. Dit formaat bleef, ook al werd de voorpagina een paar keer qua lay-out gewijzigd en werd de kaft op gekleurd papier door een drukker (Sparta) afgeleverd; dit was afwisselend lichtblauw, groen en lichtgeel.

Al langere tijd werd er gedacht over scanning van de oude exemplaren, al was het maar voor het veiligstellen van de reeks voor de toekomst. Maar zoals andere AWN-afdelingen en ook andere verenigingen en stichtingen al met hun orgaan gedaan hadden, zou het ook AWN-Rijnstreek goed uitkomen als alle Renussen op de website toegankelijk zouden zijn. Aan een uitbrengen van een DVD of CD-Rom kon niet gedacht worden, maar zeker als er met vrucht gezocht wil kunnen worden met behulp van een (geavanceerde) zoekmachine is het wel het gemakkelijkst als alle Renussen in scan op de website zouden staan. Maar dan is nog maar een deel van het probleem opgelost: omdat het blad haast altijd het resultaat van fröbelwerk onder hoogspanning geweest is, is de kwaliteit van het "drukwerk" vaak dusdanig beneden alle peil dat geen enkele, zelfs geavanceerde, zoekmachine daar chocola van kan maken. Dan is het beter om de tekst te laten herkennen met behulp van OCR-software en alle tekst dusdanig te corrigeren en desnoods zelfs te bewerken of domweg over te typen dat er een mooi en vooral voor welke zoekmachine ook prima doorzoekbaar bestand (in pdf) ontstaat. Vandaar dat er twee bestanden op de website geplaatst zijn: de scans van de originelen, ongeacht of die goed of slecht zijn, en de met OCR leesbaar gemaakte tekst. Omdat het, zeker in het huidige stadium, erg

lastig zal zijn om leesbare tekst en bijbehorende scan aan elkaar te koppelen, is de moeite genomen om alle als illustratie bedoelde zaken op de goede plek tussen de tekst te plakken. Dat zal bij het lezen en zoeken wel tot wat meer ruis leiden, maar omdat een beeld nu eenmaal hoort bij een tekst, zal het kennismaken van de tekst met illustratie tot een meerwaarde leiden.

Denken over scannen kost niets, maar leidt ook tot niets. Pas eind 2014 werd de hand echt aan de ploeg geslagen. Omdat de scanner van de afd. Rijnstreek in onze werkruimte totaal ongeschikt voor deze klus bleek, heeft Pierre van Grinsven dat op zijn privé-scanner gedaan en met OCR bewerkt en de eerst grove verbeteringen aangebracht. Daarna heeft Piet de Baar alle teksten zorgvuldig doorgelezen (gecollationeerd) en waar nodig gecorrigeerd of bewerkt. Daarbij is zeer terughoudend geopereerd. Kennelijke type- of taalfouten zijn stilzwijgend verbeterd, een enkele opmerking in potlood in het origineel is tussen vierkante haken tussengevoegd en een aantal aperte inhoudelijke fouten is verbeterd. Omdat het OCR-programma bij de oudste wel zeer primitief geproduceerde Renussen alleen maar rommel produceerde, heeft laatstgenoemde die maar domweg overgetypt, evenals jaarverslagen, notulen e.d. vanaf 1973 tot begin jaren tachtig.

Het tot een leesbaar document maken van een oude tijdschriftaflevering geeft wel wat problemen. De lay-out, voor zover je daar überhaupt al van kunt spreken, is dusdanig wisselend dat de scanner en OCR er maar een potje van maken. Dan is het voor de huidige (computerscherm)lezer wel het gemakkelijkst als alles nu in één opmaak gepresenteerd wordt. Maar dat leidt wel tot min of meer zware ingrepen. Om geen enorme hoeveelheid wit te krijgen, is het beter om alles zo kort mogelijk achter elkaar aan te bieden; dat leest toch wel het gemakkelijkst (wel gescheiden door een lijn van plus-tekens). Omdat de Renu niet bepaald een blad is waarvan de pagina-aanduiding (voor zover die überhaupt aanwezig is) van het grootste belang is, is alleen bij afleveringen die gepagineerd zijn, het paginanummer tussen vierkante haken tussen de tekst gevoegd. Dat zal amper tot extra ruis leiden. Hierdoor is de oorspronkelijke pagina-opmaak vernietigd. Soms heeft de nu gebruikte software (Word 2013) ook een eigen willetje, vooral bij automatische correctie, en om niet extra werk te krijgen, is daar vaak maar in berust. Dat houdt dan wel in dat heel vaak de spelling die populair was in de jaren tachtig en negentig, vóór de beruchte spellinghervormingen dus, als het ware ongemerkt omgezet werd in de huidige spelling. Het zij zo. Ook is nu overal waar daarvan sprake was, en dat was best wel vaak, het uitvullen tot aan de rechterkantlijn uitgezet, waardoor nu overal vrije regelval ontstaan is. Daardoor is de band tussen het leesbare verhaal en de scan flink geknakt, maar waar het in een papieren blad vaak gaat om mooi vierkante tekstblokken, met de illustraties op een voor het oog fraaie plek tussengevoegd, speelt dat op een computer toch eigenlijk niet. Wie echt nostalgische gevoelens voor de originele opmaak koestert, moet zich dus maar troosten met de aanblik van de scans.

Bij het tussenplakken van de originele illustraties is vaak ook de in het plaatje opgenomen tekst meegenomen, zodat die niet door de OCR bewerkt is. Daardoor kun je niet met welk zoekprogramma dan ook in die teksten zoeken. Jammer, maar het eruit knippen van die tekstjes, ze met OCR bewerken, corrigeren en daarna weer inplakken, zou echt teveel tijd gekost hebben. Een enkele keer is een (deel van een) artikel of cartoon uit een krant of tijdschrift als illustratie afgedrukt. Ook deze zijn niet met OCR bewerkt, om dezelfde redenen, en ook dat is jammer. Maar vaak staat er wel bij uit welke krant of dergelijke het artikel komt. Voor zover dat een van de in Leiden en omstreken verschijnende krant was, kan de pijn verzacht worden door te zoeken in de kranten(bank) van het Gemeente/Regionaal Archief Leiden (en omstreken), thans www.erfgoedleiden.nl. Voor andere kranten kan gezocht worden op www.delpher.nl.

Wij beseffen maar al te goed dat van zulk doodeenvoudig drukwerk geen prachtige en gemakkelijk leesbare teksten te maken zijn, en dat er nog wel vele fouten en dergelijke voor verbetering vatbaar zijn. Wij stellen dan ook alle opmerking graag op prijs. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd, en in de loop van de komende jaren hopen wij nog de nodige originele tekeningen uit ons archief te scannen en voor zover die gebruikt zijn voor illustratie van een Renu, maar daar slecht gereproduceerd zijn, door nieuwe en betere scans te vervangen. En wij hopen op nieuwe technische

verbeteringen op software-gebied, waardoor de doorzoekbaarheid van alle Renussen stukken beter en sneller zal worden. Voor het moment menen wij al een enorme verbetering in de wijze van vindbaarheid van de waardevolle informatie, en dat niet alleen over vrij onbekende opgravingen, in de Renus voor een ieder geleverd te hebben. Maar uw opmerkingen worden gaarne door ons ingewacht.

Alphen aan den Rijn, voorjaar 2015 en (na jarenlang stilliggen vanwege andere prioriteiten) voorjaar 2019.

Piet de Baar en Pierre van Grinsven.

+++++

NOTULEN VAN DE VERGADERING OP 24 APRIL 1973 VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP in het K&O-gebouw.

Voorlopig bestuur, aanwezig: J.D.F. Hardenberg, J.A.N. Sprangers, mevr. S. van der Meulen, J.M. van Engelenburg, mej. C. Stal.

Totaal aanwezige candidaatleden van de werkgroep: 25 van het totaal van 52.

1. Opening van de vergadering door de heer Hardenberg, waarbij alle aanwezigen van harte welkom geheten worden. De heer Sprangers zal de discussie leiden. De heer Hardenberg wijst nog op het feit dat de AWN-jaarvergadering op 2 juni in het Museum van Oudheden zal plaatsvinden (de gehele dag vanaf 's morgens ca. 10.00 uur).

2. Doelstelling. Inleiding door de heer Hardenberg over de doelstelling. Hij wijst o.a. op het feit dat een Archeologische Werkgroep een omschrijving van haar werkzaamheden in een doelstelling nodig heeft, vooral tegenover de 'buitenwacht'. De doelstelling is door het voorlopig bestuur opgesteld. De heer Wassink stelt voor om de zinsnede ... in de ruimste zin... volgend na ...voorouders te schrappen. Mej. Moerman merkt op dat het herkennen van grootmoeders theekopje ook nog van belang kan zijn. De heer Van Dam stelt dan voor om de zinsnede ... in de ruimste zin... dan te vervangen door ... in leven en werken... De vergadering sprak zich over de wijziging niet uit. De discussie spitst zich even later toe op het punt wetenschappelijk in de doelstelling en het feit dat de meesten persoonlijk niet uitsluitend voor de wetenschap willen werken. De heer Hardenberg wijst in dit verband dan ook uitdrukkelijk op de zinsnede ... met en mede ten behoeve van..., welke bedoeld is om een zo groot mogelijke samenwerking te verkrijgen tussen de Archeologische Werkgroep en de buitenwacht, waaronder de archeologische wetenschap(pelijke wereld) met haar instellingen; een samenwerking die voor onze groep toch van groot belang is. Weliswaar hebben alle leden een persoonlijke interesse, maar door deze interessen te bundelen met die van anderen binnen de groep en de werkgroep op haar beurt te laten samenwerken met andere instanties ontstaat er een zodanige kennisvergroting dat uiteindelijk daar ieder persoonlijk voordeel van heeft. Kortom, het persoonlijk belang van ieder lid wordt het meest gediend met samenwerking.

Alle leden gaan accoord met de doelstelling.

3. Behandeling vondsten. De heer De Roos maakte reeds onder punt 2 de opmerking dat op een voorgaande cursusavond reeds gesproken werd over het persoonlijk verkrijgen van vondsten. De heer Hardenberg wijst er op dat we niet moeten streven naar het aanleggen van particuliere verzamelingen, omdat we dan niet meer kunnen rekenen op de medewerking van archeologische en andere instellingen. De heer Trippenzee wijst ook nog op het punt van samenwerking met overheidsinstanties, in het bijzonder de gemeente en haar diensten. Dit wordt bevestigd door de heer Vos (directeur Gemeentewerken Leiden). Bovendien, zo merkte de heer Vos nog op, zullen meerdere instellingen hun belang kunnen laten gelden bij eventuele vondsten, bijvoorbeeld R.O.B.

en gemeentemusea, vooral als het gaat om unieke vondsten. Op dit ogenblik heeft geen enkele archeologische instelling belangstelling voor het terrein van kasteel Meerburg, doch de gemeente bezit de grond en zou dus aanspraak kunnen maken op (een deel van) de vondsten. Met andere woorden: als archeologische werkgroep kan men dus even goed aanspraak maken op vondsten. In 't algemeen zullen de vondsten gaan naar instellingen die daar het meeste belang bij hebben en er ook aanspraak op maken. Het recht te mogen opgraven wordt meestal aan een erkende werkgroep gegeven door de eigenaar van de grond. Mej. Moerman wijst erop dat particuliere doelgerichte opgravingen volgens de wet verboden zijn. Dat een en ander toch gebeurd is (bijvoorbeeld het geval van het bouwterrein van Studentenhuisvesting) is meer te wijten aan nalatigheid van de eigenaar van de bouwgrond, die zijn rechten niet liet gelden. De heer Vos wijst er in dit verband op dat wanneer de Archeologische Werkgroep toen reeds bestaan had, deze groep naar alle waarschijnlijkheid wel het recht van opgraving van Studentenhuisvesting gekregen zou hebben.

De heer Hardenberg vertelt nog iets over de perfecte organisatie van e AWN-groep Haarlem, die door hem en de heer Van Engelenburg is bezocht. De ervaring van de groep Haarlem is dat men nog wel veel belang hecht aan de eerste vondsten, maar niet meer aan de zoveel duizendste vondst. De vergadering vindt dat wat erg lang over dit onderwerp wordt gesproken. De heer Welses meent de volgende conclusie te mogen trekken, bestaande uit drie punten:

- a. alle vondsten worden ingebracht binnen de groep;
- b. daarna worden alle vondsten geselecteerd en wordt er bepaald voor wie en wat er van belang is;
- c. het overblijvende materiaal, voor zover dit niet meer voor de groep zelf van belang is, verdelen onder die leden die daar alsnog belangstelling voor tonen.

De heer Hardenberg wijst er op dat het nuttig zal zijn dat de meeste vondsten binnen de groep zullen blijven als werkmateriaal. De heer Sprangers vat het geheel nog eens samen en de vergadering kan het met de conclusie eens zijn.

4. Opgravingsobjecten. Deze zijn te verdelen in twee categorieën, aldus de heer Hardenberg: a) objecten die de werkgroep verkrijgt van instanties of particulieren; b) de reeds aanwezige objecten.

Sub a): Meestal zal dat van de gemeenten en in een later stadium van de ROB afkomstig zijn; dit zal pas gebeuren als de groep een zekere (gunstige) reputatie opgebouwd heeft. Een middel hiertoe is o.a. de verkregen opgravingsresultaten publiceren. Als voorbeeld laat de heer Hardenberg zo'n opgravingsverslag zien van de werkgroep Haarlem. Ook inlichtingen van particulieren kunnen van groot belang zijn en moeten misschien zelfs wel sneller bekeken worden. Het is dan ook noodzakelijk om te zijner tijd een of meerdere contactpersonen te vinden die binnen en buiten de werkgroep een en ander kunnen coördineren.

Sub b): I Project Muskadelsteeg (nabij het Gerecht): hier kan niet door een volledige groep gegraven worden, daar het terrein te 'benauwd' is. Te zijner tijd zal er dus een kleine groep aan de gang gaan.

II Project kasteelterrein Coebel, (eigendom van Studentenhuisvesting): hier bestaat de mogelijkheid om met een volledige en zeer grote groep van mensen proefsleuven te trekken. Op dit terrein heeft ook nog een Spaanse schans gelegen. Over het geheel zijn er nog de nodige archiefgegevens bekend.

III Project kasteelterrein Meerburg (eigendom van de gemeente Leiden): er zijn nog wel wat gegevens in het Archief, het Leids Jaarboekje en de Universiteitsbibliotheek te vinden. Het opgraven is een wat subtiele zaak; daar het kasteel vermoedelijk op een heuvel gelegen was, welke later werd

afgegraven, zal er dus gekeken moeten worden naar fijne grondsporen – een en ander zal dus ook in nauw overleg met de heer Sarfatij van de ROB moeten gebeuren.

De heer Hardenberg doet nog de suggestie om eerst eens met een aantal mensen bij de werkgroep Haarlem te gaan kijken alvorens onze groep daadwerkelijk aan de slag gaat. De vergadering vindt dat dan te lang gewacht wordt met de opgravingen in de praktijk door de groep zelf en dat kan eigenlijk niet omdat we thans (april) mooi weer zullen krijgen en er in de zomer toch ook weer mensen met vakantie gaan. De discussie spitst zich toe op het zelf vinden en herkennen. Men wil dus daadwerkelijk graven met af en toe deskundige begeleiding (dat zullen in de praktijk wel mej. Moerman en de heer Vos zijn).

De vergadering besluit om eerst met het terrein Coebel te beginnen, daarna met de Muskadelsteeg. Voorafgaand zal een voorlichtingsavond gehouden worden, waarin de volgende punten aan de orde zijn:

- a) schervenherkenning (mej. Moerman);
- b) voorlichtingsmateriaal (Archief, etc.) over Coebel en Muskadelsteeg (de heer Vos);
- c) graafmateriaal, schoppen, meetlinten, etc.

Voorlopig wordt de voorlichtingsavond gehouden op 9 mei in het museum De Lakenhal en de opgravingszaterdag daarna, dus 12 mei.

5. Lokaleiteit t.b.v. de werkgroep. Op de vraag of de gemeente misschien ruimte zou kunnen aanbieden, zei de heer Vos dat er nog steeds naarstig wordt uitgekeken door hem naar ruimte, maar hij verwacht niet dat er op korte termijn een oplossing gevonden zou kunnen worden. Verder bleek er niemand onder de leden te zijn die een dusdanig groot huis bewoonde dat daarin beschikbare ruimte is. Dit punt blijft dus nog open staan. (wie een oplossing heeft of meent te hebben, wordt verzocht dit aan het voorlopig bestuur bekend te maken).

6. Contributie. Voorgesteld wordt vanuit de vergadering om nog geen contributie vast te stellen, omdat de lopende jaarkosten niet bekend zijn. Wel wordt voorgesteld om allemaal als toetredend lid van de Werkgroep een eerste bijdrage à f 10,- te storten in de kas van de werkgroep en op de komende voorlichtingsavond dit mede te brengen of te storten op rekening van de penningmeester van de Archeologische Werkgroep (voorlopig zal mevr. S. van der Meulen, Utrechtse Jaagpad 115, Leiden, postgironr. 1278140, deze taak op zich nemen). De vergadering gaat accoord.

7. Naam Werkgroep: verschillende namen zijn genoemd, o.a. 'Rijnstreek' en 'De Burcht'. De vergadering zag de urgentie niet in en dus blijft dit punt open. Het voorlopig bestuur houdt zich aanbevolen voor suggesties op dit punt.

8. Lidmaatschap A.W.N.: hier werd niet mee bedoeld dat de groep als zodanig een AWN-groep moet worden – dat is misschien in de toekomst aan de orde – maar er wordt bedoeld dat men persoonlijk lid wordt van de AWN. De heer Hardenberg beveelt zo'n lidmaatschap dan ook van harte aan aan diegenen die dat nog niet zijn, mede omdat men dan van faciliteiten van de AWN gebruik kan maken. Wederom wordt nog gewezen op de komende jaarvergadering van de AWN en er wordt gevraagd om organisatie-medewerkers die bij diverse zaken tijdens de vergadering behulpzaam kunnen zijn (koffie schenken e.d.). Toezeggingen zijn gedaan door mevr. Suurmond en de heren Trippenzee, Huisman en Hardenberg (er kunnen nog meer vrijwilligers komen, graag zelfs, die zich bij de heer Hardenberg kunnen melden).

9. Bijeenkomst schervenherkenning. Reeds onder punt 4 besproken. Een mededeling over de datum, plaats en tijd zal nog rondgestuurd worden.

10. Rondvraag. Opmerking aan het bestuur om echtparen één brief te sturen. Gevraagd wordt of persoonlijke identificatie bij opgravingen nodig is. Dit is wel een belangrijk punt; alleen de procedure moet nog nader bekeken worden. Geadviseerd wordt om zoveel mogelijk als groep duidelijk naar voren te treden. De heer Vos (gemeente) zal zoveel mogelijk op de hoogte gehouden worden en indien nodig wordt er eerst contact opgenomen met de commissaris van politie die ook weer door de heer Vos van te voren op de hoogte gesteld zal worden. Van belang is wel dat per project een leider wordt aangewezen door de groep, e.e.a. op vrijwillige basis, zodat bepaalde zaken goed verlopen.

Einde vergadering om 22.30 uur.

+++++

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP I.O., LEIDEN

22 mei 1973

Geacht (aspirant)lid,

1. Hierbij zenden wij u de notulen toe van de slotbespreking cursus archeologie, voor zover u deze nog niet heeft ontvangen op de schervenherkenningsavond. De voornaamste besluiten die genomen zijn om tot een werkgroep te komen, vindt u hierin terug. Indien u de contributie nog niet betaald heeft, verzoeken wij u de f. 10,-- over te maken; voor ons is dit dan tevens de mededeling dat u daadwerkelijk van de werkgroep lid wilt worden.

2. Inmiddels is er door een groot aantal leden op twee zaterdagen gegraven naar de fundamenten van 'de Coebel' (zie notulen project II). Wij nodigen u uit om aan de volgende graafdagen deel te nemen en wel 26 mei en 31 mei aanstaande (vanaf ca. 10.30 uur).

3. Maandag 4 juni a.s. houden wij een bijeenkomst in het Gemeentearchief, Boisotkade 2A, om 20.00 uur. Op deze avond zal een uiteenzetting worden gegeven over de Coebel aan de hand van archiefonderzoek. Ook zullen de tot dan toe opgedane ervaringen bij de graafwerkzaamheden worden besproken.

Tevens zullen wij ons gezamenlijk beraden over te nemen maatregelen om een krachtige groei en voortbestaan van de werkgroep te bewerkstelligen. Uw aanwezigheid is hiervoor een eerste vereiste.

Met vriendelijke groeten, Het Voorlopig Bestuur.

[volgt een oproep de voorlopige contributie over te maken]

[bijgevoegd is een kaartje met aanwijzing hoe het opgravingsterrein Coebel te bereiken]

+++++

ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP NEDERLAND [1974]

Afd. "Rijnstreek". Secr.: Plantsoen 75, Leiden. Tel. 01710-23766

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1974/1975.

Het doet ons genoegen u hiermede de activiteiten voor het winterseizoen te kunnen aankondigen. Alle lezingen zullen worden gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie (gebouw 55) van het

Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg, parkeren direct ná de portiersloge links op het grote parkeerterrein dat aan de achterzijde van gebouw 55 ligt. De aanvangstijd is 20.00 uur.

Maandag 23 september 1974. Zie bijgaand convocaat.

Zaterdag 19 oktober zal een bezoek worden gebracht aan de TENTOONSTELLING in DE LAKENHAL, die wordt georganiseerd ter gelegenheid van het feit dat Leiden 400 jaar geleden werd ontzet. Aanvang 10.00 uur. Kosten f 2,25 p.p. inclusief rondleiding. Met het oog op deze rondleiding (ca. 20 personen per groep) wordt u verzocht zich zo spoedig mogelijk op te geven (schriftelijk of telefonisch 01710-23766) bij het secretariaat. Introduce's welkom.

Maandag 21 oktober zal Dr. Van der Poel uit Wageningen een voordracht houden over LANDBOUW IN DE PRAEHISTORIE. O.a. hoe men heeft gewerkt met houten en benen eggen, de ontwikkeling van de ploeg en het gebruik van stenen sikkels.

Maandag 18 november vertelt ons lid de heer A. Trippenree ons "wat een romeinse scherf van de Woerd bij Valkenburg teweegbracht".

Maandag 16 december 1974. Deze avond zal ons lid de heer J. van der Meulen de opgang, bloei en ondergang van de Goudse pijpenindustrie belichten. Ook zal verteld worden over de ouderdomsbepaling van de pijp en de betekenis van de verschillende hielmerken en versieringen.

Hieronder volgt alvast een korte opgave van de bijeenkomsten in 1975. Omstreeks de jaarwisseling kunt u hierover een gedetailleerd convocaat verwachten. Noteert u deze data in uw agenda!

Maandag 13 januari. Drs. G. Kortenbout v.d. Sluys. Onderwerp: fossiele botten.

Maandag 17 februari. Ir. H.A. van Oerle. Onderwerp: de nieuwe stadsgeschiedenis vanaf ca. 1200.

Maandag 17 maart. De heer Swart. Onderwerp: speleologie, geologie en archeologie.

Maandag 14 april. Dr. Van Adrichem. Onderwerp: Van Peutingerkaart tot luchtfoto.

Maandag 12 mei zal als een laatste oordeel van ons winterprogramma een ledenbijeenkomst worden gehouden met o.a. de jaarvergadering.

In de tweede helft van januari hopen we onder leiding van Ir. H.H. Vos een bezoek te brengen aan de tentoonstelling in het PRINSENHOF te Delft, getiteld "Opgravingen in Delft ten behoeve van het stadskernonderzoek".

Namens het bestuur:

H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND Afdeling RIJNSTREEK

JAARVERSLAG 1974

Het maken van een jaarverslag is een goede gelegenheid eens terug te kijken naar wat voorbij ging in de jonge historie van onze afdeling. De cursus archeologie gehouden door de Leidse Volksuniversiteit in het winterseizoen 1972/73 was de onmiddellijke aanleiding tot het oprichten van

de “Rijnstreek”. De Coebel was ons eerste opgravingsproject; veel schokkends bracht deze opgraving niet op – het kasteel Coebel bleef onvindbaar. Gezien het enthousiasme van onze leden heeft het voorlopige bestuur bij het hoofdbestuur van de A.W.N. een aanvraag ingediend tot erkenning als een volwaardige afdeling van de AWN. Op 23 november 1973 werd deze erkenning verkregen.

In 1974 bestonden de activiteiten van de afdeling uit:

A. LEZINGEN.

Restauratie van scherven: mw. S. van der Meulen-van Harskamp

Hollandse wandtegels en majolica: mej. Drs. I.W.L. Moerman

Het neolithicum tussen Leiden en Nijmegen: Dr. L.P. Louwe Kooymans

Opgraving Kartuizerklooster te Delft: Ir. H.H. Vos

Verslag van een reis naar Oxford en de vorderingen in de UB-tuin: dhr. J.D.F. Hardenberg, dhr. J.M. van Engelenburg en mw. H. Suurmond-van Leeuwen

Landbouw in de praehistorie: Drs. J.M.G. van der Poel

Wat een Romeinse scherf van De Woerd bij Valkenburg teweegbracht: dhr. A. Trippensee

De Goudse pijpenindustrie: dhr. J. van der Meulen.

B. OPGRAVINGEN.

Bagijnhof: Een van onze leden deed de suggestie een opgraving te verrichten in de verwaarloosde achtertuin van de Universiteitsbibliotheek. Om na te gaan of dit de moeite waard zou zijn, werd contact gezocht met Dr. Ir. H.A. van Oerle. Hij wees ons op de mogelijkheid de fundamente van het Faliede Bagijnhof en de mogelijk daaronder liggende ‘Coninxweg’ bloot te leggen. De benodigde toestemming van de afdeling Gebouwen van de R.U. alsmede van de directeur van de U.B. werd vrij snel verkregen. Voordat met de opgraving kon worden begonnen, moest eerst de bijzonder ‘weelderige’ vegetatie worden verwijderd. Bij het graven kwamen al spoedig de eerste fundamente vrij; deze waren, naar later bleek, van een jongere datum. Na een bezoek ter plaatse door de heer Van Oerle werd echter spoedig de fundatie van een gedeelte van het Faliede Bagijnhof gevonden. Niet lang daarna werd de eerste tot een bagijnenwoning behorende afvalput gevonden. Later in het seizoen werden nog twee putten ontdekt en leeggehaald. Alle drie leverden zij veel aardewerkvondsten op. Het Faliede Bagijnhof werd vóór 1293 gesticht en in 1432 vergroot. De woningen werden in 1586 eigendom van de stad Leiden en verhuurd aan lidmaten van de Universiteit. Over deze opgraving zal te zijner tijd een uitvoerig verslag verschijnen.

Achthovenerpolder te Leiderdorp: Een van onze leden meldde hier schervenmateriaal uit het begin van onze jaartelling gevonden te hebben bij een afkleiing t.b.v. een dakpannenfabriek. In overleg met de heer Sarfatij, provinciaal archeoloog, werd besloten de klei-afgraving op de voet te volgen met 2 à 3 man van onze afdeling. Hiervoor werd van de directie van de dakpannenfabriek toestemming verkregen en ook de werknemers op de opgraving hielpen enthousiast. Het overgrote deel van de vondsten kwam uit de bedding van een oude kreek. Een echte opgraving was echter niet mogelijk, daar het werk doorging en er door de graafmachine slechts smalle sleuven werden getrokken, waardoor geen behoorlijke vindplaats kon worden ingetekend, laat staan dat enig inzicht in een mogelijke bewoning kon worden verkregen. Een deel van het materiaal zal waarschijnlijk in het najaar 1975 in het Museum van Oudheden worden geëxposeerd.

C. VONDSTENREGISTRATIE.

Enkele leden gebruikten hun vrije zaterdagmiddag om in het Museum van Oudheden gegevens te verzamelen. Vele vondsten uit de Rijnstreek werden genoteerd en naar vindplaats gecatalogiseerd; een veelomvattend werk dat helaas door tijdgebrek op een laag pitje staat. Wel worden de nieuwe vondsten in het systeem opgenomen.

D. WERKGROEPEN.

De ledenbijeenkomst op 10 juni verliep zeer geanimeerd en vele goede ideeën kwamen ter tafel. De enquêteformulieren, die wij hierna verzonden, kwamen in groten getale terug. De belangstelling voor de diverse werkgroepen was echter zo groot dat het bestuur zich genoodzaakt zag een keuze te doen. Deze viel op Romeinse archeologie en historisch onderzoek. Beide werkgroepjes zijn inmiddels van start gegaan en op de bijeenkomst van 12 mei 1975 zullen zij verslag uitbrengen.

E. CURSUSSEN.

Ook hiervoor bleek veel belangstelling te bestaan en weer moest er een keuze worden gemaakt. Besloten werd dit seizoen alleen de cursus restauratie te houden; de aanmelding was hiervoor het grootst. De cursus veldtekenen gaf te weinig aanmeldingen, zodat deze helaas niet kon doorgaan. Dit was een teleurstellende ervaring, temeer daar er een dringende behoefte bestaat aan mensen die bereid zijn in het veld te tekenen en dit uit te werken.

F. MUSEUM EXCURSIE.

Op 19 oktober werd een bezoek gebracht aan het museum De Lakenhal te Leiden waar een expositie werd gehouden naar aanleiding van het feit dat Leiden 400 jaar geleden werd ontzet.

G. VELDVERKENNING.

Op verzoek van de provinciaal archeoloog wordt op Roomburg een veldverkenning gedaan met het doel de ligging van het castellum Matilone vast te stellen. Het onderzoek beperkt zich voorlopig nog alleen naar materiaal dat aan de oppervlakte gevonden wordt.

H. WERKAVONDEN.

Wij prijzen ons gelukkig voorlopig werkruimte gevonden te hebben bij een van de leden thuis. Hier kunnen de vondsten gewassen, gedetermineerd en gerestaureerd worden. Op dinsdagavond zijn hier 4 à 6 leden bezig met de verschillende werkzaamheden. Hoe erkentelijk we ook zijn voor het gebruik van deze ruimte, toch is deze nu reeds te klein; het tekenen van de vondsten kan hier niet geschieden. Wij zoeken daarom nog steeds naar een grotere ruimte.

ALGEMEEN.

Financiën: Dit is een teer punt. Mochten we het jaar 1974 afsluiten met een gering overschot, de begroting voor 1975 levert een tekort op. Wij vragen daarom nogmaals om vrijwillige bijdragen om de kas van de afdeling te versterken.

Vondstenmateriaal: Al het materiaal dat door ons werd opgegraven, zal door de afdeling worden beschreven, getekend en/of gefotografeerd worden. Daarna komt het in zijn geheel ter beschikking van een daarvoor in aanmerking komende openbare instelling.

Ledenbestand: Per 1 januari 1974 hadden we 89 leden, op 31 december van hetzelfde jaar waren het er 115; een verheugende stijging.

Dit jaarverslag heeft in kort bestek de vele activiteiten genoemd; wij hopen zo door te kunnen gaan. Het enthousiasme van de leden was een stimulans voor het bestuur.

Samenstelling huidige bestuur: voorzitter dhr. J.D.F. Hardenberg, secretaris mw. H. Suurmond-van Leeuwen, penningmeester mw. S. van der Meulen-van Harskamp, bestuursleden de heren J.M. van Engelenburg, P.W.M. de Roos, J.A.N. Sprangers en een vacature, adviseur mej. Drs. I.W.L. Moerman.

+++++

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENBIJEENKOMST op maandag 12 mei 1975 in het laboratorium voor Celbiologie van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Aanwezig: 22 personen.

Opening door de voorzitter, die alle aanwezigen welkom heet en zijn vreugde uitspreekt over de toename van het ledental.

Mededelingen: in de hal van de Universiteitsbibliotheek zal van 17 mei tot 30 juni een expositie gehouden worden van enige vondsten uit de restanten van het Faliede Begijnhof in de tuin aldaar. Er zal in de krant melding van worden gemaakt.

Jaarverslag: de heer Spreij vroeg zich af wat er met de vondsten uit de diverse opgravingen gaat gebeuren. Voorstel: de belangrijke stukken naar het museum; de rest verdelen onder de gravers om thuis neer te zetten. Verwezen naar de rondvraag. Dhr. Thomas zou graag een mogelijkheid zien tot deelname aan excursies van werkgroepen voor hen die geen lid van een werkgroep zijn. Verwezen naar verslagen werkgroepen.

Financieel verslag: onder dankzegging aan hen die de afdelingskas hielpen aanvullen, werd aan de leden het verslag ter inzage gegeven. Dit gaf over 1974 zowel als over 1975 een positief, weliswaar gering, saldo. De kascommissie verklaarde zich akkoord en sprak zijn complimenten uit over het werk van onze penningmeester.

Bestuursmutaties: daar er geen verdere kandidaten voor een functie als bestuurslid naar voren waren gebracht, werd mevr. E. van der Steen tot lid van het bestuur benoemd. Dhr. Vermeulen merkte op dat de periode tussen kennisname en het indienen van tegenkandidaten te kort was geweest voor de leden. De voorzitter weet dit aan het feit dat het nog niet bekend zijn van enige gegevens het verzenden van het convocaat had vertraagd. De secretaris stelde voor de te verwachten vacatures in het convocaat aan het begin van het seizoen te vermelden.

Mededelingen vanuit de werkgroepen: Romeins. Dhr. Wassing: opkomst teleurstellend. Opgave 15, deelname 6 leden. Twee avonden is men bijeengewees; een excursie naar het museum in het doveninstituut en naar het Romeins museum in Den Bosch werden afgewerkt. Voor de afgesproken lezingen in Den Haag bleek achteraf geen belangstelling te bestaan. Op deze manier niet doorgaan; volgend jaar anders organiseren. Voor niet-leden van de werkgroep is het niet mogelijk mee te gaan met de excursies omdat deze te veel gericht zijn op een door de groep bestudeerd onderwerp. Krijgen we zo geen groep in de groep? Dit moeten we voorkomen, maar enige specialisatie is wel gewenst. De groep kan dan een lezing over hun bevindingen geven en daar met de leden over discussiëren. Voor het komende seizoen convocaat samenstellen met programmabeschrijving plus een inschrijfformulier. Den Haag organiseert op 24 mei een excursie naar Wijk bij Duurstede en een Gallo-Romaanse tempel. Deelnemers vanuit de Rijnstreek van harte welkom.

Werkgroep historie: dhr. De Roos vertelde dat er na enige vergaderingen contact opgenomen was met de heer Van Adrichem. Hieruit bleek dat er te weinig mensen zijn om een onderzoek op deze wijze op te zetten. Daarom maar op eigen houtje verder. Vooruitwerken op het zomerprogramma in

verband met het project in Noordwijk. Onderzoek archief Noordwijk, mogelijkheden zoeken tot een onderzoek in het heerlijkheidsarchief, dat bij het Rijksarchief te vinden is. Hiervoor mensen gevraagd met veel vrije tijd.

Restauratie-cursus: deze was een succes. Daarvoor de complimenten aan het adres van mevr. Van der Meulen die de cursus leidde.

Overzicht van de opgravingen van het Faliède Begijnhof: dit werd gegeven door de heer Van Engelenburg en werd een duidelijke uiteenzetting met zeer duidelijke tekeningen. De dia's hierbij getoond werden van uitleg voorzien door onze secretaris.

Zomeractiviteiten: een opgraving in de tuin van de Waalse Bibliotheek. Hiervoor heeft het R.O.B. zijn toestemming gegeven, evenals de Stichting Stadsherstel. Start 17 mei a.s.

Een mogelijke opgraving in Noordwijk op het terrein van de St. Jorisdoelen. Hiermee is nog niet zo'n haast, zodat eerst wat historisch onderzoek kan plaatsvinden.

De afbraak van het postkantoor is voor ons geen haalbare kaart.

Cursussen en lezingen: er bestaat een mogelijkheid dat dr. Louwe Kooymans een cursus tekenen gaat leiden, mits de deelnemers daaraan dit in de groep in praktijk zullen brengen.

K & O organiseert een cursus Oud Schrift. Hierover meer informatie in het convocaat.

Wat betreft de lezingen zijn er nog niet veel plannen. Voorstel: i.v.m. de financiën twee lezingen door eigen leden. Bijvoorbeeld een lezing door dhr. Huisman over een bepaalde dateringsmethode. Het honorarium voor de sprekers is nu gesteld op f 40,-, in de vorm van een boekenbon. Voorstel tot het plaatsen van een stukje in de krant om meer mensen te trekken voor de lezingen werd afgewezen op grond van mogelijke moeilijkheden i.v.m. het gebruik van het gebouw Celbiologie. Wel was men het eens over het bedrag ad één gulden als bijdrage van eventuele introducées.

Rondvraag: hier werd het probleem vondsten aan de orde gesteld. De voorzitter meende dat het niet mogelijk is materiaal bij de mensen thuis onder te brengen. De verantwoording kan het bestuur daarvoor niet nemen. De verzameling moet bij elkaar blijven om chaos te voorkomen. Bovendien: welke verdeelsleutel zou men moeten hanteren?

Excursies: waarom niet op zaterdag op de fiets? Betaalde excursies geven immers altijd moeilijkheden.

Een vraag naar de mogelijkheden van een bezoek aan de aardewerkcollectie Van Beuningen. Dit heeft als moeilijkheid dat er maar kleine groepjes tegelijk naar toe kunnen.

Vraag naar betekening van 'terra sigillata'. Dit werd door dhr. Wassing uit de doeken gedaan.

Dhr. Huisman vroeg naar de literatuurlijst. Men vindt dit echter niet nodig.

De lezingenavond op maandag werd door de aanwezigen als meest ideaal gezien.

Tot slot werd de heer Thomas met een fles met inhoud hartelijk dank gezegd voor al zijn werk steeds gedaan in de door ons te gebruiken zaal.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE GEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND [1975-1]

Leiden, augustus 1975.

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1975/76.

Tot ons genoegen kunnen wij u hierbij een overzicht aanbieden van de activiteiten van onze afdeling voor het komende seizoen. Alle bijeenkomsten zullen worden gehouden in de kantine van het laboratorium voor Celbiologie (gebouw 55) van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg, parkeren direct ná de portiersloge links op het grote parkeerterrein dat aan de achterzijde van gebouw 55 ligt. De aanvangstijd is 20.00 uur. Introdúcé's (à f 1,--) zijn van harte welkom.

Maandag 22 september: Informele LEDENBIJeenKOMST. Onze provinciaal archeoloog Drs. H. SARFATIJ zal hierbij aanwezig zijn en het ligt in de bedoeling deze avond te besteden aan scherfherkenning en te praten over de mogelijkheden die er in de naaste toekomst bestaan met betrekking tot bodemonderzoek.

VOORDRACHTEN:

Maandag 20 oktober: Mevr. Dr. M. Maaskant-Kleibrink, verbonden aan het Archeologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden over ROMEINSE GEMMEN IN NEDERLAND. (Gemmen zijn ringstenen met ingesneden voorstellingen).

Maandag 17 november: de heer F. Simonis, bestuurslid afd. Den Haag, over de opgraving MADESTEYN te Loosduinen. Het gevonden materiaal zal ter bezichtiging aanwezig zijn.

Maandag 15 december: de heer A.P. Pruissers, medewerker van de Rijksgeologische Dienst, over DE BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN HET KUSTGEBIED VANUIT GEOLOGISCH STANDPUNT.

Hieronder volgt een korte opgave van de voordrachten in 1976. In december wordt u een gedetailleerd convocaat toegezonden. Wilt u echter vast deze data in uw (nieuwe) agenda vermelden?

Maandag 12 januari: Mw. Drs. I. Moerman (conservator De Lakenhal) over middeleeuws aardewerk. Het ligt in de bedoeling op deze voordracht een bezoek aan de collectie "Van Beuningen" te Neerlangbroek te laten volgen.

Maandag 16 februari: prof. Dr. P.J.R. Modderman over de praehistorie van de Rijnstreek: weinig feiten en veel vragen.

Maandag 15 maart: Ir. H.H. Vos (directeur Gemeentewerken) over 10 jaar opgravingen in en om Leiden.

Maandag 12 april: Lezing door de werkgroep "Romeins". Zie bijlage.

Maandag 10 mei: Ledenbijeenkomst met o.a. de algemene ledenvergadering en een voordracht van de heer A. Huisman over thermo-luminiscentie.

CURSUS TEKENEN

Bij voldoende deelname bestaat de mogelijkheid een cursus scherf- en/of veldtekenen te organiseren in de loop van de komende winter. Zij die zich hiermee actief willen bezighouden, gelieve zich op te geven door middel van het strookje onderaan de bijlage.

Vondstmateriaal Faliede Bagijnhof: Een deel van het opgegraven aardewerk is thans te bezichtigen in het stadhuis. Hal 3^e etage (afdeling Gemeentewerken).

Vondstmeldingen: Wil iedereen deze vooral doorgeven aan het secretariaat? (tel. 123766).

Rijksmuseum van Oudheden: wij vestigen uw aandacht op de serie voortreffelijke voordrachten die dit seizoen gehouden zal worden in het Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 26 te Leiden (tel.: 146246). Kosten f 0,50 per lezing; f 1,00 voor de gehele serie.

Mevr. H. Suurmond-van Leeuwen, Plantsoen 75, Leiden.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND [1975-2]

Leiden, december 1975.

Aan de leden.

Het bestuur van de afdeling Rijnstreek wenst u allen een zéér voorspoedig 1976 toe! Wij hebben het genoeg u uit te nodigen voor een vijftal bijzonder interessante voordrachten waarin de archeologie van de praehistorie tot de late middeleeuwen de revue zal passeren.

Maandag 12 januari zal mej. Drs. I. Moerman, conservator van het stedelijk museum De LAKENHAL, een voordracht houden over middeleeuws aardewerk. Na afloop zal gelegenheid bestaan zich op te geven voor een bezoek (o.l.v. mej. Moerman) aan de collectie Van Beuningen te Neerlangbroek.

Maandag 16 februari hoopt Prof. Dr. P.J.R. Modderman, directeur van het Instituut voor Praehistorie te Leiden, ons iets te vertellen over de vroegste historie van onze streek onder de titel "De praehistorie van de Rijnstreek; weinig feiten en veel vragen". Na afloop van deze voordracht zal een korte LEDENVERGADERING worden gehouden in verband met bestuursmutaties. Twee bestuursleden zijn aan de beurt om af te treden, te weten de heren Van Engelenburg en Sprangers; beiden stellen zich niet herkiesbaar. Het bestuur heeft tot haar genoeg de heren K. Grooss en L. van Vliet, beiden te Voorschoten, bereid gevonden in het bestuur zitting te nemen. Tegenkandidaten dienen te worden ingediend tot 14 dagen voor deze ledenvergadering, ondertekend door tenminste 10 leden, vergezeld van een bereidverklaring van de kandidaat.

Maandag 15 maart spreekt Ir. H.H. vos, directeur Gemeentewerken te Leiden, over opgravingen in Leiden gedurende de laatste 10 jaar. Er zal een beeld gegeven worden van o.a. de opgravingen Paddepoel, de Lokhorst, Coebel. Een aantal vondsten zal worden getoond.

Maandag 29 maart zal Dr. A. Wassink, lid van onze afdeling en een deskundige op het gebied van "romeins", een voordracht houden over Zwammerdam onder de titel: "De Romeinen in Zwammerdam, wáárom kwamen ze, wáárom gingen ze?"

Maandag 12 april houdt Drs. P. van Mensch, wetenschappelijk medewerker van het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam, een lezing over archeo-zoölogie, d.w.z. over sub-fossiele botten. De heer Van Mensch hoopt ons aan de hand van opgegraven botten iets te vertellen over jacht en veeteelt in de praehistorie. (Zie ook Westerheem jrg. XXIV nr. 3 blz. 111).

Alle bijeenkomsten zullen zoals gewoonlijk gehouden worden in het laboratorium voor Celbiologie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Gebouw 55. Ingang Wassenaarseweg; parkeren op het grote parkeerterrein direct na de portiersloge links; u bevindt zich dan aan de achterzijde van gebouw 55. Aanvang 20.00 uur.

MEDEDELINGEN

Op maandag 10 mei a.s. zal een algemene ledenvergadering worden gehouden, na afloop waarvan de heer A. Huisman een voordracht zal houden over thermo-luminiscentie. Een volledige agenda van deze vergadering wordt u in april toegezonden.

Financiën.

De algemeen penningmeester verzoekt u uw contributie door middel van de toegezonden acceptgirokaart zo spoedig mogelijk te voldoen. Bijdragen in de vorm van een donatie aan de afdeling blijven natuurlijk ook bijzonder welkom. Giro 3149223 t.n.v. penningmeester A.W.N. Rijnstreek, Utrechtse Jaagpad 115 te Leiden.

Knipselarchief.

Het ligt in de bedoeling een knipselarchief van onze afdeling samen te gaan stellen. Wil iedereen die – met name in lokale- en buurtkrantjes – iets tegenkomt over archeologie van de Rijnstreek dit opsturen aan: mevr. E. v.d. Steen-van Hofwegen, Zonnegaarde 3 te Zoeterwoude, of meebrengen op een van de bijeenkomsten?

Voor de goede orde volgt hier de juiste grens van onze afdeling: het werkgebied van de afdeling omvat de volgende gemeenten: Noordwijk – Noordwijkerhout – Lisse – Leimuiden – Nieuwveen – Zevenhoven – Nieuwkoop – Bodegraven – Boskoop – Benthuizen – Zoeterwoude – Voorschoten – Leiden – Valkenburg en Katwijk alsmede de door genoemde gemeenten omsloten plaatsen.

+++++

ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND [1976-1]

Leiden, februari 1976.

Aan de leden,

Hieronder volgt een RECTIFICATIE van ons lezingenprogramma.

Maandag 15 maart spreekt Dr. A. Wassink over Zwammerdam. De titel van deze voordracht is “De Romeinen in Zwammerdam, wáárom kwamen zij, wáárom gingen zij?” Plaats: laboratorium voor Celbiologie van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg, gebouw 55.

Maandag 29 maart VERVALT.

Donderdag 8 april hoopt Prof. Dr. P.J.R. Modderman, directeur van het Instituut voor Praehistorie te Leiden, ons iets te vertellen over de vroegste geschiedenis van onze streek onder de titel: “De praehistorie van de Rijnstreek; weinig feiten en veel vragen”. Deze voordracht zal gehouden worden in het INSTITUUT voor PRAEHISTORIE, BREESTRAT 87 te Leiden. Aanvang 20.00 u. N.B.: Koopavond, dus moeilijk parkeren!

Maandag 12 april VERVALT.

Maandag 26 april spreekt Ir. H.H. Vos, directeur Gemeentewerken te Leiden, over opgravingen in Leiden gedurende de laatste 10 jaren. Er zal een beeld gegeven worden van o.a. de opgravingen Paddepoel, de Lokhorst, Coebel. Een aantal vondsten zal worden getoond. Plaats: Laboratorium voor Celbiologie van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg, gebouw 55. Aanvang 20.00 uur.

Maandag 10 mei Algemene ledenvergadering.

1. Opening

2. Mededelingen en ingekomen stukken.
3. Financieel verslag.
4. Jaarverslag.
5. ZOMERACTIVITEITEN.
6. Wat verder ter tafel komt.
7. Rondvraag.
8. Sluiting.

Na de pauze zal de Heer A. Huisman ons iets vertellen over ouderdomsbepaling door middel van thermo-luminiscentie. Plaats: Laboratorium voor Celbiologie. Aanvang 20.00 uur.

H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND Afdeling RIJNSTREEK

JAARVERSLAG 1975

Het jaar 1975 was in archeologisch opzicht niet zo spectaculair als het daarvoor liggende jaar; toch werd door onze afdeling veel werk verzet.

A. LEZINGEN.

De navolgende voordrachten werden gehouden:

Fossiele botten: Drs. G. Kortenbout van der Sluys

De ontwikkeling van het oudste stadsgebied van Leiden: Dr. Ir. H.A. van Oerle

Speleologie en archeologie: H.W. Swart

Van Peutingerk kaart tot luchtfoto: M.C.M. van Adrichem

Scherfherkenning: Drs. H. Sarfatij

Romeinse gemmen in Nederland: Dr. M. Maaskant-Kleibrink

De opgraving Madestein te Loosduinen: F. Simonis

De bewoningsgeschiedenis van het kustgebied vanuit geologisch standpunt: A.P. Pruissers.

Terugblikkend op bovengenoemde lezingen meent het bestuur erin geslaagd te zijn een gevarieerd en interessant programma geboden te hebben. Het aantal aanwezigen bedroeg gemiddeld 25; een goede opkomst. Vanaf deze plaats nogmaals dank aan de sprekers van deze avonden.

B. OPGRAVINGEN.

Tuin Waalse Bibliotheek: De ligging van deze tuin in het oudste stadsdeel van Leiden maakte een onderzoek interessant genoeg, ondanks de geringe van de tuin: ca. 23 x 6 meter. Nadat toestemming was verkregen, kon onze afdeling hier een opgraving beginnen. De tijd van voorbereiding was zeer kort, tijd voor een literatuuronderzoek was er nauwelijks, maar i.v.m. de te verwachten verbouwing

van de Waalse bibliotheek was uitstel niet mogelijk. Door de geringe afmeting van de tuin kon de uitgegraven grond moeilijk weggewerkt worden en wegens de bouwvalligheid van het gebouw kon ook niet vlak langs de muren gegraven worden. Een sleuf werd gegraven tot een diepte van 2,20 m. Uit de tot op deze diepte aanwezige geringe hoeveelheid scherfmateriaal en baksteenpuin bleek dat wij nog steeds in de opgebrachte grond zaten. Dieper graven was praktisch niet mogelijk, rekening houdend met het feit dat de tuin ca. 40 cm. boven het straatniveau ligt. Het verlengde van deze sleuf leverde een afvalput op; deze bleek tot zeer recentelijk gebruikt geweest te zijn. Een monster van de bodem van de put genomen, leverde geen scherfmateriaal op. De rioolkanalen naar deze put werden ondersteund door een vloertje bestaande uit twee lagen kloostermoppen (28x12,5x5,5), gescheiden door een laagje wit zand van ca. 8 cm. Er is door een zestal gravers aan dit project gewerkt. Helaas was het resultaat van dit onderzoek zeer gering.

St. Jorisdooien, Noordwijk: Het terrein van de St. Jorisdooien in Noordwijk ligt op een strandwal en is al sinds het begin van de 15de eeuw eigendom van de St. Jorisdooien. Op verzoek van het bestuur van deze broederschap werd door ons een onderzoek gedaan naar een eventuele vroegere bewoning. Het terrein werd met grondboor en prikijzer verkend. Uit niets bleek dat een opgraving hier gerechtvaardigd zou zijn. Besloten werd dan ook voorlopig niets te doen.

Faliede Bagijnhof: In de tuin van de universiteitsbibliotheek werd in januari 1975 nog op enkele zaterdagen door onze afdeling gewerkt. Een vierde afvalput werd ontgraven en leeggehaald. Ook deze put leverde veel materiaal op (15e-18e eeuw). Helaas kregen wij niet de gelegenheid om het terrein verder te onderzoeken om de plattegronden van alle huisjes vast te leggen. Wel werden nog enkele waterputten blootgelegd, waarvan één met een diameter van 60 cm. en ca. 3,20 m. diep. De bovenste 180 cm. bestond uit gemetselde steen; het onderste deel uit houten planken. De bodem werd gevormd door een dikke laag schelpen.

Coebel: Onder leiding van Ir. H.H. Vos, directeur Gemeentewerken te Leiden, werd wederom een onderzoek ingesteld naar de juiste ligging van het in 1572 verwoeste kasteel Coebel, dit maal met gebruik van een graafmachine. Na enkele zaterdagen kon de gehele omtrek van het kasteel worden ingetekend. Het was kleiner dan werd verwacht, namelijk 22 x 7 m. Thans bleek dat onze opgraving in 1973 de fundamenteën net had gemist. Op twee plaatsen werd een aantal palen gevonden. Deze kunnen duiden op een smalle toegangsbrug in het noordoosten en een mogelijke aanlegsteiger aan de zuidkant van het kasteel. Naast het kasteel werden de resten van een boerderij van vroegere datum aangetroffen in de vorm van uitgegraven funderingssleuven gevuld met puin van kloostermoppen. Mogelijk betreft het hier de op de kaarten van Sluyter (1550) en Van Deventer (1560) getekende boerderij. In de loop van 1976 zal het onderzoek naar deze boerderij worden voortgezet.

C. VELDVERKENNING.

Wederom werd dit jaar bij de klei-afgraving in de Achthovenerpolder te Leiderdorp vrij veel inheems-Romeins scherfmateriaal gevonden. Gebleken is echter dat ook anderen dit terrein bezoeken en waarschijnlijk de meest interessante scherven meenemen. Belangwekkend materiaal gaat hierdoor verloren. Ook in de toekomst zal het afkleien in de Achthovenerpolder regelmatig door leden van onze afdeling worden gevolgd.

D. WERKAVONDEN.

Op de woensdagavonden werd het gevonden materiaal gewassen, gesorteerd, geplakt en deels gerestaureerd. Op verzoek van mej. Moerman werden scherven van het kasteel Egmond – dat in de

dertiger jaren werd opgegraven – uitgezocht en zoveel mogelijk geplakt. Een aantal gerestaureerde vondsten van het Faliede Bagijnhof is te bezichtigen in het Stadhuis.

E. BESTUURSWERKZAAMHEDEN.

Het bestuur vergaderde vijfmaal, nam eenmaal deel aan een bijeenkomst van het hoofdbestuur met de afdelingen en eenmaal aan een vergadering van de afdelingen in Zuid-Holland.

J.D.F. Hardenberg, voorzitter.

+++++

LEDENVERGADERING maandag 10 mei 1976 in het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Aanwezig waen 12 personen.

Opening door de voorzitter, die allen hartelijk welkom heet en zijn verbazing uitspreekt over het geringe aantal aanwezigen.

Huishoudelijk Reglement: dit werd ter goedkeuring aangeboden. Er waren enige vragen betreffende art. 4 lid 3. Men vond dat de vondsten, afgestaan aan oudheidskamers enz., dikwijls verdwijnen door het opheffen van zo'n instelling. Ook het opbergen van door de vereniging opgegraven materiaal werkt onbevredigend, daar niemand hier iets van ziet. Waarom niet een bepaald systeem ontwikkelen, waarbij degenen die hebben meegewerkt een bepaalde periode een stuk in huis kunnen zetten? Over de oudheidskamers was men het eens, maar er is een groot verschil tussen het melden van vondsten en het afstaan. Dit laatste is beslist niet verplicht. Over de verdeling van het materiaal wordt geen overeenstemming bereikt, daar dit door de statuten verboden is en men vanuit het bestuur moeilijkheden verwacht enerzijds, anderzijds doordat een groepje enthousiaste medewerkers het wat frustrerend vindt het een en ander zomaar te zien verdwijnen in kelders van musea enz. Dit laatste wordt door het bestuur tegengesproken. Middels tentoonstellingen, o.a. in de Universiteitsbibliotheek, op het stadhuis, tijdens de jubileumtentoonstelling van het feest-comité van de AWN enz. Eigen expositieruimte: is dit mogelijk in de Zijlpoort? Hierover is nog niets bekend, maar er is misschien een mogelijkheid voor een werkruimte bij de rioolzuivering, waar al wat Romeins staat opgeslagen.

Art. 6, Afdelingsbestuur: voor de aftredingsprocedure zal een rooster worden samengesteld.

Art. 13, Melden van vondsten: waarom worden de Romeinse vondsten niet kenbaar gemaakt? De heer Van Leeuwen stelde voor in iedere plaats een soort correspondent te benoemen. Dit is niet mogelijk, omdat er niet in elke plaats leden zijn. De heer Thomas vertelt dat in Duitsland de waarde van iedere vondst als onderdeel van een project veel meer wordt onderkend. Zou het onderwijs hier geen belangrijke taak hebben? Voorlichting d.m.v. lezingen en bijeenkomsten is een noodzaak om te zorgen dat er niet te veel verloren gaat van individuele vondsten. Er is weinig belangstelling voor de lezingen. Adverteren, lezingen openbaar maken: er is volgens de heer Thomas ruimte genoeg. Posters in de musea. Telefoongids en gele gids. Historische genootschappen laten niet veel horen, behalve Oud Zoeterwoude.

Restaureren: hiermee wordt gestopt tot eind september.

De Algemene Ledenvergadering van de A.W.N. is op 22 mei. Verwezen wordt naar *Westerheem*.

R.O.B.: de Staatsuitgeverij geeft op het ogenblik oude jaargangen uit van de "Berichten van de R.O.B." Hierover is een folder verschenen.

Financieel jaarverslag: de heer Van Vliet is inmiddels lid van het bestuur geworden, zodat voor hem een ander als lid van de kascommissie moest worden gezocht. Hiervoor stelde de heer Thomas zich beschikbaar. Samen met de heer Van Leeuwen heeft hij de kas in orde bevonden en onder dankzegging aan de penningmeester zich akkoord verklaard. Het uiteindelijk resultaat was wel wat geflatteerd, daar er nog een rekening van f 300,-- binnenkomt.

Nieuwe kascommissie: de heren Thomas en Cattenburch stelden zich beschikbaar voor het komende jaar.

Jaarverslag. Zomeractiviteiten:

De heer Vos heeft via een schrijven laten weten dat er op het terrein van Cronesteijn kan worden gestart met prikken. Hiervoor zal een groepje geformeerd worden dat in het bezit zal worden gesteld van een pasje. Er wordt aangedrongen op voorzichtigheid met de natuur.

De Coebel zal misschien in het najaar weer wat werk geven.

Rijnland is een onzekere zaak. Er wordt ontzettend gestolen. Hierover horen we nog het een en ander.

Valkenburg: de heer Pruijssers heeft een Romeinse grondlaag aangeboord; misschien wordt het iets voor ons.

Achthovenerpolder: veldverkenning door twee mensen met pas. De conciërge laat ze dan door over het terrein van Durisol. De heer Graveland zal als coördinator optreden. Een schema van deelname zal worden samengesteld.

Bodegraven: hier is een grondverzetbedrijf bezig. De heren Thomas, Huisman en Jongejan gaan een kijkje nemen.

Hazerswoude: in de dorpskern wordt een huis afgebroken. De heer Huisman neemt contact op met de eigenaar.

Rondvraag

De vereniging vraagt om hijstuig. Wie kan helpen?

De heer Cattenburch stelt voor een algemene AWN-pas te maken met een pasfoto. Het bestuur is bang voor misbruik.

In Hazerswoude is een oudheidkundige vereniging in oprichting.

Aktieve leden zijn nodig, bijvoorbeeld tekenaars (scherven en veld), restaurateurs, fotografen (afdrukken ook graag) en archiefonderzoekers.

Een vraag naar een cursus oud schrift. Hiervoor informeren bij het gemeentearchief.

Is er behoefte aan een praatavond? Hierdoor misschien leden te boeien. Op een convocaat waarop zo'n avond vermeld staat, een vraag om belangstellingscentra zetten. De heer Van Leeuwen zag wel iets in een strookje dat ingevuld geretourneerd kan worden. Het bestuur ziet dat niet zo zitten; het is al eens gedaan met een slecht resultaat.

Perspublicaties: alleen als een opgraving ten einde is en uitsluitend door het bestuur.

Het Winterprogramma zal weer per convocaat worden kenbaar gemaakt. Men zou wel vaker in het jaar zo'n convocaat willen rondsturen, maar de portiekosten zijn daarvoor te hoog. Bezorgers gevraagd.

Ledenvergaderingen kort houden en een steengoede spreker erna leek een grotere stimulans om te komen voor de leden.

De voorzitter beëindigt de vergadering en geeft het woord aan de heer Huisman, die een uiteenzetting geeft over datering d.m.v. thermoluminescentie.

Tot slot wordt de heer Thomas onder dankzegging voor zijn activiteiten een fles met inhoud aangeboden. Men besloot om te zijner tijd Prof. Gaillaard eveneens een presentje te doen toekomen.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND. Afd. Rijnstreek [1976-2]

Leiden, september 1976.

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1976/1977.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoegen u voor de volgende bijeenkomsten uit te nodigen:

Maandag 13 september: De eerste avond van het nieuwe seizoen wordt een VARIA-AVOND. Deze avond wordt verzorgd door enkele leden die een praatje zullen houden over de activiteiten van de afgelopen zomer, o.a. over de bouwput Rijnland, Cronesteyn, Achthovenerpolder en over de medewerking van onze afdeling aan de tentoonstelling 25 jaar A.W.N. te Haarlem. Hierbij zullen dia's vertoond worden. Er is voldoende gelegenheid voor discussie, ook over de vondsten die u, naar wij hopen, zult meebrengen.

Maandag 11 oktober: Scherfherkenning door drs. A. Peddemors, archeoloog en medewerker van het Museum van Oudheden te Leiden. Dit belooft een zeer boeiende en leerzame avond te worden. U kunt scherfmateriaal meebrengen uit alle perioden. Het ligt in de bedoeling ook de benodigde literatuur te bespreken; deze zal aanwezig zijn, evenals een boekenlijst met de meest geschikte werken voor het determineren van aardewerk. Een tweetal gidsen van het Museum van Oudheden kunt u deze avond kopen. Als de tijd het toelaat zal ook de streekbeschrijving (de zgn. Landes-aufnahme) ter sprake komen. Kortom, een avond van groot belang voor diegenen die actief aan archeologie doen (of willen gaan doen).

Zaterdag 16 oktober: Zal als vervolg op bovenstaande avond een rondleiding o.l.v. drs. Peddemors door het Museum van Oudheden plaatsvinden (studiezaal en/of depot). Aanvang 14.00 uur, Rapenburg 28, Leiden.

Maandag 15 november: hoopt Dr. G.J. Verwers, archeoloog verbonden aan het Instituut voor Praehistorie te Leiden, ons iets te leren over het registreren en verwerken van de gegevens van een opgraving. Deze instructie-avond is onmisbaar voor 'veldwerkers'!

Maandag 13 december: houdt Prof. Dr. Ir. E.H.P. Cordfunke, algemeen voorzitter van de A.W.N., een voordracht over het stadskernonderzoek in Alkmaar. Een onderzoek dat zich uitstrekt van de praehistorie tot de late middeleeuwen. Deze lezing wordt met dia's toegelicht.

Alle voordrachten worden gehouden in het laboratorium voor Celbiologie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis (gebouw 55). Ingang Wassenaarseweg. Parkeren op het grote parkeerterrein direct na de portiersloge links. Aanvang 20.00 uur.

Hierna volgt een beknopte opgave van het voorjaarsprogramma 1977.

Maandag 17 januari: Drs. A. Peddemors over Latène-glas.

Maandag 21 februari: Dr. H.J. Franken over pottenbakken door de eeuwen heen.

Maandag 21 maart: P. Stuurman, "Kris-kras door gallo-romeins Frankrijk, bekend, minder bekend en onbekend".

Maandag 18 april: Mevr. Drs. I.W.L. Moerman, archeologisch onderzoek van kastelen in Rijnland.

Maandag 9 mei: Algemene ledenvergadering.

M E D E D E L I N G E N.

Rooster aftredende bestuursleden.

Aan de beurt van aftreden:

Mei 1977: P.M. de Roos (niet herkiesbaar)

Mei 1977: H. Suurmond-van Leeuwen (herkiesbaar)

Mei 1978: J.D.F. Hardenberg

Mei 1978: A.G. van der Meulen-van Harskamp

Namens het bestuur, H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND afd. Rijnstreek [1977-1]

Leiden, januari 1977.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoegen u hierbij het programma van onze afdeling voor de komende maanden aan te bieden.

VOORDRACHTEN:

Maandag 17 januari spreekt drs. A. Peddemors, hoofdbestuurlid A.W.N. en wetenschappelijk medewerker van het Museum van Oudheden te Leiden over LATÈNE-GLAS.

Maandag 21 februari zal dr. H.J. Franken, lector in de Palestijnse oudheidkunde aan de R.U. te Leiden, ons iets vertellen over zijn onderzoekingen met betrekking tot het pottenbakken. Dr. Franken tracht te komen tot de determinatie van aardewerk uitgaande vanuit het potbakkersambacht, dit in tegenstelling tot de tot nu toe meest gangbare methode om een indeling van aardewerk te maken gebaseerd op de vorm en niet vanuit het ambachtelijke handwerk.

Maandag 21 maart neemt de heer P. Stuurman, hoofdredacteur van WESTERHEEM, ons mee op een reis met vele dia's "Kris-kras door Gallo-Romeins Frankrijk". De vele "archeologische" omzwervingen van de heer Stuurman zijn nu uitgekristalliseerd in een voordracht waarvan de afdeling Rijnstreek het

genoegen heeft de primeur te beleven. Voor deze avond zijn tevens de leden van het Klassiek Verbond uitgenodigd.

Maandag 18 april spreekt Mw. drs. I. Moerman, conservator van het Stedelijk Museum DE LAKENHAL te Leiden, over het archeologisch onderzoek van een aantal kastelen in Rijnland.

ALGEMENE LEDENBIJEENKOMST.

Maandag 9 mei betekent de afsluiting van het winterseizoen. Op deze avond zal er een korte ledenvergadering zijn en is het de bedoeling er een ongedwongen praatavond van te maken waarop o.a. de zomeractiviteiten zullen worden toegelicht.

Alle bijeenkomsten zullen worden gehouden in het laboratorium voor Celbiologie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis te Leiden (gebouw 55). Ingang Wassenaarseweg. Parkeren direct ná de portiersloge links. Aanvang 20.00 uur.

M E D E D E L I N G E N.

Scherfmateriaal.

De heer Klaas Dekker (overleden in 1960), in leven lid van onze werkgroep, heeft vanaf 1938 scherfmateriaal verzameld van een vindplaats van Ahrenburgercultuur te Vessem (N.B.). Deze vondsten zijn tot op heden niet teruggevonden. Mogelijk heeft de heer Dekker dit materiaal (of een deel ervan) aan zijn vrienden in deze regio gegeven. Wie kan hierover inlichtingen verschaffen? Bericht aan de secretaris of rechtstreeks aan de heer N. Arts, Frederiklaan 145, Eindhoven, die de Ahrenburgercultuur van Vessem inventariseert.

Uit het voorgaande moge wederom blijken hoe belangrijk het is dat de vondsten goed gedocumenteerd worden. We doen daarom nogmaals een beroep op onze leden alle vondsten te melden aan het secretariaat!

FINANCIËN.

Namens de alg. penningmeester wordt u verzocht uw contributie via de toegezonden acceptgirokaart zo spoedig mogelijk te voldoen. Bijdragen ten behoeve van de afdelingskas blijven natuurlijk altijd bijzonder welkom! Het gironummer van onze penningmeester is 3149223 t.n.v. penningmeester A.W.N. afd. Rijnstreek, Utrechtse Jaagpad 115 te Leiden.

BOEKAANKONDIGINGEN.

1. Dr. J.G.N. Renaud, Middeleeuws aardewerk	f 12,50
2. Dr. L. Louwe Kooymans, Archeologie	f 12,50
3. Drs. R.H.J. Klok, Archeologisch reisboek voor Nederland	f 39,50
4. Drs. J. Baart en Drs. H.H. van Regteren Altena, Opgravingen in Amsterdam	f 39,50

Boek nummer 1 is te bestellen bij de administrateur van de A.W.N., Postbus 100 te Hillegom. Nummer 2 is verkrijgbaar bij het Museum van Oudheden te Leiden en de nummers 3 en 4 bij de boekhandel.

Namens het bestuur, H. Suurmond- van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, afd. RIJNSTREEK [1977-2]

Leiden, april 1977.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoegen u uit te nodigen voor een ALGEMENE LEDENBIJEENKOMST op MAANDAG 9 MEI 1977 om 20.00 uur in het laboratorium voor Celbiologie (gebouw 55) van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg.

Het ligt in de bedoeling om voor de pauze onze jaarvergadering te houden. De tweede helft van de avond zal een informeel karakter dragen.

AGENDA JAARVERGADERING.

1. Opening.
2. Mededelingen en ingekomen stukken.
3. Notulen vorige vergadering.
4. Kort verslag van de voorzitter.
5. Kort verslag van de penningmeester.
6. Huishoudelijk reglement; wordt ter vergadering uitgereikt.
7. Bestuursmutaties: Aan de beurt van aftreden zijn P.M. Roos en H. Suurmond-van Leeuwen. De heer Roos stelt zich wegens vertrek niet herkiesbaar. Het bestuur stelt de vergadering voor deze vacature teneinde in de toekomst te komen tot een bestuur van vijf personen. De secretaris is wèl herkiesbaar; tegenkandidaten in te dienen een week voor de vergadering, ondertekend door tien leden.
8. Zomeractiviteiten.
9. Lezingen komend seizoen (suggesties zijn zéér welkom).
10. Rondvraag.
11. Sluiting.

Hierna zal de heer Hardenberg aan de hand van dia's de laatste gegevens van het inmiddels afgesloten onderzoek op het terrein Cronestein toelichten. Voorts zullen we gezamenlijk met behulp van kaarten en tekeningen de mogelijkheid tot het verrichten van veldwerk in de komende maanden bekijken. Uiteraard zijn scherven (of hele vondsten en botten) op deze laatste avond van dit seizoen ook weer van harte welkom!

Namens het bestuur, H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

P.S. Vergeet u vooral niet maandag 18 april aanwezig te zijn bij de voordracht van drs. I. Moerman over archeologisch onderzoek van kastelen in Rijnland?

+++++

ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND Afdeling RIJNSTREEK

JAARVERSLAG VAN DE VOORZITTER OVER HET JAAR 1976

A. LEZINGEN EN EXCURSIES: De navolgende voordrachten werden gehouden:

Drs. I. Moerman: Middeleeuws aardewerk.

Prof. Dr. P. Modderman: Praehistorie van de Rijnstreek.

Drs. H. van Mensch: Botten uit de Achthovenerpolder.

Ir. H.H. Vos: Tien jaar opgravingen in Leiden.

Dr. A. Wassink: Economische en culturele aspecten van de Romeinse periode in Nederland.

Dr. G.J. Verwers: Registreren en verwerken van de gegevens van een opgraving.

Prof. Dr. Ir. E. Cordfunke: Stadskernonderzoek in Alkmaar.

Voorts werden een varia-avond en een ledenvergadering gehouden. Helaas liep de gemiddelde opkomst in de tweede helft van het jaar terug van 22 naar 18,5. Er werden twee excursies gehouden, één naar de collectie Van Beuningen te Langbroek (U) en één als vervolg op de voordracht van de heer Peddemors naar het Museum van Oudheden te Leiden.

B. OPGRAVINGEN: De bouwput van het Hoogheemraadschap van Rijnland aan de Breestraat. De ligging van dit terrein in het centrum van een van de oudste delen van Leiden maakten het bijzonder interessant om van de gelegenheid gebruik te maken een archeologisch onderzoek te doen. Het onderzoek werd verricht door het Instituut voor Prae- en Protohistorie (I.P.P.) te Amsterdam onder leiding van Drs. H.A. Heidinga. De taak van de afdeling bestond uit het verlenen van hulp aan deze opgraving. Door het I.P.P. werd een brede sleuf loodrecht op de Breestraat getrokken. Tijdens deze werkzaamheden kwam een afval(beer)put aan het licht, waaruit door onze werkgroep zoveel mogelijk materiaal werd geborgen. De vondsten werden na te zijn gewassen en genummerd zoveel mogelijk gerestaureerd en daarna aan het I.P.P. overgedragen. Tijdens de graafwerkzaamheden werd door onze leden ook nog een waterput aangetroffen, diameter 115 cm. De bodem bleek te bestaan uit schelpen een gebroken steen; vondstmateriaal werd niet aangetroffen. De onderrand van deze put bleek te bestaan uit vier gebogen houten balken van 8 cm. dik. Een kleinere waterput er vlak naast werd niet uitgegraven. Het voorlopige rapport van het I.P.P. geeft als belangrijkste conclusie dat bewoning voor de tweede helft van de 12^e eeuw archeologisch niet is aangetoond, evenmin van het in twee of meerdere fasen naar de rivier toegroeien lijkt geen sprake. Hierna heeft door omstandigheden het archeologisch onderzoek lange tijd stilgelegen; eerst in het najaar werd door onze leden weer op enkele zaterdagen gegraven en werd een vlak afgeschaafd. In een mestinsteek werden enige scherven en leerfragmenten gevonden. Het ontgraven van de bouwput werd verder – overigens zonder enig resultaat – begeleid door de afdeling.

Cronesteyn: Van de provinciaal archeoloog Drs. H. Sarfatij bereikte ons via Ir. H.H. Vos, directeur Gemeentewerken, begin mei het verzoek een onderzoek in te stellen naar de juiste ligging van het kasteel Cronesteyn. De geschiedenis van het landgoed Cronesteyn gaat terug tot de 13^e eeuw. Het oorspronkelijke kasteel werd tijdens het Spaanse beleg verwoest. In 1580 werd, mogelijk op de oude fundaties, een nieuw kasteel opgetrokken, dat in de 18^e eeuw werd afgebroken. Een deel van het terrein, omgeven door de oorspronkelijke gracht, werd door de dienst Gemeentewerken van piketten voorzien; binnen het hierdoor afgebakende gebied zou in eerste instantie het onderzoek verricht moeten worden. Vier zaterdagen werden besteed met het afprikken van het terrein, een activiteit die sterk werd gehinderd door het aanwezige struikgewas en de plaatselijk zeer harde ondergrond. De resultaten van deze werkzaamheden waren niet hoopgevend. In de zuidwesthoek werd de eerste proefsleuf gegraven. Hier werden al spoedig de restanten van een vloertje/paadje

gevonden op twee plaatsen in de sleuf; de dikte bedroeg twee steenlagen. Een proefsleuf dwars op de eerste gaf alleen een puinstrook aan, die eerder daarboven reeds was aangetoond. In het midden van het terrein, eveneens aan de zuidkant, werd vlak langs de grachtrand eveneens puin aangeboord. Hier werd een derde proefsleuf gemaakt. In deze sleuf werd een planken beschoeiing aangetroffen, vervaardigd uit planken van ca. 34 cm. breedte en ca. 2 cm. dik, op één plaats gesteund door een rechthoekige balk van ca. 22x13 cm. De planken waren schuin weggezakt in de richting van de gracht. Hebben deze gediend als afdamming van een dwarsgracht? Om dit na te gaan werd een serie boringen verricht, evenwijdig aan de bestaande gracht op ca. 2,5 m., 6 m., 9,5 m. en 10 m. afstand. Veel puin werd aangeboord, maar nergens iets wat op de overblijfselen van een gracht leek, ondanks dat de boringen tot op een diepte van ca. 2,5 m. werden uitgevoerd, afgezien van de plaatsen waar de aanwezigheid van puin dit belette. Besloten werd een proefsleuf te maken ter plaatse van boorgat 11 in dwarsrichting op de gracht. Op ca. 80 cm. onder het maaiveld werd hier de eerste fundatie blootgelegd (steenmaten 21,5x11x6 cm. en 20x10x5 cm.). Deze fundatie bleek trapsgewijs breder te worden naarmate ze dieper werd uitgegraven. Na deze vondst werden meerdere proefsleuven gemaakt om de loop van de fundatie te volgen. Op meerdere plaatsen konden nu fundaties worden blootgelegd, de dikste met een basisbreedte van ruim 2 meter. Naarmate deze muurresten de noordoosthoek van het terrein naderden werden ze aanzienlijk smaller. Waren dit nu inderdaad de resten van het voormalige kasteel Cronesteyn? Dit was niet met zekerheid te stellen. Verdere opgravingen in 1977 zullen klaarheid moeten brengen.

Ketelboetersteeg: Bij een verbouwing op een binnenplaats van een perceel aan de Ketelboetersteeg (een zijsteeg van de Breestraat, naar de Langebrug) werd tijdens grondwerkzaamheden een beerput aangetroffen. De afdeling Rijnstreek heeft hieraan een zaterdag en zondag besteed in een poging vondsten hieruit te bergen. Helaas bleek het niet mogelijk de gehele put uit te graven i.v.m. het instortingsgevaar van een grote olietank die gedeeltelijk over de put lag. Desalniettemin werd enig laatmiddeleeuws aardewerk en majolica aangetroffen.

C. VELDKENNINGEN

Wederom werd bij de klei-afgraving in de Achthovenerpolder te Leiderdorp inheems-Romeins scherfmateriaal gevonden. Nog steeds wordt belangwekkend materiaal door onbekenden van dit terrein meegenomen. Getracht zal worden in het volgende verslagjaar meer aandacht aan dit terrein te besteden.

D. WERKAVONDEN

Ook dit jaar werd de woensdagavond gebruikt voor het restaureren van aardewerk, voornamelijk nog steeds vondstmateriaal van de opgraving van het Faliëde Bagijnhof.

E. BESTUURSWERKZAAMHEDEN

Het bestuur vergaderde vijf maal, nam tweemaal deel aan een regionale bijeenkomst met de afdelingen in Zuid-Holland. De afgevaardigdenvergadering te Utrecht alsmede het symposium te Haarlem werden door twee bestuursleden bezocht; de jaarvergadering te Zwolle en de correspondentendagen te Amersfoort door één bestuurslid. Voorts leverde de afdeling een bijdrage aan de tentoonstelling in het Museum van Oudheden te Leiden "Archeologen werken in Zuid-Holland". Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de AWN werd op de tentoonstelling te Haarlem een vitrine ingericht met vondsten uit het Faliëde Bagijnhof. Samenstelling van het huidige bestuur is: voorzitter J.D.F. Hardenberg, secretaris H. Suurmond-van Leeuwen, penningmeester A.G. van der Meulen-van Harskamp, leden K. Grooss, P.W.M. de Roos, E. van der Steen-van Hofwegen en L. van Vliet.

De voorzitter, J.D.F. Hardenberg.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND [1977-3]

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1977/1978.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoeg u uit te nodigen voor de volgende bijeenkomsten:

Dinsdag 27 september: Deze eerste avond van het nieuwe seizoen bestaat uit twee delen. Voor de pauze spreekt Drs. G. Kortenbout van der Sluys over de Fauna van Nederland tijdens het Pleistoceen. Het tweede gedeelte van de avond zal een informeel karakter dragen. De heer Kortenbout zal dan graag eventueel door u meegebrachte fossiele botten determineren. De voorzitter zal iets vertellen over de mogelijkheden om actief archeologie te bedrijven; zoals graafwerkzaamheden, veldverkenning, tekenen en restaureren op onze werkavonden. Tevens verneemt u de laatste gegevens van de graafwerkzaamheden van afgelopen zomer en de plannen voor de komende herfst en winter.

Maandag 24 oktober zijn wij de gast van het Instituut voor Palestijnse Oudheidkunde, Stationsweg 25 te Leiden, waar Dr. H.J. Franken een voordracht zal houden over zijn opgravingen te Petra (Syrië). Aanvang 20.00 uur.

Dinsdag 22 november zal de heer A.M. Hulkenberg ons iets vertellen over de historie, de bewoners en de restauratie van kasteel Dever te Lisse. Op deze avond bestaat de mogelijkheid zich op te geven voor een rondleiding in het kasteeltje door de heer Hulkenberg op een van de komende zaterdagen.

De bijeenkomsten van 27 september en 22 november worden gehouden in het laboratorium voor celbiologie (gebouw 55) op het terrein van het Academisch Ziekenhuis aan de Wassenaarseweg te Leiden. Aanvang 20.00 uur.

M E D E D E L I N G E N.

Wilt u voor 1978 reeds de volgende data noteren? Maandag 19 januari, dinsdag 2 februari, maandag 6 maart, dinsdag 4 april, maandag 8 mei.

Werkruimte: De werkruimte van de afdeling is te klein voor alle werkzaamheden. Wie kan ons helpen aan een blijvende werkruimte met waterleiding en een mogelijkheid voor verwarming? Gedacht wordt aan een schoollokaal, schuur, zolder, lege pakhuisruimte of iets dergelijks.

Namens het bestuur, H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, afd. Rijnstreek [1977-4]

Leiden, december 1977.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoeg u uit te nodigen voor onderstaande evenementen. Introcé's zijn ook dit jaar weer van harte welkom!

Zaterdag 14 januari: Bezoek aan het gerestaureerde huis DEVER te Lisse. Wij zijn bijzonder blij om reeds vóór de officiële opening in het Kasteel DEVER te worden rondgeleid door de voorzitter van de Stichting, de heer A. Hulkenberg. DEVER is gelegen aan de grote weg van Sassenheim naar Lisse. Vlak voor Lisse zie u het kasteeltje aan de rechterzijde, (beperkt) parkeren in het oprijlaantje. Aanvang 14.00 uur.

Maandag 23 januari: 20.00 uur: Korte ledenvergadering. Agendapunt: vervulling bestuursvacature (zie mededeling). 20.15 uur: spreekt ons lid mevr. Drs. M. Addink-Samplonius, archeoloog van Hilversum, over de MIDDENBRONSTIJD IN NEDERLAND.

Dinsdag 7 februari: zal Drs. F.J. Meyer uit Zoeterwoude een voordracht houden over ONDERWATER-ARCHEOLOGIE in de MIDDELLANDSE ZEE.

Maandag 6 maart: komt de opgravingsleider van de werkgroep Velzen, de heer P. Vons, ons iets vertellen over de opgraving ROMEINS VELZEN.

Dinsdag 4 april: zal de heer A.N. van der Lee, oud-hoofdbestuurslid van de A.W.N., spreken over het onderwerp STENEN WERKTUIGEN.

Maandag 8 mei: op deze laatste avond van het seizoen zal, zoals gebruikelijk, de ledenvergadering plaatsvinden. In het voorjaar kunt u een convocaat hierover tegemoet zien.

Alle voordrachten worden gehouden in het laboratorium voor celbiologie (gebouw 55) op het terrein van het Academisch Ziekenhuis aan de Wassenaarseweg te Leiden. Parkeren direct na de portiersloge links, aan de achterzijde van gebouw 55. Alle voordrachten vangen aan om 20.00 uur.

M E D E D E L I N G E N.

Bestuursmutatie: Tot onze spijt heeft mevr. E. van der Steen-van Hofwegen zich wegens drukke werkzaamheden genoodzaakt gezien haar functie neer te leggen. Het bestuur is bijzonder verheugd dat de heer Dr. A. Wassink zich bereid heeft verklaard in het bestuur zitting te willen nemen.

Rooster van aftredende bestuursleden (vergadering van 8 mei a.s.): 1. De heer H. Hardenberg 2. Mevrouw G.A. van der Meulen-van Harskamp; beiden hebben zich herkiesbaar gesteld.

FINANCIËN: de algemeen penningmeester verzoekt de leden de contributie zo spoedig mogelijk door middel van de toegezonden accept-girokaart te willen voldoen.

Namens het bestuur, H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, afdeling RIJNSTREEK [1978-1]

Leiden, april 1978.

Aan de leden en belangstellenden,

Uitnodiging tot het bijwonen van de laatste bijeenkomst van onze afdeling voor dit seizoen, MAANDAG 8 MEI 1978. De avond zal uit twee delen bestaan en wel voor de pauze de jaarlijkse algemene ledenvergadering, terwijl het tweede gedeelte van de avond gewijd zal zijn aan de archeologie van Zuid-Engeland.

AGENDA LEDENVERGADERING

1. Opening.
2. Mededelingen en ingekomen stukken.
3. Verslag secretaris (zie bijlage).
4. Verslag penningmeester (zie bijlage).
5. Bestuursmutatie: aan de beurt van aftreden zijn mevr. G.A. van der Meulen-van Harskamp en de heer H. Hardenberg. Beiden stellen zich herkiesbaar. Tegenkandidaten in te dienen bij het secretariaat door 10 leden ondertekend tot 7 dagen voor de vergadering.
6. Zomeractiviteiten.
7. Lezingen.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

PAUZE

Na de pauze zal de heer J. van der Meulen aan de hand van dia's iets vertellen over archeologische monumenten in Zuid-Engeland. De prehistorie zowel als de romeinse overblijfselen zullen de revue passeren.

Aanvang van de bijeenkomst 20.00 uur zoals gebruikelijk wederom in de kantine van het laboratorium voor Celbiologie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis aan de Wassenaarseweg te Leiden. Parkeren direct na de portiersloge links aan de achterzijde van Celbiologie (gebouw 55).

H. Suurmond.

+++++

ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, afdeling RIJNSTREEK

JAARVERSLAG 1977

LEDEN: Het aantal leden liep iets terug in 1977, namelijk van 124 tot 116.

BESTUUR: Het bestuur vergaderde vier keer. De regionale vergadering vond in april in Rotterdam plaats en werd door drie bestuursleden bijgewoond. De afgevaardigdenvergadering in Utrecht werd door de voorzitter en secretaris bezocht. De secretaris was eveneens bij de jaarvergadering aanwezig. In mei legde de heer Grooss wegens drukke werkzaamheden zijn functie neer. Dit had geen consequenties voor het bestuur, aangezien besloten werd het aantal bestuursleden terug te brengen tot vijf. In oktober legde eveneens wegens drukke werkzaamheden mw. Van der Steen haar functie neer; zij werd opgevolgd door Dr. A. Wassink (per 23 januari 1978), zodat het bestuur thans bestaat uit:

Dhr. H. Hardenberg, voorzitter

Mw. H. Suurmond-van Leeuwen, secretaris

Mw. G.A. van der Meulen-van Harskamp, penningmeester

Dhr. L. van Vliet, lid

Dhr. Dr. A. Wassink, lid.

LEZINGEN: Er werden zeven voordrachten gehouden, te weten:

Dr. A. Peddemors: Latèneglas.

Dr. H.J. Franken: Pottenbakken.

Dr. H.J. Franken: Opgraving Deir Allah in Jordanië.

Dhr. P. Stuurman: Kris-kras door Gallo-Romeins Frankrijk.

Mw. Drs. I. Moerman: Archeologisch onderzoek van kastelen in Rijnland.

Drs. G. Kortenbout van der Sluys: De fauna in het Pleistoceen.

Dhr. A. Hulkenberg: Kasteel Dever.

Deze voordrachten werden gemiddeld door 20 leden bezocht. De algemene ledenvergadering in mei werd slechts door 14 leden bijgewoond.

WERKAVONDEN: In de eerste maanden van het jaar vond wekelijks een plak- en restauratieavond plaats. In het najaar werd gestart met de restauratie van de vondsten van kasteel Dever. Deze restauratie werd in hoofdzaak uitgevoerd door mw. Van der Meulen (aardewerk) en de heer Graveland (glas).

VELDWERK: Hieronder volgt een summiere opgave van de werkzaamheden van de veldwerkgroep. Zie voor een gedetailleerd verslag de opgravingsverslagen van de heer Hardenberg.

Cronesteyn: De verkenning van het voormalig kasteel werd na in 1976 te zijn gestart in 1977 afgerond.

Dever: Een onderzoek zowel in het kasteel als in de slotgracht werd uitgevoerd. Het geborgen aardewerk werd gerestaureerd.

Teylingen: Een onderzoek werd ingesteld naar de juiste plaats van de toegangsbrug tot het kasteel. Deze werd gevonden, maar door geldgebrek kan momenteel geen verder archeologisch onderzoek worden verricht.

Foreest: In Koudekerk aan den Rijn werd een poging ondernomen tot het localiseren van het kasteel. Er werd wel muurwerk gevonden, maar geen kasteel.

Huis Den Toll: Ook dit huis in Koudekerk werd nader onderzocht. Het onderzoek is nog niet afgerond en zal in het voorjaar van 1978 worden voortgezet.

Breestraat: In het voorjaar boden rioleringswerkzaamheden in de Breestraat de mogelijkheid tot het doen van een onderzoek naar de bedijking van de Rijn. Dit onderzoek werd uitgevoerd door de districtsgeoloog en de directeur Gemeentewerken; de AWN was hierbij behulpzaam.

Individuele veldverkenningen van enkele leden resulteerden in opgravingen van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, namelijk in Alphen aan den Rijn, in Koudekerk aan den Rijn en te Leiden (Deze onderzoeken hebben rees plaats gehad of zullen zeer binnenkort van start gaan).

+++++

NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING DD. 8 MEI 1978

1. Opening. De vergadering wordt geopend door de voorzitter, de heer Hardenberg. Hij heet alle aanwezigen hartelijk welkom en zegt blij te zijn met de goede opkomst.

2. Mededelingen en ingekomen stukken. Op verzoek van B. en W. van Leiderdorp is met behulp van een graafmachine op vrijdagmiddag 3 maart en maandagmiddag 6 maart gezocht naar de mogelijke resten van het voormalige nonnenklooster de Poel. Het graafwerk werd verricht naar aanleiding van luchtfoto's die in juni 1977 gemaakt zijn met behulp van de zogenaamde remote-sensing techniek. Zo'n foto laat door middel van kleurverschillen eventuele ondergrondse funderingen zien. Een detail op deze foto's kon een aanwijzing zijn voor de aanwezigheid van funderingen in de vierde kavel, gerekend vanaf de Does. Helaas is dit onderzoek zonder resultaat gebleven. Er werd geen spoor van funderingen gevonden. Wel moet gezegd worden dat een gedeelte van het terrein al bestraat was en dat op een ander gedeelte niet gegraven mocht worden i.v.m. leidingen (Heineken). Een ander gedeelte ligt nog braak; mogelijk dat daar in de toekomst nog iets gedaan kan worden.

Een tweede bodemonderzoek is gedaan in de Bloemerd, eveneens in Leiderdorp. Daar is op 4-5 zaterdagen gewerkt, nadat daar een mogelijke bewoningslaag was aangetroffen met Pingsdorf-aardewerkscherven en kogelpotmateriaal. Tijdens deze zaterdagen werden vier putten gegraven en afgevlakt, waarbij allerlei soort materiaal werd aangetroffen op elke diepte. In elke put dezelfde bevindingen. Een volledige schervendeterminatie moet nog plaatsvinden. Enig houvast heeft het onderzoek niet opgeleverd, zodat het voorlopig werd stopgezet.

De gemeente Leiderdorp is begonnen met de uitbreiding van het tennisbaancomplex. In de directe nabijheid van dit gebied, namelijk aan de Kom van Aaiweg ter plaatse van de vroegere ijsbaan, is in 1950 door Dr. W.C. Braat bodemonderzoek gedaan n.a.v. Karolingische schervenvondsten. Door hem werd een Karolingische dijk gevonden, grondsporen van middeleeuwse hutten, Karolingische scherven, Badof-scherven en Romeinse dakpanscherven (afkomstig van de afbraak van het Romeinse castellum op Roomburg). Als er toestemming verkregen kan worden van de desbetreffende autoriteiten, zou het nuttig zijn om aanstaande zaterdag het terrein aan een onderzoek te onderwerpen. Er zal echter waarschijnlijk niet gegraven mogen worden i.v.m. de benodigde harde onderlaag voor de tennisbanen. Bovendien blijven de eventueel dieper gelegen zaken goed bewaard onder de banen.

Door de heer Van der Meulen is een stencil rondgedeeld waarop mededeling wordt gedaan dat een aantal verzamelaars van stenen pijpen en tabacologische voorwerpen de mogelijkheid willen onderzoeken om via een blad nauwere contacten te leggen met andere verzamelaars en geïnteresseerden. Als dit initiatief veel bijval krijgt, zal tot de oprichting van de "Pijpelogische kring Nederland" kunnen worden overgegaan. Belangstellenden worden verzocht de strook onderaan het stencil in te vullen en op te sturen.

Verder is er een krantenbericht dat binnenkort een begin zal worden gemaakt met de restauratie van het torentje van Groot Poelgeest te Koudekerk aan den Rijn.

Een tweede krantenbericht maakt melding van het feit dat de berging van het te Woerden gevonden Romeinse schip niet doorgaat, gezien de enorme kosten.

Drouwenerzand: van 13 mei – 1 oktober wordt een tentoonstelling gehouden door de groep die de verdediging van Tjerk Vermaning begeleidt. Tentoongesteld worden ongeveer 400 van de 500 stuks archeologische vondsten, gevonden door 68 mensen op 119 plaatsen.

3. Verslag van de secretaris (zie bijlage) wordt goedgekeurd.

4. Verslag van de penningmeester (zie gewijzigde versie) wordt eveneens goedgekeurd. Dhr. Sijthoff maakt de penningmeester een compliment i.v.m. het batig saldo en geeft het advies iets met het geld te doen. Kasoverschotten maken geen gunstige indruk op het Hoofdbestuur. Men zou een pot

kunnen maken voor de aanschaf van materiaal. De voorzitter zegt dit een goede suggestie te vinden. Er zijn inmiddels al enkele zaken aangeschaft, bijvoorbeeld een grondboor om monsters te trekken. Een der leden stelt voor om een klokpomp aan te schaffen. Daar is echter een bedrag van ca. f 1500,- tot f 2000,- voor nodig en is zo'n apparaat moeilijk te vervoeren. Waarop mw. Suurmond zegt dat zolang dhr. Vos Directeur van Gemeentewerken van Leiden is, een pomp altijd wel van de Gemeente geleend kan worden.

[kennelijk ontbreken de punten 5-7 in het verslag]

8. Rondvraag.

Dhr. Van der Meulen vraagt of het een interne viering gaat worden, dus alleen voor leden, of dat ook propaganda naar buiten zal plaatsvinden? Dhr. Hardenberg zegt daarop dat het beslist geen grootse viering gaat worden. "We zijn tenslotte pas vijf jaar bezig, met vallen en opstaan." Introdúcé's zijn echter welkom en ook de pers zal worden ingelicht. Dhr. Van der Meulen ziet echter meer in een kleine afgeronde tentoonstelling over het wel en wee van de afdeling, te houden in bijvoorbeeld het Gemeentearchief, Dever of in de Waag. "Dat zegt de mensen vaak meer dan een persconferentie." De voorzitter zegt dat er ook nog even aan een verslag is gedacht, maar of dat allemaal haalbaar is, is de vraag.

Een der leden vraagt of er contact is met dhr. Beunder. Hij is een goed spreker en mogelijk ook eens te vragen voor een avond. Dhr. Beunder is lid van onze afdeling, maar er is geen speciaal contact met hem. Er is destijds aan hem gevraagd een lezing te houden, maar dat heeft hij min of meer geweigerd. Maar volgens mw. Suurmond is er momenteel wel enige verbetering in de contacten, sinds twee van onze leden, Erik en Adrie, veel samenwerken met dhr. Beunder.

9. Sluiting. De voorzitter beëindigt de vergadering en geeft na de pauze het woord aan dhr. Van der Meulen, die iets zal gaan vertellen over de archeologische monumenten in Zuid-Engeland.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, afd. RIJNSTREEK [1978-2]

Leiden, september 1978.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoeg u uit te nodigen voor de onderstaande bijeenkomsten:

DINSDAG 19 SEPTEMBER:

Deze eerste avond van het winterseizoen wordt zoals langzamerhand gebruikelijk is, een VARIA-AVOND. Erik van der Most, die een belangrijk aandeel heeft gehad bij de opgraving van een romeins huis te Alphen, zal hier iets van vertellen. De opgraving, die door Dr. Haalebos van de universiteit van Nijmegen is verricht, zal aan de hand van fraaie foto's en het nodige scherfmateriaal worden belicht. Verder besteden we de avond aan scherfherkenning. In de afgelopen zomer is zowel uit Leiderdorp als uit Leiden het nodige scherfmateriaal tevoorschijn gekomen, variërend van inheems-romeins tot de late middeleeuwen.

DINSDAG 17 OKTOBER:

Spreekt mevr. Drs. C. van Driel-Murray, medewerkster van het I.P.P., over ROMEINS LEER. Bij de opgraving in Zwammerdam werd een grote hoeveelheid leerfragmenten gevonden. Een aantal

hiervan was voorzien van decoraties en inscripties. In deze voordracht zal nader op het fenomeen van stempels en in het bijzonder van gestempeld schoeisel worden ingegaan.

DINSDAG 28 NOVEMBER:

Heeft onze afdeling de primeur van een voordracht van Dr. L. Louwe Kooymans over de OPGRAVING IN BERGSCHENHOEK, een opgraving die in het afgelopen voorjaar werd gestart. Het betreft hier een kampplaats uit ongeveer 3600 v.Chr. Dit is tot nu toe de oudste woonplaats in West-Nederland. Het kampement is ongeveer vijf jaar kortstondig in gebruik geweest als pleisterplaats voor visvangst en vogeljacht. Door de bijzonder gunstige vondstomstandigheden zijn vele houten vissperen alsmede een aantal visfuiken bewaard gebleven. Tijdens deze voordracht zal Dr. Louwe Kooymans uiteenzetten waar deze vondst archeologisch gezien geplaatst kan worden ten opzichte van de Swifterbant-, Hazendonk- en Erteböllecultuur.

Zoals gebruikelijk vinden alle voordrachten plaats in de kantine van het laboratorium voor celbiologie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Ingang Wassenaarseweg. Celbiologie is gebouw 55. AANVANG 20.00 UUR.

In het nieuwe jaar zullen onze lezingen op de navolgende avonden gehouden worden: 16 januari, 20 februari, 20 maart, 17 april en 15 mei. Wilt u deze data vast noteren?

Namens het bestuur, H. Suurmond-van Leeuwen, secr.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND afdeling RIJNSTREEK [1978-3]

Leiden, december 1978.

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1978/1979.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoegen u voor de volgende voordrachten uit te nodigen:

DINSDAG 16 JANUARI spreekt mevr. Drs. W.H. de Vries-Metz uit Amsterdam over LUCHTFOTOGRAFIE. De luchtfotografie heeft zich de laatste jaren ontwikkeld tot een belangrijk hulpmiddel in de archeologie. Door middel van verschillende technieken, waarvan enige deze avond aan de orde zullen komen, zijn resultaten bereikt, die tot voor kort voor onmogelijk werden gehouden. Ook in Nederland zijn op dit terrein vele mogelijkheden, wat vooral geïllustreerd kan worden aan de hand van foto's, die in de droge zomer van 1976 werden genomen.

DINSDAG 20 FEBRUARI houdt mevr. Drs. C. van Driel-Murray een voordracht over ROMEINS LEDER. Drassige omstandigheden in Nederland hebben als gevolg dat veel lederwerk uit de Romeinse tijd bewaard is gebleven, vooral de forten langs de Rijn hebben veel vondsten opgeleverd. De spreker zal een indruk proberen te geven van de verschillende voorwerpen die de Romeinen uit leder maakten, geïllustreerd met dia's en voorbeelden van materiaal afkomstig uit recente opgravingen.

DINSDAG 20 MAART zal Ir. E.H.L. de Munck uit Den Haag een lezing houden over ARCHEOLOGIE IN HET KAUKASUSGEBIED. Het Kaukasusgebied neemt een belangrijke, hoewel vrij onbekende, plaats in in de wereldgeschiedenis. Hiervan getuigen o.a. een ertssmelterij en een astrologisch observatorium van 3000 v.Chr., ruïnes van Urartese vestingen, een Hellenistische tempel en overblijfselen van de vele Georgische en Armeense kerken, vaak gebouwd in afgelegen dalen om aan de verwoesting te

ontkomen. Veel van wat bij ons in de Romaanse kunst verschijnt, is reeds eerder in deze hoek van het Byzantijnse Rijk voorgeleefd.

Alle voordrachten worden gehouden in de kantine van het laboratorium voor Celbiologie (gebouw 55) op het terrein van het Academisch Ziekenhuis. Ingang Wassenaarseweg. Parkeren direct ná de portiersloge links. Aanvang 20.00 uur.

Beknopt overzicht van het voorjaarsprogramma:

DINSDAG 17 APRIL: de Heer S.C.H. Leenheer over historie en archeologie van Rijnsburg. Deze bijeenkomst wordt in samenwerking met de Vereniging Oud Leiden gehouden in het Stedelijk Museum de LAKENHAL.

DINSDAG 8 MEI: voordracht van Prof. Dr. H. Brunsting over het leven en begrafenissen vanuit Cronesteyn, van de eerste directeur van het Museum van Oudheden, prof. dr. C.J.C. Reuvens. Tevens zal, zoals gebruikelijk, op die avond de jaarlijkse ledenvergadering plaatsvinden.

Voor bovenstaande bijeenkomsten wordt u nog een apart convocaat toegezonden.

M E D E D E L I N G E N.

Secretariaat: de secretaris wil graag op de vergadering van mei a.s. haar functie overdragen. Het bestuur zoekt dringend naar een kandidaat voor het secretariaat; aanmelden liefst zo spoedig mogelijk bij een van de bestuursleden!

Brittenburg: de laatste maanden komen meldingen binnen van vondsten op het strand bij Katwijk. Vondsten bestaande uit fragmenten van Romeinse dakpannen en stukken tufsteen. Wilt u tijdens een strandwandeling hier extra aandacht aan besteden? Alle vondstmeldingen graag bij het bestuur!

Werkgroepen: de lederwerkgroep is nog steeds enthousiast bezig met het wassen, tekenen en conserveren van het middeleeuwse schoeisel uit de Botermarkt. De graafwerkgroep heeft zijn werkzaamheden thans gestaakt omdat er momenteel geen projecten voorhanden zijn.

Werkruimte: het ziet er naar uit dat een werkruimte in de komende maanden ter beschikking komt. Op de bijeenkomst in januari hopen we hierover een definitieve mededeling te kunnen doen.

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN LEIDEN.

In de komende maanden zal in de vloer van de PIETERSKERK een centrale verwarming worden aangebracht. Hiertoe zullen alle grafzerken worden verwijderd. Deze werkzaamheden bieden een unieke kans om een bodemonderzoek ter plaatse in te stellen. Drs. H. Halbertsma van de R.O.B. heeft zich bereid verklaard hier een onderzoek te willen gaan doen. Wat weten we van de Pieterskerk?

De kerk is in het jaar 1121 door Godebaldus de 24^e bisschop van Utrecht gewijd. Tegen het einde van de 14^e eeuw is men begonnen met het vergroten van de kerk. Daartoe moesten de nodige maatregelen worden genomen. De uitbreiding van de kerk zou namelijk ten koste gaan van het kerkhof. Om toch weer plaats te maken voor begraving moest een aantal huizen op het Pieterskerkplein (o.a. het Pietersbegijnhof) worden gesloopt. Ook diende minstens één gracht, de Pieterskerkgracht, te worden gedempt, mogelijk ook nog een tweede waterloop. Voor de vergroting van het koor in het begin van de 15e eeuw zijn mogelijk enige huizen aan het Gerecht geamoveerd; zeker is dit echter niet. De toren van de Pieterskerk is in 1512 naar beneden gestort en nooit meer herbouwd. Wel is nadien een vrijstaande klokketoren gebouwd aan de zuidwestzijde van het Pieterskerkhof. De naam Kloksteeg herinnert nog aan deze klokketoren, die zeer duidelijk te zien is op de kaart van Pieter Bast omstreeks 1600. Het archeologisch onderzoek zal zich in de eerste plaats

richten op de grafelijke kapel uit de 12^e eeuw. Voorts biedt dit onderzoek de gelegenheid om na te gaan of de grachten en waterlopen die we denken dat onder de kerk gelopen hebben er werkelijk geweest zijn; bovendien kan de bodem van een van de oudste delen van Leiden natuurlijk nog allerlei verrassingen opleveren. Graven in een kerk is geen eenvoudige zaak en het zal grotendeels van de technische mogelijkheden afhangen of dit onderzoek op de door de archeoloog meest wenselijk geachte plaats kan worden uitgevoerd.

De ONZE LIEVE VROUWEKERK aan de Haarlemmerstraat.

In het komend voorjaar zal de school aan de Haarlemmerstraat worden gesloopt. Deze school is gebouwd op de plaats van de voormalige O.L. Vrouwekerk, waarvan nog enkele muurresten aan de zijkant van de school zichtbaar zijn. Ook dit onderzoek zal door Dr. H. Halbertsma worden verricht. De O.L. Vrouwekerk, gelegen aan de Haarlemmerstraat tussen de Vrouwenkersteeg en de Vrouwenkerkkoorsteeg, is in het begin van de 14^e eeuw gebouwd. Over de bouwgeschiedenis weten we weinig. Wel is er een tekening van de 'Mariakerk' uit 1720. Na de Reformatie is de kerk in gebruik geweest bij de Waalse Gemeente; in 1825 is dit godshuis gesloopt. Het onderzoek dat de heer Halbertsma zal gaan uitvoeren biedt een unieke gelegenheid om de funderingen van de kerk – waarvan we aannemen dat ze nog intact in de bodem aanwezig zijn – bloot te leggen.

H. Suurmond-van Leeuwen.

+++++

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND Afd. RIJNSTREEK [1979-1]

Leiden, maart 1979.

Aan de leden en belangstellenden,

DINSDAG 1 MEI A.S. houdt de heer S.C.H. Leenheer uit Rijnsburg een voordracht over het archeologisch onderzoek en de historie van Rijnsburg. Deze avond wordt gehouden in samenwerking met de vereniging OUD LEIDEN en zal plaatsvinden in het Stedelijk Museum DE LAKENHAL, Oude Singel 28-32 te Leiden. Aanvang 20.00 uur. N.B.: Let op de juiste datum!! Dus niet op 17 april.

DINSDAG 8 MEI: Deze laatste bijeenkomst van dit winterseizoen bestaat uit twee delen: een Algemene Ledenvergadering en een korte voordracht van Prof. Dr. H. Brunsting over het graf van prof. Reuvens, dat door de speurzijn van de spreker in Leiden is teruggevonden.

AGENDA LEDENVERGADERING.

1. Opening.
2. Notulen ledenvergadering mei 1978.
3. Mededelingen en ingekomen stukken.
4. Verslag secretaris.
5. Verslagen van kascommissie en penningmeester.
6. Benoeming kascommissie.
7. Bestuursmutatie: de secretaris H. Suurmond-van Leeuwen treedt af. Het bestuur is er tot op heden nog niet in geslaagd deze vacature op te vullen.
8. Zomeractiviteiten.

9. Rondvraag.

10. Sluiting.

Deze vergadering zal zoals gebruikelijk plaatsvinden in de kantine van de afd. Celbiologie van het A.Z.L. (gebouw 55). Aanvang 20.00 uur.

H. Suurmond.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND,
AFDELING RIJNSTREEK**

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1978

LEDEN: Het aantal leden liep ook dit jaar weer iets terug, namelijk van 116 naar 107.

BESTUUR: Het bestuur vergaderde vijf keer. De afgevaardigdenvergadering in Utrecht werd bezocht door de voorzitter en secretaris; deze laatste bezocht tevens de jaarlijkse ledenvergadering in Hengelo. Het bestuur was als volgt samengesteld:

J.D.F. Hardenberg, voorzitter

H. Suurmond-van Leeuwen, secretaris

G.A. van der Meulen-van Harskamp, penningmeester

L. van Vliet, lid

Dr. A. Wassink, lid.

LEZINGEN: De volgende voordrachten werden gehouden:

Drs. M. Addink-Samplonius   De bronstijd in Nederland

Drs. F.J. Meyer   Onderwater-archeologie

A.N. van der Lee   Stenen werktuigen

H. Schoorl   De eerste dijk aanleg in Noord-Holland

Dr. L. Louwe Kooymans   Opgravingen in Bergschenhoek

Twee korte voordrachten werden door leden van onze afdeling gehouden, te weten:

H. van der Meulen   over Archeologie in Zuid-Engeland

E. van der Most   over de opgraving van een Romeinse muur in Alphen aan den Rijn.

Voorts werd een scherfherkenningsavond gehouden. De bijeenkomsten werden gemiddeld door 21 leden bezocht; de algemene ledenvergadering door 22 leden.

WERKAVONDEN: In het najaar werd gestart met een werkgroep 'leer'. Het vele schoenmateriaal uit de gracht van het voormalig kasteel Cronesteyn zowel als uit de ophogingslaag van de Botermarkt vormden de aanleiding hiertoe. Deze werkgroep onder leiding van mevr. drs. C. van Driel-Murray bestaat uit 6 leden.

PUBLICATIES en PUBLICITEIT: Naar aanleiding van Romeinse en vroeg-middeleeuwse vondsten aan de Hoogmadeseweg te Leiderdorp verscheen van de hand van Dr. A. Wassink een artikel in het decembernummer van *Westerheem* onder de titel 'Ligt de oorsprong van de stad Leiden bij het Romeinse castellum Matilo?' In de rubriek 'Nieuws uit de afdelingen' verscheen eveneens in het decembernummer van *Westerheem* van de secretaris een verslag van de werkzaamheden van de afdeling Rijnstreek. In 1978 werd gestart met een vaste kroniek over Archeologie in het *Leids Jaarboekje* (jaarlijkse uitgave van de Vereniging Oud Leiden). Deze kroniek wordt verzorgd door mevr. H. Suurmond-van Leeuwen.

De werkzaamheden van een groepje Alphense leden onder leiding van E. van der Most haalde vele malen de pers met opgravingen van een Romeinse muur aan de Koningin Julianalaan te Alphen aan den Rijn en Romeinse beschoeiingen op het terrein tegenover het Postkantoor, eveneens aan de Kon. Julianalaan. Een publicatie hierover is ter perse.

Ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de afdeling in november verscheen in een tweetal Leidse dagbladen een artikel over het doen en laten van de AWN, in het bijzonder van de afdeling Rijnstreek.

VELDWERK: De mogelijkheden tot het verrichten van graafwerkzaamheden waren dit jaar minder groot. Tijdens restauratiewerkzaamheden aan kasteel Teylingen onder Voorhout kon enkele dagen worden gezocht naar de toegangsbrug van het kasteel. Deze brug kon worden teruggevonden; eveneens werd de breedte van de voormalige gracht vastgesteld. Zie hierover het verslag van de heer Hardenberg.

Cronesteyn: Het vaststellen van de funderingen van dit voormalig kasteel werd in 1977 afgerond. Dit jaar bestond de mogelijkheid om ter gelegenheid van het schonen van de slotgracht een deel van de gracht droog te zetten. Op een aantal zaterdagen is veel materiaal geborgen. Op bepaalde plaatsen lag een dik schervenpakket, hoofdzakelijk bestaande uit 17^e en 18^e-eeuws aardewerk. Het ligt in de bedoeling dat in het najaar van 1979 op een wekelijkse werkavond een begin wordt gemaakt met het uitzoeken en plakken van de scherven. De fragmenten van vele tientallen wijnflessen werden door twee leden gewassen, uitgezocht en gelijmd. Een woord van dank past hier aan het Stedelijk Museum De Lakenhal, waar deze werkzaamheden konden worden verricht.

Marktenroute: Ten behoeve van de aanleg van een riolering in de zogenaamde Marktenroute werd een drie meter diepe sleuf gegraven langs de zuidzijde van de Nieuwe Rijn. De donkere ophogingslaag uit deze sleuf werd op een aparte plaats gestort, zodat deze 's-zaterdags kon worden doorzocht. Deze werkzaamheden hebben honderden scherven opgeleverd, van Pingsdorf tot en met eind 15^e-eeuws materiaal, evenals andere gebruiksvoorwerpen zoals messen en sloten en metalen voorwerpen waarvan we nog niet weten waarvoor ze gediend hebben. Gaaf aardewerk kwam niet tevoorschijn, maar uit de veelheid van scherven is een aardig beeld van het gebruiksaardewerk uit die periode te krijgen. Met het sorteren van deze scherven hopen we – indien er voldoende liefhebbers zijn – in het najaar van 1979 te beginnen. Behalve het aardewerk en het metaal komt ook weer schoeisel naar boven als zeer welkom materiaal voor de leergroep. Deze activiteiten werden mogelijk gemaakt door de Directeur Gemeentewerken Ir. H.H. Vos, die dit onderzoek stimuleerde en ook in de toekomst een ruimte beschikbaar wil stellen opdat het verzamelde materiaal bewerkt kan worden.

Sportpark de Bloemerd te Leiderdorp: Vondsten van inheems-romeins materiaal op het terrein van de Bloemerd te Leiderdorp waren voor de Rijksgeologische Dienst aanleiding een kleine opgraving te doen en een profiel af te steken. Aan de AWN werd gevraagd het profiel verder terug te steken en stratigrafisch het scherfmateriaal te verzamelen. Er is een aantal morgens gewerkt, maar door gebrek

aan ervaring is het niet gelukt alle lagen te onderkennen. Wel leverden de werkzaamheden scherven uit vele perioden op, te weten: inheems-romeins, vroeg-middeleeuws en middeleeuws. Van duidelijke bewoningslagen was echter geen sprake.

Zoeterwoude: Een veldverkenning bij de aanleg van een nieuwe rondweg om het dorp Zoeterwoude (Provinciale Weg nr. 17) leverde ook hier scherven op uit een drietal perioden, namelijk ringeloor-aardewerk (17^e en 18^e eeuw).

ARCHEOLOGIE IN DE REGIO: Door de R.O.B. werden opgravingen verricht te Koudekerk aan den Rijn en te Leiden. Opgravingen die het resultaat zijn van veldverkenningen van AWN-leden. Te Koudekerk is dit het onderzoek naar een Merovingische nederzetting. Een tussentijdse tentoonstelling over de resultaten werd gehouden in het Provinciehuis te Den Haag en het Gemeentehuis te Koudekerk aan den Rijn. De werkzaamheden worden ook in 1979 voortgezet.

In Leiden betrof het onderzoek grondsporen uit de Romeinse tijd aan de Cruquiuslaan te Leiden aan de noordzijde van de Rijn. Deze opgraving is inmiddels beëindigd. Er werden paalgaten, kringgreppels en andere ingraven gevonden. Jammer genoeg was het opgravingsterrein te klein om tot reconstructie van bijvoorbeeld huisplattegronden te kunnen komen; bovendien bleek bij het uitgraven van de grondverkleuringen dat het terrein in de middeleeuwen (12^e-14^e eeuw) wederom was bewoond en de grondsporen van beide perioden door elkaar heen liepen.

Leiden, april 1979, H. Suurmond-van Leeuwen.

+++++

NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING DD. 8 MEI 1979

1. Opening. De vergadering wordt geopend door de voorzitter, dhr. Hardenberg. Hij heet alle aanwezigen hartelijk welkom en zegt blij te zijn met de goede opkomst.

2. De notulen van de ledenvergadering van mei 1978 worden goedgekeurd.

3. Mededelingen en ingekomen stukken: zaterdag 12 mei a.s. is er een algemene ledenvergadering in Rotterdam; zie verder Westerheem.

4. Jaarverslag van de secretaris: ter aanvulling van het aan iedereen verstrekte jaarverslag nog het volgende: een werkgroep is onder leiding van drs. I. Moerman bezig een aantal van de op Cronestein gevonden flessen te restaureren. Wim Dorsman vertelt dat er nu ongeveer 13 wijnflessen min of meer compleet zijn. Het zijn dikbuikige flessen met een variërende halslengte. Er komt t.z.t. een verslagje over.

Uit de gestorte grond van de marktenroute komt veel leuk materiaal, vooral leer. Dit leer is veel vroeger dan het leer van Cronestein. Voor zo ver het nu onderzocht is, betreft het materiaal van ongeveer 13^e-16^e eeuw (zie verder het uitgebreide verslag van de secretaris).

Op verzoek van de provinciaal archeoloog is een onderzoek gedaan naar de mogelijke resten van het kasteel Foreest in Koudekerk aan den Rijn. Er is een degenkling gevonden en verder veel puin, kloostermoppen en twee putten (waarschijnlijk waterputten). Geen fundering. Het onderzoek is inmiddels gestopt. Dhr. Foreest, een 80-jarige nazaat, zal er een artikel aan wijden in het tijdschrift "Holland".

Den Toll. Dit onderzoek heeft een oude brugfundatie opgeleverd en eveneens grote hoeveelheden kloostermoppen en puin. Ook dit onderzoek is voorlopig gestaakt, mede door bouwwerkzaamheden op het terrein.

Een artikel in Westerheem nr. 1 van 1979 van de hand van E. van der Most vertelt over zijn onderzoek aan een Romeinse oeverbeschoeiing te Alphen aan den Rijn.

5. Verslagen van de kascommissie en de penningmeester: De inkomsten en uitgaven betreffende 1978 werden in goede orde bevonden. Er blijkt een flink kasoverschot te zijn van f 2000,--. Wederom wordt er op aangedrongen daar toch vooral iets mee te doen. Dhr. Hardenberg zegt dat er waarschijnlijk toch wel een pomp aangeschaft gaat worden. Maar dit bedrag betreft dan pas een eerste reservering; een pomp is beduidend duurder. Wat eenvoudiger materiaal als b.v. riek en een gutsboor is inmiddels gekocht.

6. Benoeming van de kascommissie. Dhr. Graveland en mw. Vogelaar worden als nieuwe kascommissieleden aangesteld.

7. Bestuursmutatie. De secretaris mw. H. Suurmond-van Leeuwen treedt af. Dit wordt door het bestuur en door de vele leden die met haar te maken hadden zeer betreurd. Het betreft een zeer veeleisende functie die op een bewonderenswaardige wijze bekleed werd door mw. Suurmond. Dhr. Hardenberg geeft een korte schets over de vele jaren van samenwerking waarin men het niet altijd met elkaar eens was, maar waarin toch wel het een en ander tot stand is gekomen. Het wordt echter geen echt afscheid; het contact met haar blijft bestaan d.m.v. haar werk in de Archeologische Begeleidingscommissie en ook d.m.v. het feit dat het souberrain van haar huis nog vol ligt met het materiaal van de AWN en waar momenteel de leerwerkgroep nog werkzaam is. De voorzitter vraagt haar ten slotte om daar waar nodig is steun en advies te blijven geven. Zij is het tenslotte die van ons het meest af weet van het vondstenmateriaal van deze streek. Met veel dank namens iedereen geeft hij haar ten slotte een boeket bloemen en het boek *De glorie van Holland*.

Mw. Suurmond spreekt een dankwoord uit en zegt dat het contact met de AWN zeker zal blijven bestaan. Wim Dorsman is bereid gevonden te proberen de functie van secretaris op zich te nemen. Iedereen is van mening dat dat gerespecteerd dient te worden, want er komt heel veel voor kijken. Er wordt voorgesteld dat de leden het bestuur mandaat geven om Wim voorlopig aan te nemen. De vergadering gaat accoord en Wim wordt voorlopig aangesteld tot de eerstvolgende bijeenkomst. Het bestuur zal hem zoveel mogelijk terzijde staan met het tikken van adressen, convocaten etc. Dhr. Wassink zegt het erg leuk te vinden zo'n jeugdig lid in het bestuur te krijgen.

8. Zomeractiviteiten.

Eerst nog zal in september van dit jaar een tentoonstelling ingericht worden in de nevenzaal van de Openbare Bibliotheek van Voorschoten. De zaal wordt gratis ter beschikking gesteld en de tentoonstelling zal verzorgd worden door de heren Wassink, Van Vliet en Van der Meulen. Er is een viertal vitrines beschikbaar en die denkt men als volgt in te richten:

1. Prehistorische vondsten van de Vlaardingencultuur (I.P.P.) Voorschoten en vondsten uit de Achthovenerpolder van Leiderdorp.
2. Verzameling Romeins aardewerk van dhr. Wassink.
3. Vondsten uit de tuin van de Universiteitsbibliotheek van Leiden.
4. Een aantal pijpen uit de collectie van Hans van der Meulen.

Daarbij zal toelichting gegeven worden d.m.v. foto's, bijschriften en kaarten.

De inschrijving van de Pijpelogische Kring loopt erg goed. Momenteel zijn er al ongeveer 80 leden. Volgens dhr. Graveland wordt een erg leuk blad uitgegeven, dat goede informatie geeft.

Het werk aan de grond van de marktenroute zal voortgezet worden.

Er zal weer enkele keren gewerkt kunnen worden op Dever te Lisse. De grachtbreedte gaat vastgesteld worden met behulp van een machine. Een en ander zal plaats vinden in mei/juni.

Teylingen te Sassenheim. De grachtbreedte is destijds aangetoond. De Stichting Teylingen wacht op subsidie voor het uitgraven van de gracht en het opmeten van de gevonden fundatie.

9. Rondvraag.

Dhr. Hardenberg benadrukt nog eens om altijd de vondsten te melden en bij afbraak en werkzaamheden een veldverkenning te doen.

Mw. Van der Meulen vraagt of Wim Dorsman zijn telefoonnummer bekend wil maken. Studeeradres te Leiden tel. 144671, thuisadres 02522-15102.

Mw. Vogelaar vraagt waarom er uiteindelijk niets is gedaan aan het vijfjarig jubileum. Dhr. Hardenberg zegt dat daar de tijd veel te kort voor was. Het feit is wel gememoreerd tijdens de lezing van dr. Louwe Kooymans.

E. van der Most deelt mede dat de vondsten uit Alphen aan den Rijn uiteindelijk in het provinciaal bodemarchief terecht zullen komen.

10. Sluiting. De voorzitter sluit om 21.05 uur de ledenvergadering en geeft na de koffiepauze het woord aan prof. dr. H. Brunsting, die zal spreken over het teruggevonden graf van prof. Reuvens.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1979-2]

Secretariaat Dr. Kuijperlaan 6, Voorhout, tel. 02522-15102.

Voorhout, september 1979.

PROGRAMMA WINTERACTIVITEITEN SEIZOEN 1979/80.

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur heeft het genoegen u uit te nodigen voor de volgende activiteiten, te houden in de kantine van de afdeling Celbiologie (gebouw 55) van het Academisch Ziekenhuis, ingang Wassenaarseweg. Parkeerterrein en fietsenstalling aan de achterzijde van gebouw 55. Alle bijeenkomsten beginnen om 20.00 uur.

MAANDAG 24 SEPTEMBER: VARIA-AVOND met scherfherkenning door Drs. H. Sarfatij, provinciaal archeoloog van Zuid-Holland, en middeleeuws leer van onze stort van de marktenroute door Drs. C. van Driel-Murray. Dit belooft een gezellige en leerzame avond te worden. Iedereen die scherven heeft kan die meenemen ter determinatie en om aan elkaar te laten zien. Iedereen komt natuurlijk in groten getale naar zo'n eerste avond!

DINSDAG 23 OKTOBER: OPGRAVING IN SYRIË. Een lezing door Dr. G. van Driel. Het opgravingsproject is een tempelonderzetting boven de oever van de Eufraat, geheten Jedel Aruda. Het dateert uit de Uruk IV tijd, ca. 3000 v.Chr., goed oud dus. Van de huizen zijn de volledige inventarissen geborgen, wat een zeer boeiend beeld geeft van het toenmalige leven. Dit alles verlucht met dia's en de mooie overzichtstekeningen van mevr. C. van Driel. Komt allen!

WOENSDAG 28 NOVEMBER: ROMEINS GLAS. Een lezing door Dr. C. isings. Het Romeinse glas is en blijft een hoogst boeiend en intrigerend onderwerp. Het vakmanschap en de vormenrijkdom doen je steeds weer versteld staan. De overgang naar de Middeleeuwen zal eveneens behandeld worden. Met dia's. Iedereen is weer van harte welkom!

Voor wie naast de lezingen ook wil graven: we gaan begin oktober weer beginnen met het doorzoeken van de Middeleeuwse ophogingslaag afkomstig van de marktenroute. We kunnen nog veel gravers en graafsters gebruiken!

Namens het bestuur tot ziens op lezing of opgraving,

Wim Dorsman, secr.

+++++

DE OPGRAVING TE VALKENBURG

Dankzij het initiatief van Carol van Driel hebben wij een prachtige kans gekregen te graven naar de Romeinse castella te Valkenburg Z.H. Zij heeft er namelijk voor gezorgd dat wij ingepast kunnen worden in een onderzoek van het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam dat onlangs gestart is.

Te Valkenburg hebben zes castella gelegen. Het grondplan der castella is rechthoekig, met een breed front. Het hoofdgebouw, waar o.a. de vaandels en veldtekens bewaard werden, ligt in het midden van de retentura tegenover de via praetoria. Aan weerszijden liggen de barakken voor de manschappen met aan het uiteinde van iedere barak een officierswoning. De praetentura is aan de linkerzijde van de via praetoria voor een groot gedeelte weggespoeld ten gevolge van een beddingverlegging van de Rijn in de Middeleeuwen. De restanten van gebouwen die daar gevonden worden zijn dan ook moeilijk aan een bepaald type gebouw toe te schrijven. In het rechtergedeelte is ook niet alles even duidelijk: in castellum 1 is een commandantswoning vastgesteld, maar bij de andere castella staan nog vraagtekens bij gebruiksmogelijkheden zoals commandantswoning, barak, armamentarium of horreum (graanschuur).

De stichting van het eerste castellum wordt gesteld op 42 na Chr. en geassocieerd met de verovering van Brittannië in 43, op grond van munten van Caligula met nastempeling van Claudius uit 41. Castellum 2 werd in 47 verwoest bij een inval van Chaukische zeerovers in Beneden-Germanië onder leiding van de Cananefaat Gannascus. Castellum 3 werd in 47 onder Corbulo opgebouwd en in 69 bij de aanvang van de Batavenopstand onder Julius Civilis verwoest door de Cananefaten onder Brinno. Nadat de opstand bedwongen was, werd castellum 4 in of kort na 70 door Cerealis gesticht. De chronologie van castella 5 en 6 is vager; als aanvangsdata zijn resp. genoemd ca. 100 en ca. 180. De ontruiming van castellum 6 wordt vermoed rond het midden van de derde eeuw.

ZATERDAG 11 OKTOBER wilden we beginnen met de opgraving, zoals gebruikelijk om half tien. Op het kaartje is de plek gemarkeerd met een kruis. Er is een grote keet aanwezig waar koffie gezet kan worden en waar geschild kan worden. Brood kan zelf meegenomen worden en zo mogelijk ook een troffeltje. De opgravingsput bevindt zich tegenover de kerk.

Tot ziens op de opgraving,

Wim Dorsman

[in handschrift is hieraan toegevoegd: Niet doorgedaan wegens te moeilijke opgravingsomstandigheden]

+++++

AMATEURARCHEOLOGEN ZOEKEN NIEUWE HUISVESTING!

De Leidse amateurarcheologen, verenigd in de Afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN), hebben de laatste jaren een onderkomen gevonden in de oude Morspoortkazerne. Daarin hebben zij thans een goede ruimte waarin zij een gedeelte van hun activiteiten bedrijven: het tekenen van opgravingsresultaten en het determineren, restaureren, conserveren, fotograferen en registreren van archeologische vondsten.

Zo is momenteel een aantal leden, onder deskundige leiding, bezig met het conserveren en restaureren van leervondsten uit de 12^e en 13^e eeuw, afkomstig van de Botermarkt: vooral zwaardscheden en schoeisel. Daarnaast is een ander groepje bezig met het restaureren van vondsten, vooral aardewerk en glas, afkomstig uit de slotgracht van het voormalige kasteel Cronesteyn aan de Vliet. En als deze projecten klaar zijn, volgen er weer nieuwe. Immers, Leiden en omgeving is archeologisch gezien een interessante streek. In de Steentijd en in de IJzertijd was er al bewoning op de zgn. strandwallen, die evenwijdig aan de kustlijn lopen. De Romeinen hadden hun grensforten langs de Oude Rijn (Brittenburg, Valkenburg, Roomburg) en groeven de Vliet. Romeinse wegen doorkruisten het gebied. En dat Leiden in de Late Middeleeuwen een bloeiend bestaan heeft gehad, is alom bekend; de Burcht, daterend uit de tiende eeuw, is daar wel een bewijs van.

Maar de amateurarcheologen uit Leiden en omgeving dreigen in de problemen te komen nu de Morspoortkazerne binnenkort zal worden afgebroken en er geen alternatieve werkruimte beschikbaar blijkt te zijn. Zonder een werkruimte zal veel interessant werk achterwege moeten blijven. Gezocht wordt een afsluitbare ruimte, waarin aansluiting van water en elektriciteit mogelijk is. Een oude schuur kan al voldoende zijn. De amateurs zijn ook al blij met een tijdelijk beschikbare ruimte. De secretaris van de Afd. Rijnstreek van de AWN is de heer Wim Dorsman, ..., tel. ...

Hierbij een foto van een zwaardschede van leer met een toelichtende tekst eronder.

[In een hoekje staat: concept. Wellicht is dit opgesteld door een ander dan W. Dorsman en bij nader inzien nooit aan de leden gezonden. De bijbehorende foto is niet aangetroffen]

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, AFDELING RIJNSTREEK. [1980-1]

PROGRAMMA VOORJAAR 1980.

Aan de leden en belangstellenden,

Allereerst iedereen een gelukkig 1980!

Vervolgens heeft het bestuur het genoegen u uit te nodigen voor de volgende activiteiten. Zij worden, behalve die van januari, weer gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie, Gebouw 55, Academisch Ziekenhuis aan de Wassenaarseweg. Gelegenheid tot parkeren is op het terrein van het ziekenhuis aanwezig. Aanvang van de lezingen en borrel is 20.00 uur.

DINSDAG 15 JANUARI: ARCHIEFONDERZOEK, een lezing door R.C.J. van Maanen. Aan de hand van originele stukken zal uiteengezet worden hoe een archief te gebruiken is en hoe het van nut kan zijn bij archeologisch onderzoek. Deze avond wordt gehouden in het gebouw van het Gemeentearchief, Boisotkade 2A. Warm aanbevolen!

MAANDAG 4 FEBRUARI: BORREL. Zoals velen al zullen weten, heeft de afdeling de beschikking gekregen over een ruimte om het aardewerk te restaureren en het leer te bewerken. Om dit heuglijke feit te vieren wilden wij iedereen uitnodigen voor een gezellige avond, waar tevens het al gerestaureerde materiaal te zien zal zijn. De ruimte is in de oude Morspoortkazerne. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 25 FEBRUARI: OPGRAVINGEN IN AMSTERDAM, lezing door A.C. Lagerwey. Aan de hand van vier archivalisch gedateerde vondstcomplexen zal een overzicht gegeven worden van de Amsterdamse manier van onderzoek. Doordat ook de nieuwste sensationele vondsten hierin verwerkt zijn, belooft dit een uiterst boeiende avond te worden. Komt allen.

DINSDAG 18 MAART: ROMEINSE MUNTEN, lezing door Drs. J.P.A. van der Vin. Tot de meest interessante vondsten hoort het vinden van een munt. Niet alleen is het zelf zo'n mooi ding, maar het geeft ook zoveel informatie over de vindplaats. Het een en ander zal deskundig uiteengezet worden door onze spreker van deze avond. Iedereen is welkom, ook introducties.

MAANDAG 14 APRIL: DE VIKINGEN, een lezing door Drs. A. Peddemors. Als één volk sterk tot de verbeelding spreekt, zijn het de Vikingen wel. Zij worden altijd afgeschilderd als de schrik van Europa, maar zij maakten echter ook briljante kunstvoorwerpen. Als u meer over hen wilt horen, komt u dan naar deze avond.

DINSDAG 13 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING. Over deze avond ontvangt u nog nadere informatie.

In het nieuwe jaar zal er weer vol enthousiasme gegraven en geplakt en getekend worden, waarbi we hopen dat steeds meer leden actief zullen worden. Het lijkt mij een goed idee dit onder uw goede voornemens voor 1980 op te nemen.

Tot ziens op lezing, opgraving of plakavond,

Wim Dorsman, secr.

P.S.: in verband met de invoering van de postcode zou ik iedereen willen vragen een postcodekaartje of een briefkaart naar mij te sturen met daarop zijn of haar postcode. Tevens kan dan van de gelegenheid gebruik gemaakt worden om eventuele wensen betreffende lezingen, opgravingen of anderzijds kenbaar te maken. Suggesties, op- of aanmerkingen zijn altijd van harte welkom.

Bij voorbaat mijn dank, Wim.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1980-2]

Aan de leden en belangstellenden,

Het bestuur van de A.W.N. afdeling 'Rijnstreek' heeft het genoegen u uit te nodigen voor de ALGEMENE LEDENVERGADERING te houden op dinsdag 13 mei in de kantine van de afd. Celbiologie van het A.Z.L. (gebouw 55) om 20.00 uur.

AGENDA

1. Opening.
2. Notulen ledenvergadering mei 1979.

3. Mededelingen en ingekomen stukken.
4. Verslag secretaris.
5. Verslagen kascommissie en penningmeester.
6. Benoeming kascommissie.
7. Zomeractiviteiten.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Na de koffie zullen twee leden van de afdeling een kort praatje houden over twee boeiende onderwerpen, namelijk Erik van der Most over het 17e-eeuwse kasteel Berendregt te Alphen aan den Rijn. Hier hebben enkele leden van de afdeling enige zaterdagen gegraven, waarvan één met een graafmachine in de gracht, waarbij een aantal belangwekkende vondsten geborgen is. Het tweede onderwerp wordt verzorgd door Drs. C. van Driel-Murray die het zal hebben over het uitgewerkte deel van het schoenmateriaal van de marktenroute, zodat u helderder beeld krijgt van wat er nu eigenlijk gevonden is. Ik hoop dat deze activiteiten voldoende reden zijn om deze avond te bezoeken. Bovendien krijgt u dan nog een ledenlijst en een jaarverslag.

Tot ziens op 13 mei, Wim Dorsman.

P.S.: Na punt 6. Bestuursmutatie. De Heer L. van Vliet is aan de beurt om af te treden. Hij heeft zich wel herkiesbaar gesteld. In 1981 zullen de Heer J.D.F. Hardenberg en Mevr. G.A. van der Meulen-van Harskamp volgens het rooster aftreden. Zij zullen niet herkiesbaar zijn.

Wim

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND, AFDELING RIJNSTREEK

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1979

LEDEN. Gelukkig nam het aantal leden dit jaar iets toe, namelijk van 107 naar 110 leden. Dit hield in dat er 11 leden weggingen en 14 leden bij kwamen. Ik hoop dat deze stijging zich ook de komende jaren zal voortzetten.

BESTUUR. Het bestuur vergaderde dit jaar zes keer. De Algemene Ledenvergadering in Rotterdam werd door de secretaris mw. H. Suurmond-van Leeuwen bezocht, de Afgevaardigdenvergadering te Amersfoort door de voorzitter, dhr. J.D.F. Hardenberg. Mw. H. Suurmond-van Leeuwen zag zich door drukke werkzaamheden helaas genoodzaakt haar functie op te geven die zij zo lang tot ieders volle tevredenheid heeft vervuld. Vanaf deze plaats zou ik haar nogmaals willen bedanken voor het vele werk dat ze voor de afdeling gedaan heeft en nog steeds doet. Als nieuwe secretaris is gekozen dhr. W. Dorsman, zodat het bestuur er nu als volgt uitziet:

J.D.F. Hardenberg	voorzitter
W. Dorsman	secretaris
G.A. van der Meulen-van Harskamp	penningmeester

L. van Vliet	lid
Dr. A. Wassink	lid

LEZINGEN. Hier volgt een lijst van de avonden die in 1979 gehouden zijn:

Drs. W.H. de Vries-Metz	Luchtfotografie
Drs. C. van Driel-Murray	Romeins leder
Ir. E.H.L. de Munck	Archeologie in het Kaukasusgebied
S.C.H. Leenheer	Historie en Archeologie van Rijnsburg
Prof. Dr. H. Brunsting	Prof. Dr. C.J.C. Reuvens
Varia-avond: Drs. H. Sarfatij	Scherfherkenning
Drs. C. van Driel-Murray	Middeleeuws leer
Dr. G. van Driel	Tempelnederzetting Jedel Aruda, Syrië
Dr. C. Isings	Romeins glas

De bijeenkomsten werden gemiddeld door 21 leden bezocht.

WERKAVONDEN. Tot ieders grote vreugde kon dit jaar een lang gekoesterde wens in vervulling gaan, namelijk een eigen werkruimte voor de afdeling. Dit werd mogelijk gemaakt doordat de onlangs opgerichte archeologische begeleidingscommissie een aantal zalen in de Morspoortkazerne tot hun beschikking heeft gekregen. Eén van deze zalen wordt door de commissie gebruikt, de andere door ons. Het spreekt vanzelf dat in zo'n goede ruimte ook hard gewerkt wordt. Op het ogenblik zijn er twee projecten gaande: de uitwerking van de vondsten van de marktenroute en de restauratie van het aardewerk van Cronestein. De vondsten van de marktenroute bestaan hoofdzakelijk uit leer en metaal met af en toe wat been en hout en een enkel stuk aardewerk dat interessant genoeg is om te bewaren. Het leer wordt gewassen, geconserveerd en getekend onder leiding van mw. Van Driel; het metaal wordt ook schoongemaakt en getekend en het aardewerk van Cronestein wordt gerestaureerd onder leiding van mw. Van der Meulen.

PUBLICATIES EN PUBLICITEIT. Over Romeinse vondsten zijn dit jaar twee publicaties tot stand gekomen. Ze verschenen allebei in *Westerheem* jaargang 28. In nr. 1, "Een Romeinse oeverbeschoeiing te Alphen aan den Rijn", van E. van der Most; in nr. 4 "De kantharos van Valkenburg", van de hand van Dr. A. Wassink. In nr. 1 verscheen voorts nog een literatuurbespreking van Dr. C.J. Overweel "Bates D.E.B. en Kirkaldy J.F., Veldgeologie in kleur", en een stukje onder het afdelingsnieuws over de Pieterskerk en de Onze Lieve Vrouwe Kerk aan de Haarlemmerstraat.

In het *Leids Jaarboekje* verscheen de archeologische kroniek over het jaar 1979 van mw. H. Suurmond-van Leeuwen en een artikel over zwaardscheden van drs. C. van Driel-Murray.

De Alphense dag- en streekbladen konden zich verheugen in tal van stukjes van E. van der Most over zijn vele opgravingen daar.

Onder het hoofdje publiciteit moeten zeker de twee goed verzorgde tentoonstellingen genoemd worden die dit jaar georganiseerd werden. Eén werd voorbereid door mw. G.A. van der Meulen-van Harskamp en gehouden ter gelegenheid van de opening van het nieuwe Leiderdorpse stadhuis. Hiervoor exposeerde een aantal kunstenaars in het stadhuis en waren daartussendoor een aantal vitrines met vondsten van onze afdeling te zien. De andere tentoonstelling werd voorbereid door de

heren L. van Vliet en A. Wassink en gehouden in een ruimte van de openbare bibliotheek van Voorschoten. Hoewel veel mensen informatiestencils hebben meegenomen, hebben we er helaas geen nieuwe leden aan overgehouden.

VELDWERK. Het veldwerk heeft dit jaar grotendeels bestaan uit het doorzoeken van de Middeleeuwse ophogingslaag afkomstig van de marktenroute. De archeologische begeleidingscommissie heeft daar twee oeverbeschoeiingen aangetroffen, één uit de zeventiende eeuw en één uit de dertiende of veertiende eeuw. Onder de vondsten bevinden zich vele bijzondere zaken zoals een puntgave dolk nog in de schede, een dertiende-eeuwse mantelspeld, dertiende-eeuwse beslagen riemfragmenten en zwaardschedes, kaardkammen, twee pelgrimsampullen, een vishaak enz. enz.

Bij het kasteel Dever te Lisse werd een zaterdag besteed aan het zoeken naar materiaal in de gracht, wat echter weinig opleverde. Een aantal zaterdagen later werd met behulp van een dragline de breedte van de gracht aan de achterzijde van het kasteel vastgesteld. De resultaten hiervan zijn in tekening 1 te zien.

Wat later in het jaar werd gezocht naar het kasteel Haeswijck te Oegstgeest. Haeswijck ligt vlakbij het Groene Kerkje achter de boerderij Haeswijck. Het werd in het midden van de zeventiende eeuw gebouwd en waarschijnlijk kort na 1740 weer afgebroken. Dit is vermoedelijk erg grondig gebeurd, daar wij geen fundamenten meer hebben aangetroffen. Eerst is de plek met prikijzers afgeprikt en toen dat geen succes had, is met subsidie van de gemeente Oegstgeest met een dragline een aantal sleuven over het gebied gelegd, die echter ook niets opleverden.

Onder leiding van Erik werd in Alphen aan den Rijn met succes verdergegraven naar de Romeinse weg waar al het een en ander over bekend was. Naar aanleiding van een bericht over een muntvondst in Aarlanderveen werd een ochtend op die plaats gegraven, gewapend met een metaaldetector. Er werden geen munten gevonden, maar wel een grote hoeveelheid goed te restaureren vijftiende-eeuwse aardewerk. Als laatste project kan het zeventiende-eeuwse kasteel Berendregt genoemd worden, waar een hoeveelheid goede kwaliteit aardewerk uit de gracht geborgen werd.

Voorhout, april 1980, W. Dorsman.

+++++

NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING DD. 13 MEI 1980

1. Opening. De vergadering wordt door de voorzitter dhr. Hardenberg geopend. Hij heet alle aanwezigen hartelijk welkom.

2. De notulen van de ledenvergadering van 8 mei 1979 worden goedgekeurd.

3. Mededelingen en ingekomen stukken.

Wim Dorsman is "geslaagd" als secretaris na een vruchtbare proefperiode.

De tentoonstellingen in Voorschoten en Leiderdorp zijn leuk en succesvol geweest. Nieuwe leden zijn er echter niet door aangetrokken, ondanks het feit dat er ongeveer 100 formulieren zijn uitgereikt.

De Pijpelogische Kring loopt erg goed en heeft inmiddels 100 à 200 leden.

Het werk aan de marktenroute wordt voortgezet.

De subsidie voor Teylingen komt niet af. Dit vanwege de voorgenomen bezuinigingen. Toch wil de Stichting Teylingen wel graag iets laten zien. Men denkt nu aan het opmeten van de kantelen. Dit wordt nader onderzocht en getekend.

Het restaureren van de bij Cronesteyn gevonden flessen gaat goed. Binnenkort verschijnt er een verslagje over.

Tijdens de jaarvergadering van het Hoofdbestuur met de afdelingsbesturen is het o.a. gekomen tot het oprichten van kadercursussen voor opleiding tot opgravingsleider. De cursus omvat literatuurstudie en enkele weken veldwerk. De deelnemer aan de cursus moet ten minste enkele jaren beschikbaar blijven voor het werk in de afdeling. Gedacht wordt aan gemiddeld één deelnemer per afdeling. De literatuurlijst is overigens voor iedereen beschikbaar.

Tijdens deze jaarvergadering werd ook meegedeeld dat er praktisch geen nieuwe leden bijkomen. Men gaat het huidige bestand "schonen" en wanbetalers afvoeren. Dit mede gezien de stijgende kosten van het tijdschrift. De eerder bestaande grote problemen rond *Westerheem* zijn opgelost. Men zit echter wel verlegen om tekst. De inzender krijgt tien exemplaren extra.

Over de studiekampen staat nog niets helemaal vast. Enige voorlopige mededelingen zijn in *Westerheem* te lezen.

Voor excursies, zie eveneens *Westerheem*.

Informatie betreffende andere afdelingen. De secretaris krijgt alle convocaten van alle afdelingen toegezonden. Als men aan iets wil deelnemen, kan hij de inlichtingen geven. Wij kunnen bijvoorbeeld ook deelnemen aan de excursies van Den Haag en de lezingen van de afdeling Den Haag kunnen ook door ons worden bijgewoond.

4. Jaarverslag van de secretaris over 1979. Is rondgedeeld.

5. Verslagen kascommissie en penningmeester. Zie het uitgedeelde financiële verslag van de penningmeester. Omdat dhr. Graveland niet aanwezig kon zijn, werd de kas gecontroleerd door dhr. Labré en mw. Vogelaar. De kas werd door hen in goede orde bevonden.

Mw. Suurmond vraagt waarom de eindgetallen van 1979 niet gelijk zijn. Siet van der Meulen, de penningmeester, deel mee dat het een "eerlijk" verslag is. In het overzicht van 1980 is het overschot van 1979 verwerkt. We hebben een goede kaspositie; dat is bij andere afdelingen vaak niet het geval. Mw. Suurmond zegt dat de retributie van 1980 hoger moet zijn, ca. f 1180,--. Er zijn namelijk meer leden.

Er wordt gevraagd of de rente van de giro niet te laag is. Dat blijkt echter niet anders te kunnen, omdat het geld niet lang genoeg vast staat. Er wordt voorgesteld om een bepaald bedrag (reservering voor materiaalanschaf) over te boeken naar bijvoorbeeld de Nutsspaarbank; dat zal meer rente opleveren.

Het aanschaffen van een pomp is wel de bedoeling. Een metaaldetector is wel leuk voor karweitjes op de stortplaats Roomburg, maar niet zinvol voor het "echtere" werk. Bovendien zijn de batterijen erg duur en moeten vaak vervangen worden.

6. Benoeming kascommissie. Mw. Vogelaar en dhr. Labré zijn bereid om opnieuw als kascommissie te fungeren.

7. Bestuursmutatie. Dhr. Van Vliet is aan de beurt om af te treden. Hij heeft zich echter wel herkiesbaar gesteld en wordt dan ook herkozen. In 1981 zullen dhr. J.D.F. Hardenberg en mw. G.A.

van der Meulen-van Harskamp volgens het rooster aftreden; zij zullen niet herkiesbaar zijn. Zij zijn dan gedurende acht jaar in het bestuur geweest. De afdeling moet dus een nieuwe voorzitter en penningmeester aanwijzen. Gevraagd wordt of iedereen daarover wil nadenken.

8. Zomeractiviteiten: De zomeractiviteiten voor 1980 baren grote zorgen. Behalve het zoekwerk aan de marktenroute is er nog niets. Maar het is ook wel zo dat als er dan wat is, zoals het zoeken naar het voormalige Haaswijk in Oegstgeest, er meer gemeenteambtenaren meewerkten dan AWN-leden. Voor dit werk was via dhr. Sarfaty door de gemeente Oegstgeest gezorgd en ook subsidie gegeven. Dat was toen erg vervelend. Kunnen we zoiets echt wel aan? Er moet toch tenminste een vaste kern zijn van 5-10 man. Als het zo moet gaan, wordt het griezelig om een wat groter onderzoek aan te nemen.

Eric van der Most vertelt dat in Alphen aan den Rijn een gebouw wordt afgebroken, waaronder vermoedelijk nog resten van een Romeins vicus te vinden zijn. Tijdens de sloop en in de bouwvacantie mag daar gewerkt worden. De toestemming is gegeven. Daarna is het afgelopen. In Alphen aan den Rijn zijn reeds vijf gravers beschikbaar. Momenteel is de dragline aan het slopen en is Eric daar al bezig. Later heeft hij graag meer hulp. We zullen daarover nog nader horen.

Aanstaande vrijdag en ook zaterdag kan gegraven worden op de stortplaats Roomburg.

Verder kunnen we zelf veldverkenningen blijven doen. Opletten bij afbraak etc.

De Bisschoppelijke Nijverheidsschool wordt afgebroken. Daar zou in het vroege verleden ooit een boerderij gestaan hebben. Dat gebied is belangrijk: strandwal etc. Wim Dorsman zal informeren.

Mogelijk kan bij Dever nog een keer gegraven worden. Daarover volgt nog nader bericht.

9. Rondvraag.

Drs. Van Driel merkt op dat de lezingen vaak niet, of te laat vermeld staan in *Westerheem*. Wim zal een en ander regelen.

Siet van der Meulen wil in het zomerseizoen best doorgaan met het restaureren van het aardewerk, maar niet voor een of twee leden. Drs. C. van Driel wil ook best doorgaan met het verwerken van de leervondsten, desnoods één per maand. Het leer mag niet gaan rotten. Het lijkt mw. Suurmond beter om deze activiteiten te stoppen en dan in september weer met frisse moed te beginnen.

De Morspoortkazerne wordt in december aanstaande afgebroken. Er is nog geen vervangende werkruimte gevonden. Het bestuur moet zelf uitkijken. Mogelijk dat de gemeente Leiden een opslagruimte kan geven voor de spullen; echter voorlopig géén werkruimte. Drs. Van Driel wil het leer wel opslaan in Amsterdam. Ze heeft daar een hele "leer"-kamer ter beschikking. Dhr. Thomas vraagt zich af of er in het oude weeshuis aan de Middelstegracht [=Middelweg] (ds. Happé) geen ruimte beschikbaar is? Dit zal nader geïnformeerd worden.

10. Sluiting. De vergadering wordt om 21.50 uur gesloten.

Hierna wordt door Eric van der Most gesproken over zijn opgravingen naar het 17e-eeuwse kasteel Berendregt te Alphen aan den Rijn. Het tweede onderwerp wordt verzorgd door drs. C. van Driel-Murray over de tot nu toe verwerkte leervondsten.

+++++

PROGRAMMA NAJAAR 1980

Aan de leden en belangstellenden,

Ik hoop dat iedereen een goede vakantie gehad heeft, zodat er weer vol goede moed aan het nieuwe A.W.N.-seizoen gewerkt kan worden. Allereerst volgt hier een overzicht van de lezingen van het komend najaar, waarbij tot onze grote vreugde ook een lezing van een van onze leden, namelijk van Dr. A. Wassink, opgemerkt kan worden. Leden die een keer een lezing willen houden zijn altijd van harte welkom. De lezingen worden zoals gebruikelijk gehouden in de kantine van de afd. Celbiologie van het A.Z.L. (gebouw 55), ingang Wassenaarseweg. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 29 SEPTEMBER: ROMEINSE MOZAIKEN, door Dr. A. Wassink. De Romeinse mozaïeken zijn door de eeuwen heen beroemd geweest. De verbazingwekkende techniek en kundigheid waarmee zij met de kleinst mogelijke steentjes de grootst mogelijke taferelen wisten te scheppen, is om stil van te worden. Dr. A. Wassink zal ons deze avond in deze boeiende materie invoeren.

DINSDAG 21 OKTOBER: DE PREHISTORISCHE MENS EN ZIJN OMGEVING, door Drs. C.C. Bakels. Het natuurlijke milieu van de prehistorische mens is een onderwerp waar je als amateur-archeoloog niet direct bij stilstaat. Toch is de reconstructie van de omgeving een wezenlijk onderdeel van het onderzoek naar de prehistorische mens. Hoe dit in zijn werk gaat en welke interessante gegevens hierbij aan het licht komen zal Drs. C.C. Bakels ons deze avond vertellen.

DINSDAG 18 NOVEMBER: DE ONTWIKKELING VAN HET LAAT-MIDDELEEUWSE AARDEWERK, door A. Bruin. Werd tot voor kort alleen op de vormontwikkeling van het aardewerk gelet, voor A. Bruin speelt ook de ontwikkeling van de techniek van het pottenbakkerswerk een belangrijke rol. Bij dit overzicht van het aardewerk van 1100-1500 komen naast belangrijke centra zoals Brunssum-Schinveld en Utrecht ook de nieuwste vondsten uit Enkhuizen aan de orde waar veel Wanfried-materiaal en Hessische schotels gevonden zijn.

In september zal weer begonnen worden met de maandagse plak-, restauratie- en tekenavonden in de Morspoortkazerne. Helaas wordt de Morspoortkazerne in december afgebroken, zodat we dan weer naar een nieuwe ruimte moeten uitkijken. Iedereen die suggesties heeft omtrent een nieuwe ruimte wordt dringend verzocht dit terstond aan een van de bestuursleden te melden.

Als iedereen toch aan het uitkijken is, is het prettig als er tegelijkertijd naar een nieuwe voorzitter en penningmeester wordt uitgezien, daar de heer J.D.F. Hardenberg en mevr. G.A. van der Meulen-van Harskamp mei 1981 aftreden en niet herkiesbaar zijn. Als iemand ambities in deze richting heeft of een geschikte kandidaat weet, horen wij dat graag.

Het uitzoeken van het stort van de marktenroute is afgesloten. Over een volgend project wordt druk gedacht; zodra hier nadere gegevens over bekend zijn, zullen die bekend gemaakt worden.

Tot ziens op lezing of plakavond,

Wim Dorsman.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK [1981-1]**

PROGRAMMA VOORJAAR 1981

Aan de leden en belangstellenden,

Allereerst iedereen een gelukkig 1981!

Voordat we verder gaan met het programma wilde ik even stilstaan bij het plotseling overlijden van onze goede vriend J. Thomas. Jan heeft altijd erg veel voor de vereniging gedaan en wilde daar nooit voor bedankt worden. Ik hoop dat iedereen die hem gekend heeft hem dankbaar zal blijven gedenken.

De lezingen worden nog steeds gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie, gebouw 55, Academisch Ziekenhuis, ingang Wassenaarseweg. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 2 FEBRUARI: HOLLE BOLLE GIJS IN LEIDEN, een lezing door L.H. Wijngaarden-Bakker. Aan de hand van het botmateriaal, gevonden tijdens het onderzoek van de marktenroute, zal een overzicht worden gegeven van de eetgewoonten van de middeleeuwse Leidenaar. Hoe deze afwijken van de eetgewoonten van bijvoorbeeld een Amsterdammer zal deze avond onthuld worden.

MAANDAG 23 FEBRUARI: NEOLITHISCHE BEWONING IN WEST-NEDERLAND, een lezing door Dr. P. v.d. Velde. De tijd dat West-Nederland archeologisch leeg werd geacht, ligt inmiddels ruimschoots achter ons. Vanavond zal het Neolithicum worden belicht, in het bijzonder Hekelingen, waar de spreker van vanavond zelf gegraven heeft. Tevens zal een aansluiting worden gemaakt met de Romeinse tijd.

MAANDAG 23 MAART: SCHEEPSARCHEOLOGIE IN NEDERLAND, een lezing door Drs. H.R. Reinders. Sinds de drooglegging van de IJsselmeerpolders heeft de scheepvaartarcheologie in Nederland een hoge vlucht genomen. Onlangs werd nog een belangrijk zestiende-eeuws schip geborgen. De Romeinse schepen van Zwammerdam zullen in het tweede deel van de lezing aan bod komen. Bij voldoende belangstelling bestaat de mogelijkheid een excursie naar het Museum voor de Scheepvaartarcheologie in de IJsselmeerpolders te maken.

DINSDAG 28 APRIL: OPGRAVING IN DE PIETERSKERK, een lezing door Dr. G.J.R. Maat. Kortgeleden werd in een van Leidens oudste kerken een opgraving verricht in verband met de restauratie van de Pieterskerk. Hierbij werd onder andere gezocht naar de oude grafelijke kapel, waarvoor echter geen concrete aanwijzingen werden gevonden. Wel werd veel interessant skeletmateriaal verzameld, onder andere van beroemde Leidenaars zoals Scaliger. Wat voor conclusies uit dit materiaal getrokken kunnen worden, zal Dr. Maat deze avond uiteenzetten.

DINSDAG 12 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING. De stichting Dever heeft ons aangeboden een avond in het kasteel Dever te houden. Wij hebben dit aanbod gaarne aanvaard en de ALV leek ons een goede avond hiervoor. Nadere informatie krijgt u te zijner tijd toegestuurd.

Aan onze wekelijkse avonden in de Morspoortkazerne is een eind gekomen daar het gebouw gesloopt gaat worden. Gelukkig is er wel uitzicht op nieuwe behuizing. Dit zal echter nog enige tijd in beslag nemen, zodat we tot de definitieve verhuizing een tussenoplossing hebben gezocht, of liever, aangeboden hebben gekregen. Mevr. C. van Driel-Murray heeft namelijk aangeboden dat wij kunnen werken met het aardewerk van de opgraving van haar man. Dit is een opgraving van een tempelnederzetting in Syrië, geheten Djebel Aruda en daterend van ca. 3000 voor Chr. Hierbij is een ongelooflijke hoeveelheid scherven gevonden. Vele kisten hiervan zijn in elkaar gezet tot een groot aantal potten. Het idee is nu dat wij de niet geheel complete potten kunnen gaan aangipsen. Dit biedt ons een prima kans om een ruime ervaring in het aangipsen op te doen en te werken met materiaal dat je niet iedere dag in handen krijgt. We starten op maandagavond 5 januari 20.00 uur en dan iedere verdere maandagavond, behalve als er ook een lezing in dezelfde week valt. Het adres is [Rapunburg 43](#) Leiden.

Tot ziens op lezing of restauratie-avond,

Wim Dorsman, secr.

+++++

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1980

LEDEN: De stijging van het ledenaantal, die het vorig jaar zichtbaar werd, zette zich dit jaar door. Het ledenaantal steeg van 110 naar 114, met dien verstande dat er acht leden weggingen en twaalf leden bijkwamen. Een groot deel van deze nieuwe leden is ook actief geworden in de afdeling, wat de afdeling natuurlijk zeer ten goede komt.

BESTUUR: Het bestuur vergaderde dit jaar vijf keer. De Algemene Ledenvergadering te Amersfoort werd bijgewoond door de heer J.D.F. Hardenberg, de Afgevaardigdenvergadering, eveneens te Amersfoort, werd bijgewoond door de heer J.F.D. Hardenberg en de heer W. Dorsman. De heer L. van Vliet werd herkozen als lid van het bestuur, zodat het bestuur er nog steeds als volgt uitziet:

J.D.F. Hardenberg	voorzitter
G.A. van der Meulen-van Harskamp	penningmeester
W. Dorsman	secretaris
L. van Vliet	lid
Dr. A. Wassink	lid

LEZINGEN: In 1980 werden acht lezingen gehouden:

R.C.J. van Maanen: Archiefonderzoek.

A.C. Lagerwey: Opgravingen in Amsterdam.

Drs. J.P.A. van der Vin: Romeinse munten.

Drs. A. Peddemors: De Vikingen.

Dr. A. Wassink: Romeinse mozaïeken.

Dr. C.C. Bakels: De prehistorische mens en zijn omgeving.

A. Bruin: De ontwikkeling van het laat-Middeleeuwse aardewerk.

E. van der Most: Berendrecht (na de ALV).

De lezingen werden gemiddeld bezocht door 20 personen. Uitschieters waren de lezingen van A.C. Lagerwey en A. Bruin met resp. 27 en 26 bezoekers. Een absoluut record was de opkomst bij de borrel die gegeven werd ter gelegenheid van de inwijding van de nieuwe werkruimte in de Morspoort. Hier kwamen 33 leden op af.

WERKAVONDEN: Op de maandagavonden in de Morspoortkazerne werd het aardewerk van het kasteel Cronestein uitgezocht en gerestaureerd o.l.v. G.A. van der Meulen. Daarnaast werd het aardewerk van de vindplaats Aarlanderveen uitgezocht en gelijmd. Het wordt gerestaureerd door E. van der Most.

De leervondsten van de marktenroute werden gewassen en geconserveerd. Onder leiding van C. van Driel-Murray werden de schoenfragmenten van de Botermarkt getekend en werd een typologie

opgesteld voornamelijk op grond van de sluitingen. Gelukkig kon dit werk net afgerond worden voor we de Morspoortkazerne moesten verlaten wegens de sloop van het gebouw. We hebben van deze goede ruimte slechts korte tijd mogen genieten.

PUBLICATIES: Het artikel van Dr. A. Wassink in Westerheem jrg. 28 nr. 4 vond een vervolg in Westerheem jrg. 29 nr. 3: A. Wassink, *Nogmaals de kantharos van Valkenburg (Z.H.)*. in Westerheem jrg. 29 nr. 6 verscheen bij het afdelingsnieuws een samenvatting van het jaarverslag. Een belangrijke publicatie voor de archeologie in Leiden is het jaarverslag van de Archeologische BegeleidingsCommissie over 1979. De AWN-vondsten van de marktenroute komen hier drie keer aan de orde: Drs. C. van Driel-Murray met *Veertiende-eeuwse zwaardscheden uit Leiden*; Dr. L.H. van Wijngaarden-Bakker met *Heb je wel gehoord van die Holle bolle Gijs, veertiende-eeuwse dierenresten uit Leiden*. In het jaarverslag van H. Suurmond-van Leeuwen wordt ook melding gemaakt van het doorzoeken van het stort en worden enige voorwerpen beschreven.

VELDWERK: Het veldwerk heeft dit jaar grotendeels bestaan uit het doorzoeken van het stort van de marktenroute. Hierbij kwamen talrijke belangrijke vondsten voor de dag zoals de zwaardscheden door C. van Driel gepubliceerd; verder vele messcheden, schoenen, een fragment van een leerovertrek van een kistje met een beslag van spijkertjes, talrijke metaal, bot en houtvondsten die nog op bewerking wachten. Er is een poging ondernomen om mee te helpen bij een opgraving van een deel van het castellum te Valkenburg door het I.P.P. Helaas moest dit worden afgelast door moeilijke opgravingsomstandigheden.

Hiernaast werd werk verzet in Alphen aan den Rijn, waarover E. van der Most u zal berichten.

+++++

JAARVERSLAG AWN-ALPHEN AAN DEN RIJN OVER 1980

door E. van der Most

In navolging op de opgravingen in 1979 werd verder gegraven op de 'Beerendrecht'. Het doel was zoveel mogelijk materiaal uit de gracht te bergen en meer muurwerk vrij te leggen. Met behulp van een machine is een deel van de gracht onderzocht, hetgeen aardewerk, glas en andere kleine mobilia opleverde. Tevens kon de juiste ligging van het bruggetje over de noordelijke gracht worden vastgesteld. Een vorig jaar gevonden stenen aanzet moet als fundering voor het poortje in de muur worden beschouwd. [met een afbeelding van huis 'Beerendrecht' met links het bruggetje]

Op 20 januari kon ook het onderzoek naar de Romeinse weg worden voortgezet, toen bij afkleeiingswerkzaamheden aan 'De Schans' een grindbaan blootgelegd werd, bestaande uit concentraties grond op een diepte van enkele decimeters onder de grasmat. Uit en om de baan werden vondsten geborgen in de vorm van sterk verspoelde scherfjes Romeins aardewerk (ruw te dateren in de 2^e-3^e eeuw) en een halve dakpan (zgn. tegula) met stempel VEX EX GER (INF). Het traject van de weg vormt een onderdeel van de wekelijkse veldverkenningen, hetgeen resulteerde in diverse aanvullende waarnemingen en een grote hoeveelheid Romeinse scherven die op een nederzetting wijzen direct aan de weg gelegen. Een publicatie over deze vondsten zal in 1981 in Westerheem verschijnen.

Naar aanleiding van de vondst van een twintigtal 15^e-eeuwse munten (waaronder een Vlaamse braspennning van hertog Jan zonder Vrees, een drietal stoters van Hendrik VI van Engeland en een dubbel vuurijzer van Karel de Stoute) op een boerenerf aan het Noordeinde te Aarlanderveen, werd een kort onderzoek ingesteld dat resulteerde in de vondst van een grote hoeveelheid aardewerk, dat te dateren valt tussen de tweede helft van de 14^e tot begin 17^e eeuw. [afbeelding van een stoter van

Hendrik VI van Engeland]. Opvallend was het grote aantal tweedekeus aardewerk van dit stort. De vondst omvat de gebruikelijke grapes, koekepannen met en zonder pootjes, een tweeorig papkommetje en een zeer grote kan op een ronde standvoet.

Op een terrein aan de Raadhuisstraat werden enkele deels vergraven beerputten onderzocht. Dit leverde een aantal borden, een steelpannetje en een grote beslagkom(?). Interessant waren verder de pijpenkoppen en stelen, waaronder elf steeltjes met de naam Cornelis de Jong. Is dit de pijpenmaker waarvan enkele jaren terug op een aangrenzend perceel enige tientallen ongerookte koppen werden gevonden? Alle vondsten waren te dateren in de 18^e-19^e eeuw.

Tot slot dienen de veldverkenningen te worden vermeld in de Conrad- en Stationsstraat, waar een nieuwe electriciteitsleiding werd aangelegd. In de sleuf konden geen resten van vroegere menselijke activiteit worden aangetoond. Dat kon wel bij enkele proefboringen op een terrein aan de Julianastraat, waar in de toekomst nieuwbouw zal plaatsvinden. De boringen bevatten hier op een diepte van meer dan één meter fosfaathoudende klei, hetgeen op mogelijke bewoning wijst. Dit nieuwbouwproject zal onze aandacht hebben.

Niet tot het veldwerk behorend, maar niettemin zeer interessant, vormden de gegevens die tevoorschijn kwamen uit het archief van de Historische Vereniging voor Alphen aan den Rijn. Hier bleek dat in 1953 in de Kievitstraat IJzertijd-scherven gevonden waren. Verder zijn in 1949 in de Stationsstraat Romeinse en in het Burgemeester Visserpark (datum onbekend) Merovingische scherven aangetroffen. Ook deze gebieden krijgen voortaan wat extra aandacht.

Tot slot een woord van dank aan de Historische Vereniging, Jan Fernhout, Ilona Beumer, Jan Henry, P.C. Beunder, AWN-afdeling Rijnstreek.

Dit was het wat betreft 1980. Ik hoop dat degenen die actief meegedaan hebben met genoeg op dit jaar zullen terugkijken en dat degenen die minder actief waren door dit verslag gestimuleerd zullen worden meer dan voorheen tot de bloei van de afdeling bij te dragen.

Voorhout, maart 1981, Wim Dorsman, secr.

+++++

A.W.N. AFDELING RIJNSTREEK, NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING DD. 12 MEI 1981

1. Opening. De vergadering wordt door de voorzitter dhr. Hardenberg geopend. Hij dankt het bestuur van de Stichting Dever voor de hartelijke ontvangst in het kasteel Dever.

2. Ingekomen stukken en mededelingen.

- Wim Dorsman heeft het afgelopen jaar weer bewezen een zeer goede secretaris te zijn.
- De ledenlijsten zijn geschoond. Toch is het bestand ongeveer gelijk gebleven.
- Het werk op e stortplaats Roomburg m.b.t. de marktenroute is afgelopen.
- Stichting Teylingen heeft nog geen subsidie gekregen en dat zal voorlopig ook niet gebeuren. De Stichting zit echter niet bij de pakken neer. Op 14 juni 1981 is er een open dag van 10.00 tot 16.00 uur. Het overzetbootje is inmiddels vervangen door een veerpontje.
- Er wordt gewerkt aan een tentoonstelling en een verslagje van de Cronesteyn-flessen. Een en ander is echter nog in een beginstadium.

- De folders van de pomp zijn binnen. Het vervoer van zo'n apparaat lijkt nog het grootste probleem te zijn.

- De samenwerking met de Archeologische Begeleidingscommissie staat op een heel laag pitje. Er heeft inmiddels een gesprek plaatsgevonden met dhr. Hallewas, dat heel prettig is verlopen.

- Onze werkruimte is met het afbreken van de Morspoortkazerne verdwenen. We wisten echter dat dat gebeuren zou. Inmiddels is een prima ruimte gevonden in het Gorleuslaboratorium, waar ons alle medewerking wordt verleend. Er komen rekken en voor de tafels zorgen we zelf. In de tussenliggende periode hebben we mee kunnen helpen aan het Syrische aardewerk van de opgraving van Dr. G. van Driel. Deze opgraving betreft een tempelnederzetting met twee tempels en verschillende huizencomplexen, geheten Djebel Aruda, ongeveer 3000 voor Chr. We hebben dit plakken, gipsen en uitzoeken met veel plezier gedaan en dit wordt door enkelen van ons op de vrijdagen nog voortgezet.

3. Notulen. Op de tekst en de inhoud van de notulen van de ledenvergadering dd. 8 mei 1980 zijn geen op- of aanmerkingen.

4. Financieel verslag, verslag kascontrolecommissie. Het financiële verslag wordt aan alle aanwezigen uitgedeeld. Het gebruik van de kantine van Celbiologie in het AZL is altijd gratis geweest. Aan het eind van het lezingenseizoen werd een doos gebak gestuurd. Echter sinds dhr. Thomas is overleden moeten we een gering bedrag betalen voor het openhouden en weer sluiten van het gebouw. Ook zijn er wat kosten geweest voor het huren van een graafmachine bij haastwerk, zoals Alphen aan den Rijn en Teylingen. Er wordt opgemerkt dat het toch beter zou zijn om een gedeelte van het kasgeld beter te beleggen, bijvoorbeeld door het openen van een deposito voor bijvoorbeeld drie maanden vast. Dat geeft aanzienlijk meer rente. Als de afdelingen te veel geld in kas hebben, als het ware 'slapend' zijn, wordt meer ingehouden door het Hoofdbestuur van de A.W.N. Nog beter is om af en toe wat van het geld te gebruiken voor materiaal etc. Er zijn echter voldoende plannen. Er moet geld gereserveerd worden voor o.a. een tentoonstelling die we gaan inrichten. Dat zal nog wel niet dit jaar gebeuren, maar het geld moet daarvoor toch wel in reserve worden gehouden. Siet van der Meulen maakt van de gelegenheid gebruik door te vragen om er mensen zijn die tafels, schragen of deuren ter beschikking te hebben voor de nieuwe werkruimte. Men kan een en ander ook in bruikleen geven. Ook doe-het-zelvers zijn van harte welkom.

5. Jaarverslag. Het jaarverslag wordt aan alle aanwezigen uitgedeeld.

6. Activiteiten.

- We zijn zeer actief bezig in Alphen aan den Rijn. Iedere zaterdag van 9.00 tot 15.00 uur.

- Een tweede groep, de zogenaamde Leidse werkgroep, kan gaan helpen op het stort om materiaal te bergen van het Breestraat-onderzoek. Ook op zaterdag 10.00-16.00 uur.

- Met dhr. Hallewas is over veldverkenningen gesproken, die dat echter niet zo zag zitten. Alert blijven bij sloop etc. blijft zeer belangrijk.

- Monster. Er wordt door de afdeling aldaar gewerkt aan een grote opgraving naar de resten van het kasteel Polanen. Daar zijn veel mensen voor nodig en wij kunnen helpen. U kunt zich aanmelden bij de secretaris.

7. Bestuursverkiezing. Aftredend zijn dhr. J.D.F. Hardenberg en mevrouw G.A. van der Meulen-van Harskamp, beiden werkers van het eerste uur en niet herkiesbaar.

Dhr. Hardenberg schetst het ontstaan van de afdeling 'Rijnstreek'. Het begon allemaal na een cursus archeologie, gegeven door K en O. Aanvankelijk had de naam 'Rijnstreek' niet zo'n goede klank, omdat twee maal eerder de afdeling ter ziele was gegaan. De derde keer is het echter gelukt en de afdeling bestaat thans (1981) acht jaar. Hij overdenkt de eerste Coebel-opgraving, waarbij een hele zomer hard gewerkt is, maar niets is gevonden. De zomer daarna bleek dat er net langs was gegraven en samen met dhr. Vos werd die zomer de fundering van het kasteeltje blootgelegd. Sindsdien is er echt veel gedaan. Denk maar aan de U.B., Dever, Teylingegn, Achthovenerpolder, Den Tol, Cronesteyn etc. Hij is blij in dhr. Wassink een enthousiaste opvolger gevonden te hebben. Als overige bestuursleden zijn gekozen: dhr. A. Peddemors, mevr. C. van Driel-Murray, mej. M.L. Vogelaar en dhr. E. van der Most.

Hierna neemt dhr. Wassink de voorzittersplaats in en zet de vergadering voort. Hij spreekt zijn dank uit voor het vertrouwen aan hem geschonken en hij vertelt sinds 1970 lid van de A.W.N. te zijn, aanvankelijk van de afd. Den Haag, later de Rijnstreek. Hij werd lid door middel van het boekje uitgegeven door Shell over archeologie en waarin een aanmeldingskaart lag. Hij heeft sindsdien o.a. gegraven in Zwammerdam. Hij zegt zeker te weten dat het enthousiasme van de twee aftredende bestuursleden de reden is geweest dat de afdeling 'Rijnstreek' thans goed is doorgezet. Hij dankt beiden oprecht hartelijk voor het vele werk door hen verzet en geeft hen namens de afdeling het boek *Huisraad in de late middeleeuwen* cadeau.

8. Rondvraag.

Mw. drs. C. van Driel dankt, mede namens haar echtgenoot, de afdeling hartelijk voor de hulp geboden bij het restaureren van het vaatwerk uit Syrië. Het was een enthousiaste groep en de resultaten waren indrukwekkend. Mede door deze hulp ligt men nu twee maanden voor op het schema.

Dhr. Hardenberg zou willen dat er meer vondstmeldingen kwamen. Het is jammer dat men dit niet doet, want zo wordt er ook niets geregistreerd.

9. Film. Film van dhr. P. Borgmeyer over de laatste opgraving bij het Huys Dever.

Pauze

10. Lezing van dhr. B.H.H. Bergman over 't Huys Dever.

11. Sluiting van de vergadering, waarna de hartelijke ontvangst in 't Huys Dever nog enige tijd wordt voortgezet.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1981-2]

PROGRAMMA NAJAAR 1981

Aan de leden en belangstellenden,

Na een naar ik hoop voor iedereen geslaagde vakantie wordt het weer tijd om in de afdeling actief te zijn. Er is dit najaar weer heel wat te doen. We hebben sinds het begin van de zomer de beschikking over een eigen werkruimte in het Gorlaeus-Laboratorium. Dit is een prachtige ruimte waar de vondsten opgeslagen kunnen worden en waar goed gewerkt kan worden. We zijn de directeur Dr. S.J. Roorda zeer dankbaar dat hij dit mogelijk heeft gemaakt.

Omstreeks dezelfde tijd zijn we begonnen met een opgraving te Alphen aan den Rijn. In de Julianastraat werd naast de NMB een pand gesloopt; hier is gezocht naar het castellum. Op het ogenblik zijn we net weer begonnen in de tuin van het pand.

Speciale aandacht verdient de excursie naar Kesteren en omgeving die georganiseerd is door ons bestuurslid Drs. A. Peddemors. Dit belooft een fraaie tocht te worden en een mooie gelegenheid om afdelingsleden te leren kennen als u niet zoveel komt.

De lezingen worden nog steeds gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie, gebouw 55, Academisch Ziekenhuis. Aanvang 20.00 uur. Gelegenheid tot parkeren is op het parkeerterrein van het A.Z.L. aan de Wassenaarseweg.

DINSDAG 22 SEPTEMBER: INWIJDINGSAVOND WERKRUIMTE GORLAEUS. Een voordeel van het vaak verwisselen van werkruimte is dat er steeds een ruimte in te wijden is. Deze ruimte is echter zo mooi dat we hier nog vele jaren hopen te kunnen blijven. Tijdens de avond zullen dia's van de opgraving te Alphen aan den Rijn vertoond worden.

ZATERDAG 26 SEPTEMBER: EXCURSIE NAAR KESTEREN EN OMGEVING. Een eigen excursie is een primeur voor de afdeling waarvoor naar wij menen wel genoeg belangstelling voor bestaat. We vertrekken om 9.00 uur met de bus vanaf het station Leiden. Omstreeks 10.00 uur bereiken we de grens van de afdeling West- en Midden-Betuwe en Bommelerwaard, waar we opgewacht worden door een delegatie van de werkgroep Kesteren. Gezamenlijk maken we dan een tocht langs het mooie riviertje de Linge. Aankomst te Kesteren 10.30 uur. Na de koffie zal de werkgroep iets over hun werkwijze vertellen. Lunch van 12.00 uur tot 13.00 uur. Om 13.30 uur kunnen we terecht in het depot van de werkgroep om de collectie aardewerk en andere archeologica te bezichtigen. Rond 15.00 uur worden we in het streekmuseum te Tiel verwacht waar we een rondleiding krijgen van de heer G. Taconis. Hij zal ook vertellen over zijn ervaringen met het conserveren van leer waar hij zich intensief mee heeft beziggehouden. Tot slot gaan we naar één van de best bewaarde Middeleeuwse kastelen die ons land rijk is, het kasteel Ammersoyen, waar we ca. 16.30 aan hopen te komen. Aankomst te Leiden ca. 19.00 uur, waar door degenen die dat willen gezamenlijk gegeten kan worden. Met busreis, lunch en toegang tot Ammersoyen zullen de kosten voor deze tocht f. 25,- tot f. 30,- bedragen, afhankelijk van het aantal deelnemers. In verband met het late uitkomen van dit convocaat gelieve u binnen een week na verschijnen van dit convocaat u op te geven bij het secretariaat. Naast het bovenstaande nummer kunt u ook bellen of schrijven naar: De Laat de Kanterstraat 29, Leiden, tel. 071-144671. Niemand mag deze prachtige tocht missen!

DINSDAG 27 OKTOBER: OPGRAVING ASSENDELFT. Een lezing door dhr. R. Brandt. De opgraving Assendelft is een regionaal project dat 2200 ha. Omvat. Dit gebied wordt in drie keer twee maanden met behulp van veel vrijwilligers zo goed mogelijk onderzocht. Het onderzoek richt zich op een dichte bewoning rond het jaar nul. Tijdens de lezing zullen de opgravingsmethoden, de verwerking van de gegevens met de computer en de resultaten tot nog toe gelijkmatig aan bod komen. Aanvang 20.00 uur.

DINSDAG 24 NOVEMBER: OPGRAVING DORESTAD. Een lezing van dhr. W.J.H. Verwers. De opgraving Dorestad is de langstlopende opgraving van Nederland. De faam van deze opgraving is inmiddels dermate groot geworden dat hij geen verdere aankondiging nodig heeft. Aanvang 20.00 uur.

Ter gelegenheid van het boek van de maand *Verleden land* heeft de Rijnlandse Boekhandel in samenwerking met onze afdeling een etalage ingericht gewijd aan de archeologie. Hier is een deel van het gerestaureerde aardewerk van kasteel Cronestein te zien, verlucht met prenten en foto's en een keur van recente archeologische boeken. De tentoonstelling blijft te zien tot 1 oktober. De

Rijnlandse Boekhandel is gevestigd aan de Lange Voort te Oegstgeest. Het overige aardewerk van Cronestein wordt gerestaureerd op de maandagavonden in de werkruimte op het Gorlaeuslab, ingang ronde collegegebouw, aanvang 20.00 uur. De opgraving te Alphen aan den Rijn begint elke zaterdagmorgen om 9.00 uur. Er gaan verschillende auto's vanuit Leiden, dus er kan altijd meegereden worden.

Tot ziens, Wim Dorsman, secr.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1981-3]

VOORJAARSPROGRAMMA 1982

Aan de leden en belangstellenden,

Alhoewel het nog vrij vroeg is, wil ik iedereen alvast prettige kerstdagen en een gelukkig nieuwjaar wensen, daar dit het laatste convocaat van 1981 is.

De lezingen worden nog steeds gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie, gebouw 55, Academisch Ziekenhuis. Gelegenheid tot parkeren is op het parkeerterrein aan de Wassenaarseweg.

Alvorens we verder gaan met het lezingenprogramma heeft uw bestuur bij wijze van sinterklaaskadoetje nog iets extra's bedacht. Namelijk:

ZATERDAG 19 DECEMBER: EXCURSIE TENTOONSTELLING 'VERLEDEN LAND'. Onder leiding van Drs. A. Peddemors zal deze boeiende tentoonstelling in het Rijksmuseum van Oudheden bezocht worden. Ook al hebt u de tentoonstelling al gezien, hij is het zeker waard om voor een tweede keer bezocht te worden, waarbij u dan tevens van de deskundigheid van Drs. Peddemors kunt profiteren. Bovendien zal er een rondgang gemaakt worden door de Nederlandse afdeling en de studiecollectie. Aanvang 14.00 uur. Introducties zijn welkom, evenals bij de lezingen. Er wordt verzameld in de hal van het museum.

DINSDAG 26 JANUARI: OPGRAVING SPITSBERGEN, door Drs. L. Hacquebord. Als u de t.v.-flims en het boek over Spitsbergen gezien, resp. gelezen hebt, weet u welk een opmerkelijke resultaten de expeditie bereikt heeft. Dit laatste seizoen was, naar verluidt, nog rijker aan vondsten en gegevens, zodat u deze lezing niet zult willen missen. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 22 FEBRUARI: INVENTARISATIE LAND VAN MAAS EN WAAL, een lezing door Drs. A. Peddemors. Samen met de A.W.N.-afdeling aldaar heeft Drs. Peddemors indertijd een inventarisatie opgezet van de aanwezige archeologica in dit gebied. Door middel van een vondstmeldingssysteem, gerichte veldverkenningen, het bezoeken van collecties en literatuuronderzoek werd een goed overzicht verkregen met verrassende resultaten. Dit project kan goed dienen als voorbeeld voor wat er in ons gebied mogelijk is. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 22 MAART: GRAFHEUVELS, een lezing door Prof. Dr. P.J.R. Modderman. Het is een ieder welbekend dat de Nederlandse grafheuvels Prof. Dr. P.J.R. Modderman na aan het hart liggen. Deze avond is er volop de kans om van zijn uitgebreide kennis van dit klassieke onderwerp te genieten. Aanvang 20.00 uur.

DINSDAG 20 APRIL: ROMEINS AARDEWERK UIT ALPHEN AAN DEN RIJN, een bespreking van het materiaal door Dr. P. Stuart. Het vondstenscala uit de opgraving aan de Julianastraat is zeer uitgebreid. Het geeft zodoende een goed beeld van de diversiteit van het Romeinse aardewerk in

opeenvolgende eeuwen. Het is ons een groot genoegen het materiaal van onze eigen opgraving met een expert als Dr. P. Stuart te kunnen doornemen.

MAANDAG 24 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING, na de vergadering waarvoor u de agenda te zijner tijd toegestuurd krijgt, houdt dhr. J.D.F. Hardenberg een lezing over het kasteel Teylingen. Dhr. Hardenberg houdt zich al geruime tijd als secretaris van de Stichting Teylingen met het kasteel bezig en heeft hierover een respectabele kennis opgebouwd. Aanvang 20.00 uur.

De opgraving te Alphen aan den Rijn ligt per 21 november stil en zal in april 1982 waarschijnlijk weer van start gaan als er onder de nu nog aanwezige bouwkeet gegraven kan worden. Als u zelf archeologica vindt of u denkt: daar moet iemand naar kijken, bij de aanleg van een weg, een riool of iets anders, dan horen wij dat graag.

Tot ziens op excursie, lezing of opgraving, Wim Dorsman, secr.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK [1982-1]**

Aan de leden en belangstellenden,

Uitnodiging tot het bijwonen van de algemene ledenvergadering te houden in de kantine van de afdeling Celbiologie, gebouw 55, Academisch Ziekenhuis Leiden. Aanvang 20.00 uur, op maandag 24 mei 1982.

AGENDA

1. Opening.
2. Ingekomen stukken en mededelingen.
3. Notulen vorige ledenvergadering.
4. Financieel verslag, verslag kascontrolecommissie.
5. Jaarverslag.
6. Activiteiten.
7. Rondvraag.

PAUZE

8. Lezing van de heer J.D.F. Hardenberg over het kasteel Teylingen.
9. Sluiting.

Wim Dorsman, secr.

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK 1982**

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1981

LEDEN: Evenals voorgaande jaren is het ledenaantal dit jaar weer gestegen. Het is verheugend te kunnen constateren dat de archeologie steeds meer mensen iets te zeggen heeft. Het aantal

opzeggingen is beperkt gebleven tot negen, terwijl er zich 17 mensen hebben aangemeld. Het totaal is hiermee op 122 leden gekomen.

BESTUUR: In het bestuur is dit jaar veel veranderd. Twee van de ervarenste bestuursleden moesten helaas opstappen daar hun bestuursperiode van acht jaar verstreken was. De voorzitter dhr. J.D.F. Hardenberg en de penningmeesteres mw. G.A. van der Meulen-van Harskamp traden af. Graag wil ik hen vanaf deze plaats nogmaals heel hartelijk bedanken voor het vele werk dat zij zoveel jaren voor de afdeling gedaan hebben.

Als nieuwe voorzitter werd benoemd dhr. A. Wassink en als nieuwe leden mw. C. van Driel-Murray, mej. M.L. Vogelaar en de heren A. Peddemors en E. van der Most. Mej. M.L. Vogelaar zal de taak van penningmeesteres op zich nemen.

Het bestuur ziet er nu als volgt uit:

Voorzitter: A. Wassink
Vice-voorzitter: L. van Vliet
Penningmeesteres: M.L. Vogelaar
Lid: C. van Driel-Murray
Lid: E. van der Most
Adv. Lid: A. Peddemors

LEZINGEN: Dit jaar zijn er wederom acht lezingen gehouden:

Dr. L.H. van Wijngaarden-Bakker: Holle bolle Gijs in Leiden (eetgewoonten van de middeleeuwse Leidenaar).

Dr. P. van der Velde: Neolitische bewoning in West-Nederland.

Drs. H.R. Reinders: Scheepsarcheologie in Nederland.

Dr. G.J.R. Maat: De opgraving in de Pieterskerk.

Dhr. B.H.H. Bergman: 't Huys Dever (na de ALV).

Dhr. E. van der Most: De opgraving te Alphen aan den Rijn (tijdens de inwijdingsavond van de werkruimte in het Gorlaeus lab).

Drs. R. Brandt: De opgraving te Assendelft.

Drs. W.J.H. Verwers: de opgraving te Dorestad.

Op 26 september hebben we voor het eerst in het bestaan van onze afdeling een excursie georganiseerd o.l.v. Drs. A. Peddemors. De tocht ging naar Kesteren en omgeving, waar we hartelijk ontvangen werden door de werkgroep Kesteren van de afdeling West- en Midden-Betuwe en Bommelerwaard. Na de koffie was er de gelegenheid de vondsten van de werkgroep te zien en uitleg te krijgen over hun werkwijze. Na een uitgebreide lunch hebben we het depot bezocht en de manier van opbergen en documenteren onder de loep genomen, waar we veel van geleerd hebben. Vervolgens werd het streekmuseum te Tiel bezocht, waar dhr. Taconis van zijn grote kennis van leer en leerconservatie blij gaf. Als afsluiting werd het Keizer Wilhelm-huis te Doorn bezocht. Met deze excursie gingen 30 leden mee.

Ook de lezingen werden goed bezocht door gemiddeld 29 leden. Het record haalde Drs. H.R. Reinders door 40 leden met zijn lezing te trekken.

WERKAVONDEN: Eind 1980 werd de Morspoortkazerne afgebroken. Gelukkig bood Drs. C. van Driel-Murray aan om, zolang wij nog geen nieuwe ruimte gevonden zouden hebben, te gaan werken aan het Syrisch aardewerk van de opgraving van haar man. Deze opgraving omhelst een tempelnederzetting met twee tempels en verschillende huizencomplexen, geheten Djebel Aruda en liggend aan de bovenloop van de Eufraat. De datering is ongeveer 3000 v.Chr. We hebben hier enkele maanden met veel plezier de meest uiteenlopende soorten aardewerk geplakt en aangepijpst, waarvoor we mw. Van Driel zeer dankbaar zijn.

Inmiddels was de directeur van het Gorlaeus laboratorium, Wassenaarseweg 76, Dr. S.J. Roorda, zo vriendelijk geweest om ons een ruimte in het magazijn ter beschikking te stellen. We zijn hem hiervoor zeer erkentelijk, daar een eigen werkruimte één van de bestaansvoorwaarden van een afdeling is. In 1981 is hier gewerkt aan het uitzoeken, restaureren en beschrijven van het materiaal van het kasteel Cronestein, opgegraven in 1976/77. Aan het eind van het jaar is een begin gemaakt met het wassen en uitwerken van het materiaal van de opgraving van de Romeinse bewoningslagen te Alphen aan den Rijn. Dit gebeurde op de Rijnkade 11 te Alphen aan den Rijn.

PUBLICITEIT: De afdeling is dit jaar verschillende malen in de publiciteit geweest. Ter gelegenheid van het verschijnen van het boek van de maand *Verleden Land*, in september, heeft mw. W. Rozelaar-Bouwman ons gevraagd een tentoonstelling van het aardewerk van Cronestein in te richten, gecombineerd met het boek *Verleden Land* en andere archeologische boeken. Dit plan is tot ieders voldoening uitgevoerd. De tentoonstelling is aangekondigd met een groot artikel in het *Leids Nieuwsblad* en de *Oegstgeester Courant*.

De opgraving te Alphen aan den Rijn heeft verschillende malen de krant gehaald, te weten de *Rijn en Gouwe* en het *Algemeen Dagblad*. Bijzonder aardig was de mogelijkheid om een keer voor de radio te praten over de opgraving te Alphen. Dit gebeurde op 9 oktober voor de Wereldomroep.

VELDWERK: Ons eerste project in 1981 bestond uit een onderzoek naar de keuken-uitlaat van het kasteel Dever bij Lisse. Hiervoor werd voor de uitlaat een sleuf door de gracht gelegd. Het profiel hiervan werd getekend, evenals de keuken-uitlaat. Dhr. P. Borgmeyer heeft een mooie film van dit gebeuren gemaakt. De week daarop, 21 februari, hebben we een onderzoek ingesteld naar een vijftiende-eeuwse stortplaats in Aarlanderveen, waar een aantal munten uit die tijd was gevonden. In 1980 waren we al een keer hier geweest. Van een aantal voorwerpen vonden we nu de ontbrekende scherven, o.a. van een grote waterkan. Op 14 en 21 maart werd grond uitgezocht op de vroegere vuilstortplaats Roomburg, afkomstig van een grachtvulling en laatste puntje terrein van een majolica-bakkerij aan de Oude Singel. Hier kwam erg veel materiaal uit: voetjes van glazen, majolica, biscuit, pijpen en vele andere dingen.

Op 28 maart zijn we begonnen aan een opgraving naast de NMB in de Julianastraat te Alphen aan den Rijn, omdat hier ten behoeve van een uitbreiding van de bank een pand gesloopt was. Hier hebben we vele sporen van Romeinse bewoning aangetroffen. Verschillende ophogingslagen, een houten waterleiding, grote hoeveelheden aardewerk, stempels, grafitti, een beeldje en vele andere dingen. We zijn tot november met deze opgraving bezig geweest en de verwachting is in april 1982 verder te kunnen gaan. Een verslag van de opgraving wordt gepubliceerd in *Westerheem* ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de afdeling in 1983.

Op 9 en 16 mei heeft een aantal leden op Roomburg grond doorzocht afkomstig van de opgraving in de Breesstraat onder leiding van de provinciaal archeoloog D. Hallewas.

Wim Dorsman, secretaris.

NOTULEN van de Algemene Ledenvergadering dd. 24 mei 1982.

1. Opening. De vergadering wordt door de voorzitter dhr. Wassink geopend.

2. Ingekomen stukken en mededelingen. De voorzitter deelt mee dat het bestuur momenteel erg uitgedund is door de afwezigheid van Wim Dorsman en Carol van Driel die, met dhr. Van Driel momenteel met een opgraving in Syrië bezig zijn. Hij herinnert er verder aan dat de afdeling in 1983 10 jaar bestaat. Er zijn al suggesties gedaan om dit te vieren met een tentoonstelling. Er zijn plannen om de vondsten van Cronesteyn in De Lakenhal tentoon te stellen en een speciaal nummer van Westerheem aan deze tentoonstelling te wijden. Ook zal in dat nummer aandacht aan de opgraving in Alphen aan den Rijn besteed worden. Tevoren zal een redactie worden gevormd. De voorzitter deelt verder mee dat hij lid is geworden van de Archeologische BegeleidingsCommissie te Leiden.

3. De notulen van de vorige vergadering worden goedgekeurd.

4. Financieel verslag, verslag kascontrolecommissie. Het financieel verslag wordt aan alle aanwezigen uitgedeeld. De kas werd door Marion Vogelaar en Anne Marie Straman in goede orde bevonden. Mw. Verhagen en dhr. Rosier stellen zich beschikbaar voor het komende jaar. Dhr. Hardenberg wil graag weten hoe het staat met de kosten van de activiteiten rond het 10-jarig bestaan. Dorien Walenkamp zegt dat er voor de A.W.N. nauwelijks kosten zullen zijn wat de tentoonstelling in De Lakenhal betreft. Ook de voorzitter denkt dat een en ander wel zal meevallen. Bij de opening van de tentoonstelling zal waarschijnlijk wat wijn worden geschonken. Voor het extra Westerheem-nummer zullen wat kosten aan foto's etc. gemaakt worden. Een eventuele bijdrage van het Hoofdbestuur, voorgesteld door dhr. Hardenberg, zal niet nodig zijn.

5. Jaarverslag. Is aan alle leden toegestuurd.

6. Activiteiten.

- Een aantal A.W.N.-leden is gedurende 14-15 maanden erg actief geweest in Alphen aan den Rijn. Er werden negen putten gegraven onder en in de tuin van de Ned. Middenstandsbank. Het was een buitengewoon leerzaam onderzoek, vooral door de voortdurende actieve medewerking van het echtpaar Van Driel-Murray, dat ons met raad en daad terzijde stond. Momenteel is een begin gemaakt met het uitwerken van de ruim 12.000 scherven.

- In het begin van 1982 is ook aan de andere zijde van de Julianastraat nog enkele zaterdagen gegraven. Daar werden geen sporen uit de Romeinse tijd aangetroffen. Na de Romeinse tijd moet dit gedeelte geheel door de Rijn zijn weggespoeld, waarna later weer opvulling plaatsvond. Dit is al eerder geconstateerd door dhr. Beunder en Erik van der Most. Ook de scherven bij dit onderzoek gevonden, zullen nader worden uitgewerkt.

- Voorlopig zal behalve op de maandagavonden, ook op zaterdagmorgen gewerkt worden aan de vondsten. Het uitwerken en het beschrijven van het Romeinse aardewerk zal gebeuren o.l.v. Marijke Brouwer, die nauw samenwerkt met dhr. Stuart van het Rijksmuseum van Oudheden.

- Voor een opgraving naar de restanten van de Witte Poort is toestemming verkregen van de Provinciaal Archeoloog en van de eigenaar van de grond. De Gemeente geeft echter geen toestemming i.v.m. leidingen ter plaatse. Voorlopig dus geen opgraving, maar er is nog genoeg uit te werken.

7. Rondvraag. Dhr. Beunder vraagt of er in Zwammerdam een gecoördineerde opgraving heeft plaatsgevonden, toen daar een leiding werd doorgetrokken? Hij vraagt om registratie van vondsten van dakpanstempels etc. De geul die gemaakt wordt is vrij diep, dus er mag vroeg materiaal verwacht worden. Dhr. Wassink zegt dat er incidenteel door enkele leden gekeken wordt. Hij zelf heet nu geen stempels gevonden. Erik van der Most heeft er nu één gevonden en Jan Fernhout heeft een pottenbakkersstempel uit de 1e eeuw. Erik van der Most zal een en ander bijhouden en registreren en het resultaat daarvan aan dhr. Beunder toesturen.

8. Lezing van dhr. Hardenberg over het kasteel Teylingen.

9. Sluiting.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK [1982-2]**

Aan de leden en belangstellenden,

De opgraving onder en achter het pand van de Nederlandse Middenstandsbank, Julianastraat 65 te Alphen aan den Rijn, is inmiddels afgesloten. Naar aanleiding van de opening van het nieuwe bankgebouw hebben wij een kleine tentoonstelling van enkele mooie vondsten in de bank ingericht. Hier zijn onder andere het venusbeeldje, een gem, het bovenste deel van een benen haarspeld en enkele amfoororen met stempels te zien.

De openingstijden van de bank zijn: maandag-vrijdag 9.00-16.00 uur, vrijdag 18.30-20.00 uur.

Met het uitwerken van het schervenmateriaal van deze opgraving zijn we bezig op de zaterdagochtenden vanaf 9.00 uur. Het adres is: Gorlaeus-laboratorium, Wassenaarseweg 76, Leiden, ingang ronde collegegebouw. Kom eens langs!

Tot ziens, Wim Dorsman, secr.

+++++

ROMEINS ALPHEN

De A(rcheologische) W(erkgemeenschap voor) N(ederland).

Wilt u ook lid worden?

Deze kleine tentoonstelling is verzorgd door de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, een landelijke vereniging van amateurarcheologen met totaal ongeveer 2300 leden. De activiteiten lopen van lezingen en excursies via restauratieavonden naar opgravingen. In de zomer wordt er een landelijk werkkamp van twee weken gehouden. Dit jaar kan men helpen een Merovingische nederzetting te Dommelen in Noord-Brabant op te graven. Het tijdschrift van de Vereniging, "Westerheem", verschijnt tweemaandelijks met artikelen van amateurs en vakarcheologen veelal voorzien van fraaie foto's en tekeningen. U kunt nader kennis maken op de eerstvolgende lezing van de afdeling Rijnstreek op maandag 22 maart, wanneer Prof. Dr. P.J.R. Modderman, directeur van het Instituut voor Prehistorie te Leiden, spreekt over de Nederlandse grafheuvels. De lezing wordt gehouden in de kantine van de afdeling Celbiologie (gebouw 55) van het Academisch ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10 te Leiden. Aanvang van de lezing is 20.00 uur. U bent allen welkom.

De opgraving waarvan u op de tentoonstelling enige vondsten ziet, is verricht tussen maart en november 1981, voornamelijk op zaterdagochtenden. Met een groep van 8-10 mensen hebben we met veel enthousiasme een aantal putten gegraven op een terrein dat bouwrijp gemaakt werd. De A.W.N. stelt zich tot taak kleinere opgravingen te verrichten op objecten van lokaal belang, waar snel reageren noodzakelijk is. Helaas hebben wij in dit geval geen duidelijke sporen van Romeinse gebouwen gevonden, vergelijkbaar met die uit vroegere opgravingen in Alphen aan den Rijn. Wat wij waarnamen en vastlegden op tekeningen zijn diverse ophogingslagen van zand, klei en schelpen op een terrein dat in de Romeinse tijd te drassig was voor gebruik. Ook de gevonden waterleiding wijst op Romeinse activiteiten ter plaatse. Veel bouwpuin zoals dakpanfragmenten, tufsteen en leembrokken, ooit behorend tot de wanden van vakwerkconstructies, hoort tot het ophogingsmateriaal. Ook van het huisraad van de Romeinen is het een en ander gevonden. Stukken van maalstenen, wrijfschalen, kookpotten en scherven van borden, bekers, kommetjes en wijnkruiken maken deel uit van het ophogingsmateriaal. Kortom: het lijkt duidelijk dat wij aan de rand van een Romeinse nederzetting hebben gewerkt, of anders op een open terrein. Toch zijn er zoals altijd bijzondere vondsten: scherven van grote amphoren, wijnkruiken, volgens hun stempels uit Zuid-Spanje aangevoerd. Ook werd een halve meloenkraal en een beugel van een bronzen mantelspeld opgegraven. Opmerkelijk is een terracotta beeldje van Venus. Een aantal kelkbakjes zou met het grafritueel in verband gebracht kunnen worden.

Onze kleine opgraving onder en achter het pand van de Nederlandse Middenstandsbank, Julianastraat 65 te Alphen aan den Rijn, is zelfs in het geheel van Romeins Alphen maar een kleine bijdrage. De A.W.N. hoopt ook elders in Alphen aan den Rijn soortgelijke bijdragen te kunnen leveren en ook in andere gemeenten van de Rijnstreek. Op deze wijze kan de A.W.N. en u, een hulp zijn bij het bewaren en registreren van gegevens over de geschiedenis van onze streek, een voor beroepsarcheologen en amateurs bij de vele bouwactiviteiten gigantische taak. Als het u interesseert: wordt lid of waarschuw de archeologen tijdig als u bouwplannen hebt in de oude centra.

Voor inlichtingen:

Dr. A. Wassink, Joh. Willem Frisolaan 53, 2252 HD Voorschoten, tel. 01717-2959.

E. van der Most, Edelsteensingel 53, 2403 AB Alphen aan den Rijn, tel. 01720-32065.

W. Dorsman, De Laat de Kanterstraat 29, 2313 JS Leiden, tel. 071-144671.

+++++

AMATEURARCHEOLOGEN TONEN RECENTE ROMEINSE VONDSTEN UIT ALPHEN

De N.M.B. in de Julianastraat te Alphen heeft een uitbreiding gerealiseerd waarvoor een belendend winkelpand werd afgebroken. Voordat evenwel de nieuwbouw werd gestart – en ook nog daarna – stelde de Bank de leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afdeling Rijnstreek, in de gelegenheid een archeologische opgraving te doen op de plaats van de nieuwbouw.

Dezer dagen opent de bank de uitbreiding officieel. Ter gelegenheid van dit feit hebben de amateurarcheologen in het nieuwe gebouw een tentoonstelling ingericht van de vondsten die zij op dezelfde plek hebben gedaan. Hoewel zij nog lang niet gereed zijn met de studie van het vele interessante materiaal dat zij vonden, komen zij toch reeds tot een boeiende expositie.

De belangstelling van de archeologen ging natuurlijk in de eerste plaats uit naar sporen van het Romeinse castellum van Alphen; op het beperkte terrein werden evenwel in eerste instantie twee

beerputten uit de 17^e eeuw aangetroffen. In zo'n beerput kwam ook veel huishoudelijk afval terecht. De tentoonstelling bevat dan ook enkele gerestaureerde stukken aardewerk uit de 16^e-18^e eeuw. Toch werden ook de verwachtingen van de archeologen volledig beantwoord: veel Romeinse bewoningssporen werden gevonden.

Interessante objecten in de expositie zijn o.a.:

- een stuk houten Romeinse waterleiding, gemaakt door een vierkante balk uit te hollen en van een deksel te voorzien. Via deze waterleiding werd water van de Rijn naar de iets van de rivier af gelegen huizen, soldatenbarakken of stallen gevoerd.
- een steen van een zegelring van een Romein, gemaakt van een halfedelsteen (cornalijn), met daarin een geluksgodje (Bonus Eventus) gegraveerd.
- enkele munten, waaronder een grote bronzen sestertius, geslagen in het jaar 71 na Chr. ter gelegenheid van de verovering door de Romeinen van Jeruzalem op de Joden. JUDAEA CAPTA, Judea veroverd, staat op de munt. Een gebeurtenis die ons, ruim negentien eeuwen later, nog wel bekend is.
- een zgn. terracotta (beeldje van aardewerk) van de liefdesgod Venus: wellicht een snuisterij door een soldaat vanuit het Rijnland meegenomen naar de eenzaamheid van het verre Albaniana (=Alphen).

Ook de vele tentoongestelde scherven zijn veelal voor de niet-ingewijde bezoeker interessant. Zo is er bijvoorbeeld een scherv waarop ingekrast staat: TACITI, dat wil zeggen "eigendom van Tacitus", ongetwijfeld een ander dan de bekende geschiedschrijver, doch wellicht wel een tijdgenoot (ca. 100 na Chr.). Welk een bron aan informatie geeft zo'n relatief kleine opgraving!

De expositie is te bezichtigen vanaf 11 maart tot 9 april tijdens de openingsuren van de Nederlandse Middenstands Bank, Julianastraat 65 te Alphen aan den Rijn. Entree vrij.

Onderschrift foto: Romeins Venusbeeldje, aardewerk, 1^e of 2^e eeuw na Chr., gevonden aan de Julianastraat te Alphen.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1982-2]

PROGRAMMA NAJAAR 1982

Aan de leden en belangstellenden,

Nu de vakantie voorbij is, kan de afdeling weer op volle toeren gaan draaien. Het convocaat is wat aan de late kant, maar dit heeft het voordeel gehad dat we u dit najaar al een lezing kunnen aanbieden over de thans lopende opgraving te Katwijk. De lezingen worden zoals gebruikelijk gehouden in gebouw 55 van het Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden, in een benedenzaal.

DINSDAG 28 SEPTEMBER: EEN 14DE-EEUWS INDUSTRIECOMPLEX TE MONNICKENDAM, lezing door J.M. Bos. Het gaat hier om een archeologisch-historisch onderzoek van drie percelen met 13de en 14^e-eeuwse bewoning, opgegraven met medewerking van enkele van onze leden in 1979. Dhr. Bos zal de samenhang van dit complex – misschien ijzerindustrie – met het ontstaan en de opkomst van

Monnickendam behandelen. Aan de hand van het Waterlandproject van het I.P.P. zal de opgraving in een landschappelijk kader geplaatst worden. Aanvang 20.00 uur.

ZATERDAG 2 OKTOBER: EXCURSIE MIDDEN-NEDERLAND, o.l.v. drs. A. Peddemors. Naar aanleiding van het succes van de vorige excursie leek het ons goed hiervan een traditie te maken. Vertrek 9.00 uur tegenover het Centraal Station te Leiden. Daarna naar Wijk bij Duurstede om de resultaten van de opgraving Dorestad te zien. Vervolgens naar Elst waar geluncht zal worden, om dan de Gallo-Romeinse tempels onder de Ned. Hervormde kerk te bezichtigen. De reis gaat verder naar het Prehistorisch Museum Nairac te Barneveld, waar ook thee gedronken zal worden. Na deze musea zal wat buitenlucht het goed doen, waarvoor we naar de grafheuvels bij Hilversum gaan. Inmiddels zal het dan rond 17.30 uur zijn, zodat we willen voorstellen om in Hilversum wat te eten; mocht dit bij veel mensen op bezwaren stuiten, dan horen wij dat graag. Volgens dit programma zijn we dan rond 21.30 weer thuis. Opgeven kan tot dinsdag 21 september door het overmaken van f 1,40 op girorekening 2792617 t.n.v. W. Dorsman met vermelding: A.W.N. afd. Rijnstreek exc. Dit lijkt mij een goede gelegenheid om familieleden en/of kennissen met de afdeling kennis te laten maken.

Enige literatuur: Dorestad: Dorestad supp. Westerheem 1978, jrg. 27; Elst: R.H.J. Klok, F. Brenders, Reisboek voor Romeins Nederland en België, Fibula Van Dishoeck, Standaarduitg., Bussum, Antwerpen, 1981 (Elst pp. 14-19); Barneveld: W.H. Metz, Pre- en Protohistorie in Veluws museum Nairac in Barneveld, Barneveld, 1975. H.A. Heidinga, Verdwenen dorpen in het Kootwijkerzand, Barneveld, z.j.; Hilversum: M. Addink-Samplonius, Hilversum/Laren, de Gemene heide van Gooiland, Fibula Van Dishoeck, R.O.B., Bussum, Amersfoort, 1976, Arch. Monumenten nr. 5.

MAANDAG 25 OKTOBER: STEENTIJDONDERZOEK IN WEST-NEDERLAND, een lezing door Prof. Dr. L.P. Louwe Kooijmans. De recente benoeming van Dr. L.P. Louwe Kooijmans tot Prof. in de Prehistorie leek ons een goede aanleiding voor een vernieuwde kennismaking met hem. Te meer daar onze afd. zich nooit zo met de steentijd heeft beziggehouden, zodat deze lezing misschien een stimulans kan zijn om meer aandacht aan mogelijke vindplaatsen uit deze periode te schenken. In de lezing zullen o.a. aan bod komen de vindplaatsen: Europoort, Vlaardingen, Spijkenisse en Leidschendam. Aanvang 20.00 uur/

DINSDAG 30 NOVEMBER: OPGRAVING TE KATWIJK, een lezing door Prof. Dr. J.H. Bloemers en Drs. M.D. de Weerd. Naar aanleiding van de bouw van nieuwe uitwateringssluizen van de Oude rijn te Katwijk wordt op het ogenblik in de bouwputten een onderzoek ingesteld naar sporen van de Romeinse bewoning aldaar. Het blijkt te gaan om de vicus behorende bij het castellum de Brittenburg dat nu in zee ligt. Regelmatig zijn er na een storm losgespoelde vondsten op het strand aan te treffen. Onze afdeling zou de opgraving te Katwijk een goede dienst bewijzen door deze vondsten in kaart te brengen. Hierbij zou dan vooral gekeken moeten worden of de vondsten zich voor de uitwateringssluizen bevinden of ook nog op andere plaatsen. Aanvang 20.00 uur.

Om activiteiten zoals bovenstaande te Katwijk wat beter te kunnen coördineren, wilden wij komen tot het oprichten van een opgravings/onderzoekploeg. De mensen die hierin zitten, doen enigszins regelmatig mee aan veldwerk en/of historisch onderzoek. Zij krijgen een adressen- en telefoonlijst van de leden van de ploeg en zonodig een extra convocaat betreffende specifieke projecten. Als iedereen die hiervoor voelt dit bij mij meldt met opgave van de soort activiteiten waaraan hij/zij mee wil doen en de tijden waarop hij/zij de genoemde activiteiten kan verrichten, dan krijgen we een idee waarop we bij een opgraving kunnen rekenen.

Zaterdag 11 september zijn we gestart met een onderzoek in Hazerswoude. Het is nog niet bekend hoe lang dit gaat duren. Voor nadere informatie kunt u altijd even naar mij of een van de andere bestuursleden bellen.

De restauratieavonden zijn nog steeds op maandagavonden in het Gorlaeus laboratorium, Wassenaarseweg 76, Leiden.

Tot ziens op lezing, opgraving of restauratieavond, Wim Dorsman.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK [1983-1]**

V O O R W O O R D

Allereerst wens ik iedereen een gelukkig 1983!

Onze goede voornemens voor het nieuwe jaar mogen blijken uit het voor u liggende enigszins aangeklede convocaat. Ervan uitgaande dat meer informatie leidt tot meer betrokkenheid, hebben we tot dit initiatief besloten. Naast het gebruikelijke lezingenprogramma vindt u er iets over het komende jubileum, de abdij Leeuwenhorst waar we binnenkort een onderzoek naar gaan instellen, het jaarverslag, een aankondiging van een uitgave van de NJBG en de ledenlijst.

Het leek ons erg zinvol dat u de beschikking hebt over een ledenlijst, zodat u bijvoorbeeld kunt nakijken of er bij u iemand in de buurt woont met wie u kunt meerijden naar een lezing of een opgraving, of die u kunt meenemen. Nu de verwerking van het materiaal van Cronestein en Alphen aan den Rijn bijna klaar is, wilden we beginnen met een algemene inventarisatie van vondsten in de Rijnstreek. Wilt u hieraan meewerken of heeft u zelf een collectie die u wilt laten inventariseren, dan horen wij dat graag. Het systeem hiervoor is nog in bewerking. Van de heer E.J. Bult hebben we informatie gekregen over het systeem dat hij gebruikt heeft voor zijn veldverkenning van Midden-Delfland, waarvoor we hem zeer dankbaar zijn. We kunnen deze informatie in de praktijk brengen bij onze lopende veldverkenning in de Stevenshofpolder.

De lezingen worden nog steeds gehouden in: ACADEMISCH ZIEKENHUIS, gebouw 55, Rijnsburgerweg 10, Leiden. De aanvang is steeds: 20.00 uur.

Tot ziens op lezing, restauratieavond of opgraving, Wim Dorsman.

[pag. 2] LEZINGEN VOORJAAR 1983

MAANDAG 31 JANUARI: DOMMELEN IN DE KEMPEN, door prof. H.H. van Regteren Altena. De opgravingen van het vroeg-middeleeuwse dorpje te Dommelen maken deel uit van het Kempenproject, een regionaal-archeologisch onderzoek, dat alle aspecten van de historische en prehistorische bewoning van dit gebied in beeld probeert te brengen. Ook de opgraving van de Romeinse villa te Hoogeloon behoort o.a. tot dit project. Prof. H.H. van Regteren Altena zal ons niet alleen vertellen over Dommelen met de daar gedane spectaculaire grafvondsten, maar ook over de theoretische achtergronden van het project, die voor het eerst in Nederland direct van invloed zijn op de gekozen opgravingsterreinen. Literatuur: J. Slofstra e.a. 1982; het Kempenproject, een regionaal-archeologisch onderzoeksprogramma. Bijdragen tot de studie van het Brabants heem, deel 22, I.P.P. publikatie 306, Waalre. ISBN 90 70197 11 1.

DINSDAG 22 FEBRUARI: MIDDEN-PALEOLITHICUM TE MAASTRICHT, door W. Roebroeks. Nadat bij karteringswerkzaamheden door de Rijksgeologische Dienst Heerlen in de op de linkeroever van de Maas gelegen löss- en grindgroeve 'Belvédère' een artefact in het Saalien-löss werd aangetroffen, werd een verkenning opgezet samen met een aantal amateurarcheologen. Naar aanleiding hiervan werd een proefopgraving verricht door het Instituut voor Prehistorie te Leiden. Bij de proefopgraving

kon niet alleen de stratigrafische positie van de tot dan toe in situ aangetroffen vondsten nader worden onderzocht, maar werd ook een relatief groot aantal artefacten in stratigrafisch verband verzameld. Literatuur: P.J.R. Modderman, W. Roebroeks, 1981, in: Archeologisch nieuws Limburg-Maastricht-Belvédère; Bulletin K.N.O.B., jrg. Nr. 80, p. 162-167.

[pag. 3] DINSDAG 29 MAART: KASTELEN IN ZUID-HOLLAND, door E. Bult. Hoeveel gegevens een kasteelterrein waar haast geen steen meer op zijn plaats ligt nog kan opleveren, heeft de Heer Bult met zijn opgraving van Polanen aangetoond. Door een grondige analyse van de positie van muurwerk in de gracht bleek het mogelijk om gegevens over de tweede en zelfs de derde verdieping te verkrijgen. Ook andere kastelen zoals de Keenenburg en Altena zullen aan bod komen. Door een stratigrafische opgraving van de kasteelgracht van Altena werden waardevolle gegevens over het nog zo weinig onderzochte zeventiende- en achttiende-eeuwse aardewerk verkregen. De uitwerking hiervan is nog gaande, zodat u dat nog even tegoed houdt.

MAANDAG 25 APRIL: NEDERZETTING EN GRAFVELDEN VAN HET 4^E-EEUWSE NIJMEGEN, door P. Zoetbrood. Opgravingen van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nijmegen hebben de laatste jaren vooral ook sporen aan het licht gebracht van het 4^e-eeuwse Nijmegen. Daardoor hebben we nu een redelijke indruk van de omvang van de versterking(en), die op en rond het Valkhof gelegen heeft/hebben. Maar misschien nog wel belangrijker is het onderzoek van een grafveld uit de 4^e eeuw. Het vaak zeer spaarzame skeletmateriaal is onderzocht met vrij moderne natuurwetenschappelijke methoden, en geeft informatie over leeftijd, geslacht en erfelijke kenmerken van de overledenen. Daardoor is het ook weer mogelijk om enige uitspraken te doen over omvang en structuur van de toen levende bevolking.

ALGEMENE LEDENVERGADERING. Over de datum van de Algemene Ledenvergadering ontvangt u nog nader bericht. Wel kunnen wij u alvast meedelen dat de film van dhr. P.T.H.J. van Lijssel vertoond zal worden. Deze film gaat over de IJzertijd- en Romeinse tijd-opgraving te Oss, verricht door het Instituut voor Prehistorie te Leiden.

[pag. 4] JUBILEUMACTIVITEITEN IN 1983

Hoewel onze afdeling reeds bij de oprichting van de A.W.N. in 1952 was vertegenwoordigd, is zij toch aan het einde van de jaren zestig, door ons onbekende oorzaken, opgehouden te bestaan. In 1973 werd de afdeling 'Rijnstreek' met veel enthousiasme heropgericht en dit feit nu is op 14 november 1983 tien jaar geleden. Een jubileum! Eigenlijk meer een gelegenheid om een 'feestje te bouwen'. De jubileumactiviteiten zullen, zoals het zich nu laat aanzien, uit vier punten bestaan:

1. De Westerheem van augustus 1983 zal een Rijnstreeknummer zijn. In dit nummer zal een twaalfal leden verslag uitbrengen over de resultaten van twee belangrijke, door onze afdeling verrichte archeologische onderzoeken: kasteel Cronesteyn te Leiden en het castellum van Alphen aan den Rijn.
2. Op 17 september zal er een jubileumexcursie plaatsvinden. Het reisdoel staat op dit moment nog niet vast, doch reserveer alvast de dag!
3. Gaarne zouden wij in oktober een Jubileumlezing willen organiseren in een representatieve zaal in Leiden. De plannen hiervoor zijn nog niet concreet.
4. Vanaf 1 november tot half december 1983 zullen de vondsten bij het onderzoek van het kasteel Cronesteyn worden geëxposeerd in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden. ook de opening van deze tentoonstelling zal ongetwijfeld een feestelijke gebeurtenis worden!

Op deze wijze hopen wij het jubileumjaar als kapstok te gebruiken voor het organiseren van enkele zinvolle archeologische activiteiten.

A. Wassink, voorzitter.

[pag. 5] HET CISTERCIËNZERINNENKLOOSTER LEEUWENHORST BIJ NOORDWIJKERHOUT 1261-1574

Geertruida de Moor

In 1261 schonken Arnoldus van Alkemade, pastoor in Haarlem, en zijn broer Walewinus van Sassenheim goederen aan Noordwijk en Langeveld, opdat daar een cisterciënzerinnen-klooster gebouwd zou worden. Dit terrein werd Lee en later Ter Lee genoemd. Hiervan is de naam Leeuwenhorst afgeleid. In de zestiende eeuw treffen we voor dit klooster ook de naam 'Locus Mariae' (Mariënplaats) aan. Deze naam valt niet moeilijk te begrijpen omdat Leeuwenhorst, zoals alle cisterciënzerkloosters, aan de Heilige Maagd was gewijd. In 1273 werd deze kloosterstichting, die aanvankelijk was toevertrouwd aan de zorg van het benedictinessenklooster Rijnsburg, en hierna aan het cisterciënzerinnenklooster Mariëndaal bij Utrecht, definitief toegelaten tot de cisterciënzer-orde. De cisterciënzers waren een afsplitsing van de benedictijnen, omdat zij de regel van de H. Benedictus weer in zijn oorspronkelijke zuivere vorm wilden beleven. De abt van het cisterciënzerklooster Camp, dat bij Keulen lag, werd belast met het toezicht op het klooster.

Arnoldus van Alkemade werd, toen hij in 1272 overleden was, begraven in het Haarlemse begijnhof, dat hij ook gesticht had. Echter, ongeveer tien jaar na zijn dood, in ca. 1282, werd zijn lijk naar Leeuwenhorst overgebracht, waar het bijgezet werd voor het hoogaltaar. Hieruit blijkt dus dat in 1282 de eerste kerk van Leeuwenhorst voltooid was.

In 1322 schonk een andere Haarlemse pastoor, Gerrit heer Mensenz., Leeuwenhorst zoveel inkomsten dat het aantal zusters met vier uitgebreid kon worden. Elf jaar later, in 1333, gaf Hugo Pollaert, kanunnik te Utrecht en pastoor van het vlakbij Leeuwenhorst gelegen Voorhout, zoveel land aan de abdij dat hieruit het levensonderhoud van een religieuze betaald kon worden. In 1341 schonk een andere Voorhoutse pastoor zoveel grond dat er in Noordwijk een gasthuis voor de verzorging van armen gesticht kon worden. De abdis van Leeuwenhorst kreeg het toezicht over dit hospitaal. Ook in later tijd treffen we een Voorhoutse pastoor aan, die nauwe banden met Leeuwenhorst onderhield. Dit was Mr. Matthijs Johannesz. van Delft, die in 1481 stierf.

Naast ruim 800 charters zijn de kloosterrekeningen vanaf 1410/11 tot de opheffing van de abdij in 1574 praktisch zonder lacune bewaard gebleven. Na de opheffing van de abdij kwamen de abdijsgoederen onder beheer van de Ridderschap. Van deze periode zijn de rekeningen tot in de achttiende eeuw bewaard gebleven. We merken in 1410/11 dat er dertig zusters in Leeuwenhorst leefden. [pag. 6] Dit aantal bleef constant tot 1512, totdat de kapelaan van de abdij, Dirk Pietersz. Spangert, het klooster zoveel inkomsten schonk dat hieruit het onderhoud van een 31^e zuster gefinancierd kon worden. Er verbleven in 1410-11 ook acht lekebroeders en –zusters in het klooster, maar dit nam in de loop van de vijftiende eeuw af. Er waren in 1410/11 ongeveer 20 personeelsleden in dienst van het klooster. Dit aantal nam naarmate de tijd verstreek toe. De inkomsten van het klooster kwamen grotendeels uit pachtbrengrsten van grond, die in het Rijnland en Delfland gelegen was. De bewoonsters en het personeel van de abdij hielden zich voornamelijk met veeteelt bezig. De inwoonsters van de abdij kwamen in 1426 in conflict met hertog Philips van Bourgondië, omdat ze weigerden aan zijn bede ten behoeve van de oorlog tegen gravin Jacoba van Beieren gehoor te geven. De Bourgondische hertog dwong het klooster tot onderwerping, door de pachters te bevelen niet aan Leeuwenhorst, maar aan hem te betalen. Met Jacoba van Beieren onderhield het klooster hartelijke betrekkingen. Zij zonden elkaar over en weer geschenken. De

kloostergemeenschap stond ook positief tegenover haar ouders. Want voor Jacoba's vader – Willem VI – en haar moeder – Margaretha van Bourgondië – werd op hun sterfdag een mis opgedragen. Na verloop van tijd verbeterden ook de betrekkingen met Philips van Bourgondië, want in 1443 kreeg het klooster van hem het privilege om twee paar zwanen te houden. Deze vogels werden niet als pronkdieren gehouden, maar golden in de middeleeuwen als delicatessen. Na 1441 werden abdis Badeloge van der Does (+ 1411) en haar nicht abdis Machteld van der Does (1428-1441) in de verbouwde kapittelzaal van het klooster begraven.

Bij de brand in 1450 die Noordwijk grotendeels verwoestte, bleef het klooster gespaard. Het hospitaal moest echter herbouwd worden. Voor de bestrijding van de kosten werd een pauselijke aflat verleend. Tussen 1488 en 1494 vond in de abdij, onder leiding van de abt van Camp, en op bevel van de stadhouder van Holland, de graaf van Egmond, een verscherping van de kloosterregels plaats. Sommige zusters, die er bewaar tegen hadden dat ze geen dertien weken vakantie per jaar meer mochten nemen, tekenden protest aan bij de bisschop van Utrecht. Zijn afgevaardigde, Herman van Lokhorst, wist de zusters tot rede te brengen. De resultaten van deze kloosterhervorming werden vooral tijdens het bestuur van abdis Adriana van Roon, dochter van de Dordrechtse patriciër Dirk Oem (1497-1527) duidelijk. De kloosterdiscipline werd goed gehandhaafd, hetgeen blijkt uit het feit dat de zusters het klooster niet meer mochten verlaten en uniforme kleding droegen. Er werden nu ook weer lekezusters aangenomen, om het contact met de buitenwereld te onderhouden.

[pag. 7]

Balthasar Floris, Kaart van Rijnland, 1615.

De abdij Leeuwenhorst, uit: Oudheden en Gesichten van Rijnland, 1719, p. 629, naar een tekening van K. van Alkemade (toestand 1560).

[pag. 8] In 1501/02 stichtte Adriana van Roon een kloosterschool, waar behalve toekomstige novicen ook meisjes en jongens die in de wereld bleven les kregen. Zoals meer in de Renaissance voorkwam, was abdis Adriana van Roon erg prachtlievend. Vanaf het begin van haar bestuur in 1497 vinden we in de rekeningen de kosten van een ingrijpende verbouwing van kerk en klooster verantwoord. Zij wist een groot aantal kerkelijke en wereldlijke autoriteiten en voornamelijk Leidse en Haarlemse patriciërs tot het schenken van glasramen te bewegen. In de abdij werkte een aantal kunstenaars, die meestal uit Leiden afkomstig waren. De ambachtslieden kwamen voornamelijk uit Noordwijk. Na Adriana van Roons dood werden de bouwwerkzaamheden onder haar opvolgsters Elisabeth van Baex (1527-1531) en Gijsberta van Weerdenburg (1531-1554) voortgezet. Deze werkzaamheden waren ca. 1536/37 voltooid, want in 1536 schonk eerdergenoemde Dirk Pietersz. Spangert het klooster een hoogaltaar, dat door de Haarlemse kunstenaar Simon Claesz. van Waterlant en zijn twee zonen gemaakt was. Een onbekende schonk Leeuwenhorst een nieuw orgel, waarvoor de Leidse kunstenaar Cornelis Mercellisz. in 1537 een orgelkast met een Mariabeeld maakte. De zoon van Cornelis Engebrechtsz., Lucas, en zijn twee broers Pieter Cornelisz. Kunst en Cornelis Cornelisz. Kunst, (glas)schilders te Leiden, beschilderden in 1538/39 de orgelkast met twee bloemen en een pelikaan. Nadat in 1554 abdis Gijsberta van Weerdenburg afgetreden was, vond in Leeuwenhorst een uitgebreide reorganisatie plaats. Onder het bestuur van haar opvolgster, Johanna van der Does (1554-1574), was nauwelijks meer sprake van een kloostergemeenschap, omdat de zusters over een eigen hoog jaargeld gingen beschikken.

Bij het Concilie van Trente werd ook aandacht besteed aan de hervorming van het kloosterleven. In 1570 kwam de abt van het Zuidnederlandse klooster Morimond in Leeuwenhorst en legde de zusters regels op, waardoor ze van dan af als verstorven cisterciënzerinnen moesten gaan leven. Veel effect kon deze reformatie niet meer hebben, want in 1572 vluchtten de zusters, uit angst voor een landing

van de watergeuzen, naar Leiden. Zij vonden daar onderdak in het St. Michielsklooster. Hierna keerden zij voor korte tijd terug naar de abdij, om deze in 1574, toen het beleg door de Spanjaarden dreigde, voorgoed te verlaten.

[pag. 9] JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1982

LEDEN. De nog steeds toenemende belangstelling voor de archeologie is te zien in het toenemende aantal leden. Tegenover 14 opzeggingen staan maar liefst 36 nieuwe leden. Een goede mogelijkheid om naar buiten te treden bood de tentoonstelling '5 Jaar bodemonderzoek' van de Archeologische Begeleidingscommissie te Leiden, waarop zes mensen lid zijn geworden. Het totaal aantal leden is nu 144.

BESTUUR. Het bestuur is dit jaar niet veranderd; de samenstelling is:

Voorzitter	A. Wassink
Vice-voorzitter	L. van Vliet
Penningmeesteres	M.L. Vogelaar
Secretaris	W. Dorsman
Lid	C. van Driel-Murray
Lid	E. van der Most
Adviserend lid	A. Peddemors

LEZINGEN EN EXCURSIE. Dit jaar zijn de volgende lezingen gehouden:

Drs. L. Hacquebord	Opgravingen te Spitsbergen
Drs. A. Peddemors	Inventarisatie van het land van Maas en Waal
Prof. dr. P.J.R. Modderman	Grafheuvels
Dr. P. Stuart	Romeins aardewerk uit Alphen
J.D.F. Hardenberg	Kasteel Teylingen (na de Algemene Ledenvergadering)
J.M. Bos	Een veertiende-eeuws industriecomplex te Monnickendam
Prof. dr. L.P. Louwe Kooymans	Steentijd-onderzoek in West-Nederland
Prof. dr. J.H.F. Bloemers en drs. M.D. de Weert	Opgraving te Katwijk

De lezingen werden gemiddeld bezocht door 33 leden. Voor een absolute topper zorgden prof. Bloemers en drs. De Weert met hun lezing over Katwijk, waarop 62 leden en niet-leden afkwamen. Dit laat zien dat recente opgravingen in de directe omgeving het meest in trek zijn. De jaarlijkse excursie werd gehouden op 2 oktober en voerde naar Wijk bij Duurstede (Dorestad), de Gallo-Romeinse tempels te Elst, het prehistorisch museum Nairac te Barneveld

[pag. 10: 2 afbeeldingen: 'Kronesteijn aan de noordzijde', tekening in: handschrift van Kornelis van Alkemade, 1687, deel 3, fol. 73; en: 't huys Kronesteijn van Achteren Anno 1728', tekening van C. Pronk, in: Handschrift Andries Schoenmaker, Beschrijving van Afbeeldingen der Steden, Dorpen &c. in Zuyt-Holland, 6 delen, deel 3].

[pag. 11] en de grafheuvels bij Hilversum. Door de bezielende leiding van drs. A. Peddemors en het schitterende weer werd het een geslaagde dag voor de 18 deelnemers.

WERKAVONDEN. In de werkruimte in het Gorleus Laboratorium is dit jaar weer hard gewerkt. De gemiddelde opkomst lag rond acht à tien leden. Voornamelijk is aan twee vondstgroepen gewerkt: het materiaal van de Romeinse opgraving te Alphen aan den Rijn en dat van de hofstede Cronestein bij Leiden. Het materiaal uit Alphen (12.000 scherven, etc.!) werd gesorteerd op type aardewerk. Kleine groepjes leden bewerkten vervolgens de individuele aardewerkgroepen. Wij kregen hierbij de zeer gewaardeerde steun van dr. P. Stuart en van mej. M. Brouwer. Met mej. Brouwer werd o.a. de studiecollectie van het Museum van Oudheden te Leiden bezocht.

Het materiaal van Cronestein werd beschreven en gerestaureerd. De heer E. Bult was zo vriendelijk een avond over het aardewerk te komen praten vanwege de grote overeenkomst daarvan met dat van zijn opgraving van het kasteel Altena. De resultaten van al dit werk zult u kunnen lezen in het jubileumnummer van onze afdeling; dit zal de Westerheem van augustus 1983 zijn.

EXPOSITIES. In de eerste plaats moet hier genoemd worden de tentoonstelling van enkele vondsten van onze opgraving te Alphen aan den Rijn in de Nederlandse Middenstandsbank aldaar. Het bleek de bezoekers erg aan te spreken om op dezelfde plaats waar de voorwerpen waren gevonden, deze nu in vitrines te zien. De vondsten werden verduidelijkt door een korte tekst, een tekening van de ligging van de putten en één van de profielen en een aantal foto's. Het organiseren van deze tentoonstelling was een goede voorbereiding op de tentoonstelling over Cronestein die wij in het najaar van 1983 in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden hopen te brengen. Een andere activiteit was het verzorgen van een informatiestand op de tentoonstelling '5 Jaar bodemonderzoek' van de Archeologische Begeleidingscommissie in de Waag te Leiden. Op de tentoonstelling werd een goed en levendig overzicht gegeven van de vele vondsten die de Leidse bodem opgeleverd heeft.

[pag. 12: afbeelding van het affiche van de tentoonstelling ROMEINS ALPHEN, opgravingen in de Julianastraat 11 maart tot 9 april 9.00 – 16.00 uur NMB/Julianastraat ALPHEN A/D RIJN organisatie: Archeologische Werkgemeenschap Nederland (met een afbeelding van een beeldje van een godin)]

[pag. 13] VELDWERK. Het veldwerk heeft zich dit jaar beperkt tot enkele kleinere projecten. De opgravingen te Alphen aan den Rijn, die ons in 1981 vele maanden bezig hielden, werden in het voorjaar 1982 gecompleteerd met een opgraving in de tuin van het pand Julianastraat 48. De bodem bleek ter plaatse geheel door de Rijn te zijn weggespoeld, waarna in de Middeleeuwen weer opvulling plaatsvond.

In de laatste dagen van 1982 vond nog een verkenning plaats in een bouwput in de Stevinweg te Alphen. Daarbij werd bevestiging gevonden van onze veronderstelling dat in de middeleeuwen in Alphen een grote overstroming heeft plaatsgevonden, waarbij de bovenste lagen op het castellumterrein zijn weggespoeld.

In de Dorpsstraat te Hazerswoude werd de mogelijkheid onderzocht tot het doen van een opgraving op de plaats van het vroegere gemeentehuis. Een dikke laag puin bleek echter een opgraving te verhinderen. Ook een zoekactie naar de stort van een Alphense pijpenbakker leverde niets op. Wel werden enkele veldverkenningen uitgevoerd in de Cronesteinse of Knotterpolder en in de Stevenshofpolder. De verkenning in de Stevenshofpolder zal volgend jaar worden voortgezet. Waarschijnlijk wordt het komend jaar een beter veldwerkjaar als wij beginnen met het onderzoek naar de abdij Leeuwenhorst te Noordwijkerhout, waarvoor alle toestemmingen inmiddels ontvangen zijn.

[pag. 14] **ARCHEOLOGIE & B WETENSCHAP**

In oktober 1978 organiseerde de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van de geschiedenis in samenwerking met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een symposium over de rol van de natuurwetenschappen binnen de archeologie. De moderne archeoloog maakt steeds meer gebruik van de hulp die de natuurwetenschappen hem kunnen bieden bij bijvoorbeeld ouderdomsbepaling, gegevensverwerking etc. Het symposium gaf een overzicht van de mogelijkheden en de problemen hierbij.

Vier jaar later zijn de teksten, bijgewerkt en aangepast, gepubliceerd in de Janus-reeks van de NJBG onder de titel Archeologie en natuurwetenschappen. De bundel geeft aan hoe de inbreng van de diverse natuurwetenschappen binnen de archeologie is, of zou moeten worden. Daarnaast wordt vanuit de archeologische wereld aangegeven hoe men die inbreng daar ervaart.

Velen kennen de term 'C14-datering', maar wat dat precies inhoudt, en 'hoe het werkt' zet W.G. Nook uiteen; andere dateringsmethoden, zoals bijvoorbeeld de stratigrafische methode of de dendrochronologische, worden door W.A. Brongers verklaard. Alle gegevens die, op welke wijze dan ook verzameld, over vondsten en opgravingen bijeengehaald worden, moeten worden geregistreerd. Sinds kort biedt de computertechnologie op dit terrein nieuwe mogelijkheden. M.C. Dorst gaat in op de archeologische data-base STAIRS van de ROB. Een erg voor de hand liggende samenwerking is die tussen archeologen en fysisch geografen. Aan de hand van zijn opgraving in Het Grootslag (West-Friesland) demonstreert J.F. van Regteren Altena het belang van een hechte samenwerking tussen de twee vakgebieden. Een veel onverwachttere combinatie geeft E. Meurs: archeologie en sterrekunde. Zijn voorbeeld is Stonehenge. G.F. IJzereef schrijft over een gloednieuwe archeologische deeldiscipline, de archeozoölogie, dat wil zeggen de bestudering van dierenresten afkomstig uit archeologische opgravingen. Uit die resten kan niet alleen allerlei worden afgeleid over de ontwikkelingen binnen de diersoort, maar ook over bijvoorbeeld de verhouding jacht-veeteelt in een periode, en zelfs over het milieu uit een bepaalde tijd. Wat de archeozoölogie is voor dieren, is, grof gezegd, de archeobotanie voor planten – je kunt onder andere de leefomgeving trachten te reconstrueren, en daardoor ben je dan weer in staat onderdelen van reconstructiemodellen van huizen aan je bevindingen te toetsen. Wat de menselijke skeletten ons leren, betoogt W.R.K. Perizonius, is meer dan de meeste archeologen denken. Men kan bijvoorbeeld met behulp van skeletonderzoek (antropobiologie) nagaan of bepaalde bevolkingsgroepen verwant zijn. Een bijdrage van J.D. van der Waals over de 'archeoloog in een nieuwe situatie' sluit de bundel af. Tezamen vormen de artikelen een compleet overzicht over de relatie natuurwetenschappen – archeologie, dat zowel voor studenten in één van die richtingen als voor leken een schat aan informatie biedt.

JANUS XIII Archeologie en natuurwetenschappen, een uitgave van de Nederlandse jeugdbond ter bestudering van de geschiedenis. 75 blz., offset, f 10,-- + porti. Bestellen bij: NJBG, Postbus 378, 3500 RO Utrecht, of: NJBG, Prins Willem-Alexanderhof 5, Den Haag, tel. 070-576598.

[pag. 16-19] Ledenlijst van de afdeling Rijnstreek per december 1982.

Hoewel het best aardig is om van bepaalde personen te lezen is dat ze in 1982 lid waren en waar ze toen woonden, is deze lijst om redenen van privacy niet overgenomen. Volgens de wetgeving sedert 2018 mogen dit soort lijsten niet meer zonder allerlei zware waarborgen gepubliceerd worden, en hoewel sommige leden in de tussentijd overleden zijn, zijn er ook nog leden die nog steeds op hetzelfde adres als toen wonen.

+++++

**RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND
AFDELING RIJNSTREEK [1983-2]**

Aan de leden en belangstellenden,

Uitnodiging tot het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering van de afdeling Rijnstreek. Plaats: Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden. Aanvang: 20.00 uur. Datum: 10 mei.

AGENDA

1. Opening.
2. Notulen vorige vergadering.
3. Jaarverslag.
4. Begroting.
5. Verslag van de kascommissie.
6. Bestuurswisseling.

PAUZE

7. Film van dhr. P.T.H.J. van Lijssel. De film gaat over de IJzertijd- en Romeinse tijd-opgraving te Oss, verricht door het Instituut voor Prehistorie te Leiden.

Ad 3: Het jaarverslag is u reeds toegezonden als onderdeel van het vorige convocaat.

Ad 6: Dhr. L. van Vliet is aan de beurt om af te treden. Hij is reglementair niet herkiesbaar. Het bestuur stelt voor in zijn plaats te benoemen dhr. J. Voorzanger.

Tegenkandidaten kunnen tot een week voor de vergadering gesteld worden. Dit dient te geschieden door middel van een brief, voorzien van tenminste tien handtekeningen van stemgerechtigde leden.

Het onderzoek naar de abdij Leeuwenhorst is inmiddels van start gegaan. Er zijn al enkele muurresten aangeboord. De komende zaterdagen zal het onderzoek worden voortgezet. Mocht u interesse hebben om mee te doen, dan kunt u mij bellen voor nadere informatie.

Tot ziens, W. Dorsman.

+++++

**NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING VAN DE AWN-AFDELING RIJNSTREEK DD. 10
MEI 1983.**

1. Opening. De vergadering wordt geopend door dhr. Wassink.

2. Ingekomen stukken en mededelingen.

Dit jaar wordt het 10-jarig bestaan van de heropgerichte AWN-afdeling Rijnstreek gevierd. Er wordt hard gewerkt aan een 'Rijnstreek'-nummer van *Westerheem*, waarin door middel van een zestiental artikelen, geschreven door twaalf leden, verantwoording gegeven zal worden van de opgravingen in Alphen aan den Rijn in 1981 en 1982 en van het onderzoek in de jaren 1976, 1977 en 1978 naar de juiste ligging van het voormalige huis Cronesteyn. De inleiding van het 'Rijnstreek'-nummer wordt geschreven door de heren Hardenberg en Van Vliet. Dan komen een negental artikelen over Alphen aan den Rijn, gevolgd door zes artikelen over het huis Cronesteyn. Dhr. Kortebout van der Sluijs, die

het botmateriaal (663 resten) onderzoekt en beschrijft, merkt op dat hij daar een hele 'kluif' aan heeft.

In de tweede helft van 1982 is niet zo veel veldwerk gedaan.

Op 17 september 1983 is een excursie gepland; gedacht wordt aan Ketelhaven en Schokland.

Op 30 september 1983 zal de tentoonstelling in De Lakenhal worden geopend. Een tentoonstelling ter gelegenheid van het tienjarig van de AWN, afd. Rijnstreek. Op deze tentoonstelling zijn de vondsten van Cronesteyn te zien, aangevuld met foto's, schilderijen, tekeningen en beschrijvingen.

3. Notulen. De notulen worden goedgekeurd. Naar aanleiding van de notulen stelt Hans van der Meulen voor om deze voortaan tegelijk met het convocaat toe te sturen. Het bestuur heeft daar geen enkel bezwaar tegen.

4. Financieel verslag 1982, begroting 1983, verslag kascontrôlecommissie. Het financieel verslag 1982 en de begroting 1983 is aan alle aanwezigen uitgereikt. Toelichting: uitgaven door de secretaris gepleegd in 1981 zijn eerste in 1982 verantwoord. Uit het verslag blijkt dat we zuinig moeten zijn met onze middelen. Het jubileum zal kosten meebrengen. Er zullen bijvoorbeeld flink wat exemplaren van *Westerheem* gekocht moeten worden en we zullen moeten afwachten of deze allemaal verkocht worden. De kas wordt door de kascontrôlecommissie mw. Vorhagen en dhr. Rozier in orde bevonden. Nieuwe kascontrôlecommissie: Jan Fernhout en dhr. Van Ris. In de begroting voor 1983 staat een bedrag van f 800,-; dit betreft de aanschaf van een waterpas. De begroting wordt aanvaard.

5. Jaarverslag. Dit jaar is een convocaat in nieuwe vorm toegestuurd. Hierin zijn behalve het lezingenprogramma, ook het jaarverslag, de ledenlijst en exposities vermeld. Er zijn veel lovende reacties op gekomen. Dhr. Van Gorcum vraagt of dit jaarverslag ook aan de aangrenzende afdelingen is toegezonden. Hij stelt voor wat exemplaren beschikbaar te stellen tegen een kleine vergoeding, op bijvoorbeeld tentoonstellingen, bij lezingen enz. De secretaris heeft het jaarverslag ook aan de aangrenzende afdelingen gezonden en er zijn nog wat exemplaren in voorraad voor belangstellenden.

6. Bestuurswisseling. Dhr. Van Vliet is aftredend en niet herkiesbaar. Hij verblijft momenteel om zakelijke redenen in de U.S.A. en is dus niet aanwezig. De voorzitter spreekt zijn dank uit voor wat dhr. Van Vliet de afgelopen acht jaar voor onze afdeling heeft gedaan. Ook aftredend is Wim Dorsman, maar deze is herkiesbaar. Niemand heeft problemen met de herverkiezing van Wim. Dhr. Joost Voorzanger wordt in plaats van dhr. Van Vliet gekozen.

7. Rondvraag. Geen vragen.

8. Sluiting. De vergadering is om 20.30 uur afgelopen.

+++++

RENUS, MEDEDELINGENBLAD VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP VOOR NEDERLAND AFDELING RIJNSTREEK [1983-3].

PROGRAMMA NAJAAR 1983

Aan de leden en belangstellenden,

Het najaarsprogramma heeft een feestelijk karakter, daar onze afdeling dit jaar tien jaar bestaat. Hieronder kunt u lezen hoe wij deze jubileumviering inhoud hebben proberen te geven. De lezingen

worden gehouden in het Academisch Ziekenhuis, gebouw 55, Rijnsburgerweg 10 te Leiden. Aanvang 20.00 uur.

Als eerste activiteit kan het Rijnstreeknummer van Westerheem genoemd worden. Dit is een verslag van twee onderzoeken van de afdeling, de hofstede Cronesteyn te Leiden en de Romeinse opgraving te Alphen aan den Rijn, voorafgegaan door korte samenvattingen van de andere projecten van de afgelopen tien jaar. Dit nummer zal in de loop van september verschijnen.

ZATERDAG 10 SEPTEMBER: ZUIDERZEE-EXCURSIE o.l.v. Drs. A. Peddemors. 9.00 uur vertrek tegenover het station te Leiden, bij restaurant Azië. Eerst gaan we naar het Zuiderzee-Museum te Enkhuizen, Wierdijk 18. Dit museum geeft een goed beeld van de scheepvaart en visserij op de Zuiderzee. Er is een vloot van uit de vaart genomen schepen te zien en een aantal stijlkamers laten de wooncultuur van vroeger tijden herleven. Voor de lunch om 12.30 uur in het museum kan nog een korte stadswandeling gemaakt worden. Na de bedrijvigheid op en rond de Zuiderzee gezien te hebben, gaan we de drooglegging ervan meemaken in het informatiecentrum Nieuw Land te Lelystad, Oostvaardersdijk 10-13. Aan de hand van een film, maquettes, modellen en bodemvondsten wordt het een en ander duidelijk gemaakt. De resultaten van de door de drooglegging noodzakelijk geworden opgravingen van scheepswrakken zullen we bekijken in het Museum voor Scheepsarcheologie te Ketelhaven, Vossemeerdijk 21. Na bezichtiging van het museum is er gelegenheid tot theedrinken in het restaurant tegenover het museum. Ter afsluiting van de dag wordt een bezoek gebracht aan het wrak de Zeehond nabij Lelystad. U kunt zich opgeven d.m.v. het storten van fl. 49,50 op girorekening 3149223 t.n.v. A.W.N. afdeling Rijnstreek, Rozemarijntuin 107, 2353 PD Leiderdorp. (terug in Leiden ca. 19.30 uur).

1 OKTOBER-20 NOVEMBER: TENTOONSTELLING 'SPITTEN NAAR CRONESTEYN' in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden, Oude Singel 28-32. De tentoonstelling van de resultaten van het onderzoek naar de hofstede is een van de initiatieven ter gelegenheid van het jubileum. Op 30 september van 17.00-19.00 uur is iedereen welkom bij de opening van de tentoonstelling. Het museum is geopend van dinsdag tot zaterdag van 10.00-17.00 uur, zondag van 13.00-17.00 uur, 3 oktober van 10.00-12.00 uur.

DINSDAG 18 OKTOBER: WAT VOORAF GING AAN DE ABDIJ, RIJNSBURG IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN. Lezing door Drs. H. Sarfatij. Daar Drs. Sarfatij al vanaf de (her)oprichting van de afdeling in 1973 bij de afdeling betrokken is geweest, zijn wij bijzonder verheugd dat hij toegezegd heeft dit najaar een lezing voor ons te willen houden. Het zal een historisch/archeologische verhandeling worden over hoe Rijnsburg zich ontwikkelde totdat in de 12de eeuw de abdij gesticht werd.

DINSDAG 22 NOVEMBER: INFILTRATIEPLASSEN OP DE WAALSDORPERVLAKTE IN ARCHEOLOGISCH PERSPECTIEF, lezing door J. van der Roest en J.J.A. Waasdorp. Ter voorbereiding van de aanleg van infiltratieplassen werd een archeologisch onderzoek ingesteld door de lezinghouders en leden van de A.W.N.-afdeling Den Haag en omstreken. Op de daar aanwezige strandwal werd materiaal uit twee, in West-Nederland nog weinig bekende, perioden aangetroffen: de late Bronstijd en een vroege fase van de late IJzertijd. Tevens werden Middeleeuwse ploegsporen gevonden uit de laatste fase voor de vorming van de jonge duinen.

Voor degene die niet op vakantie gaan of die al geweest zijn, zijn er nu de volgende activiteiten; de werkavonden in het Gorlaeus gaan nog steeds door. Op het ogenblik wordt er gewerkt aan de documentatie van de vondsten uit de grachtvulling van de Oude Singel en worden de vondsten gewassen van onze lopende opgraving in Leiderdorp. Voor informatie over de opgraving of de werkavonden kunt u het beste even bellen.

Tot ziens op excursie, lezing, opgraving of werkavond, W. Dorsman.

+++++

RENUS. AWN, AFD. RIJNSTREEK, 1984 NR. 1

[op het titelblad in geel papier (het binnenwerk is op grijs recyclepapier) een gravure van Cronestein in Zoeterwoude door J. Lamsvelt, 1712]

PROGRAMMA VOORJAAR 1984

Allereerst wens ik iedereen prettige feestdagen (als dit convocaat nog voor de feestdagen bij u in de bus valt) en een gelukkig 1984!

Evenals vorig jaar is dit convocaat iets meer dan alleen een aankondiging van de lezingen. Tevens zijn opgenomen: het jaarverslag 1983, een artikel over de werkzaamheden die momenteel rond het kasteel Teylingen aan de gang zijn, een mededeling over het onlangs opgezette vondstregistratiesysteem en de ledenlijst. De lezingen worden gehouden in het Academisch Ziekenhuis, gebouw 55, Rijnsburgerweg 10 te Leiden. Aanvang 20.00 uur.

ZATERDAG 21 JANUARI: RONDLEIDING RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN te LEIDEN, o.l.v. Dr. P. Stuart. Het leek ons een goed idee het nieuwe jaar met een nieuw initiatief te starten. Dr. P. Stuart zal ons rondleiden over de provinciaal-Romeinse afdeling. Voor degenen die nog nooit in het museum geweest zijn is dit een uitstekende eerste kennismaking en voor wie het museum al kent is er door de uitleg van Dr. Stuart toch altijd weer wat nieuws te ontdekken. Aanvang 1.00 uur.

MAANDAG 23 JANUARI: ARCHEOLOGISCH TEXTIEL UIT DE PERIODE 1200-1800 A.D., lezing door Drs. S.Y. Vons-Comis. Tijdens opgravingen in stadskernen worden sedert 15 jaar grote aantallen textielfragmenten geborgen. Dankzij de resultaten van gedetailleerd onderzoek weten we nu meer over de gebruikte materialen en technieken. Herkenbare kleding is tot nu toe alleen aangetroffen in 17de en 18de-eeuwse graven op Spitsbergen. Aanvang 20.00 uur.

[pag. 2] **DINSDAG 21 FEBRUARI: INHEEMS-ROMEINSE NEDERZETTING TE UITGEEST**, lezing door P.J. Woltering. De R.O.B.-opgraving van eind 1980 tot begin 1983 te Uitgeest heeft bewoningssporen uit de periode van 100 voor Chr. tot eind 3de eeuw na Chr. aangetoond. De nederzetting is gelegen op een hoge zandige geulrug in het stroomdal van de IJ. Niet alleen de geologisch interessante ligging maakt de opgraving belangwekkend; er zijn ook enkele zeldzame vondsten gedaan, o.a. een muntschat uit de 2de eeuw en een panfluitje. Literatuur over de opgraving: Tijdschrift Holland 1982 afl. 5, 1983 afl. 5, Archeologische kroniek van Noord-Holland. Aanvang 20.00 uur.

MAANDAG 26 MAART: STADSKERNONDERZOEK DOOR EEN AWN-GROEP, lezing door H.H.J. Lubberding. Als voorbeeld van hoe de AWN in de binnensteden actief kan zijn vertelt H.H.J. Lubberding over het werk van de AWN in Deventer. Voor de pauze zal de ontstaansgeschiedenis van Deventer besproken worden, beginnend bij de trechterbekercultuur en doorlopend tot 1500. Na de pauze zal het aandeel van de R.O.B. en dat van de A.W.N. in het archeologisch onderzoek in Deventer toegelicht worden. Aanvang 20.00 uur.

DINSDAG 17 APRIL: MUURSCHILDINGEN IN EEN ROMEINSE VILLA TE MAASBRACHT, lezing door Prof. Dr. W.J.Th. Peters. Bij de opgraving van een Romeinse villa te Maasbracht, in 1981 uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, kwamen onder andere veel fragmenten van muurschilderingen aan het licht. Bij het onderzoek van deze fragmenten blijkt dat we niet alleen te doen hebben met overblijfselen van eenvoudige decoratiesystemen zoals die in de

Romeinse tijd in onze streken gebruikelijk waren, maar dat er ook verschillende voorstellingen, waaronder mythologische, in de wanddecoratie van de villa waren opgenomen. Aanvang 20.00 uur.

[pag. 3] WOENSDAG 9 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING. Over deze vergadering zult u te zijner tijd nader bericht ontvangen.

Op de maandagavonden wordt nog steeds enthousiast aan de vondstverwerking gewerkt. Er is echter nog zoveel te doen dat wij graag het aantal actieve leden uitgebreid zouden zien. Op het ogenblik wordt er gewerkt aan het materiaal van Leiderdorp en dat van Teylingen. Voor het materiaal van Leiderdorp zullen enkele experts gevraagd worden om de vondsten toe te lichten en leden enige kennis bij te brengen om het materiaal beter te verwerken. Op MAANDAG 30 JANUARI zal Dr. L.H. van Wijngaarden-Bakker, botspecialiste van het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam, een toelichting geven bij het botmateriaal van Leiderdorp.

De vondsten van Teylingen moeten zoveel mogelijk uitgezocht en gerestaureerd worden om bij de afsluiting van de werkzaamheden bij Teylingen daar tentoongesteld te kunnen worden (zie het artikel over Teylingen).

Een derde activiteit op de maandagavond wordt gevormd door de herop te richten leerwerkgroep. Nadat er met veel ijver aan honderden schoenen van de marktenroute is gewerkt, is het een tijd stil geweest rondom het leer. Nu is er weer veel nieuw leer uit Leiden en uit Delft. Iedereen die zich met middeleeuws leer wil gaan bezighouden, is van harte welkom. De groep zal geleid worden door C. van Driel-Murray. Het adres van de werkruimte is: Gorlaeus laboratorium, Wassenaarseweg 76, Leiden. Aanvang 20.00 uur.

Het komend jaar zijn er in ieder geval drie veldwerkprojecten te verwachten: 1. Vervolg van de opgraving te Leiderdorp; 2. Het verlenen van assistentie bij het hergraven van de slotgracht van Teylingen; 3. Het verlenen van assistentie bij de aanstaande verkenning van het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam aangaande het castellum en de vicus Matilo te Leiden.

Afgelopen september hebt u allen het Rijnstreeknummer van Westerheem in de bus gehad. Extra exemplaren zijn nog te verkrijgen bij de voorzitter à fl. 6,- of op een lezing of werkavond.

[pag. 4] JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1983.

Leden. Het ledenaantal is dit jaar ongeveer gelijk gebleven. Tegenover 24 opzeggingen staan 19 nieuwe leden, zodat het aantal leden nu 139 is.

Bestuur. Eén van de leden die dit jaar verhuisd is, is ons nieuwe bestuurslid J. Voorzanger, die de plaats van L. van Vliet had ingenomen. Wij willen hen beiden heel hartelijk bedanken voor het vele werk dat zij voor de afdeling gedaan hebben. Als opvolger van J. Voorzanger hebben wij D. van der Kooij bereid gevonden. Op de Algemene Ledenvergadering in mei 1984 zal hij met goedkeuring van de vergadering benoemd worden. Het bestuur ziet er nu als volgt uit:

Voorzitter	A. Wassink
Vice-voorzitter	C. van Driel-Murray
Penningmeesteres	M.L. Vogelaar
Secretaris	W. Dorsman
Lid	E. van der Most
Lid	D. van der Kooij

Adviserend lid   A. Peddemors

Lezingen en excursies. Dit jaar zijn de volgende lezingen gehouden:

Prof. H.H. van Regteren Altena   Dommelen in de Kempen

W. Roebroeks   Midden-Paleolithicum te Maastricht

E. Bult   Kastelen in Zuid-Holland

P. Zoetbrood   Nederzetting en grafveld van het 4de-eeuwse Nijmegen

P.T.H.J. van Lijssel   film over de opgraving te Oss van het Instituut voor Prehistorie te Leiden

Drs. H. Sarfatij   Wat vooraf ging aan de abdij van Rijnsburg

J. van der Roest, J.J.A. Waasdorp   Infiltratieplassen op de Waalsdorpervlakte in archeologisch perspectief.

De lezingen werden gemiddeld door 23 leden bezocht. De excursie onder leiding van Drs. A. Peddemors ging dit jaar naar het Zuiderzee-museum te Enkhuisen, het informatiecentrum Nieuw-Land te Lelystad, het museum [pag. 5] voor de Scheepvaartarcheologie te Ketelhaven en het wrak De Zeehond nabij Lelystad. Aan deze zoals altijd weer zeer geslaagde excursie namen 22 leden deel.

Werkavonden. In het voorjaar is voornamelijk gewerkt aan het materiaal van Cronesteyn en Alphen aan den Rijn in verband met de publicatie van het Rijnstreeknummer in september en de Cronesteyn-tentoonstelling in het najaar. In de zomer kwam de stroom vondsten uit Leiderdorp op gang. Met veel doorzettingsvermogen zijn de vele botten en scherven gewassen en is er begonnen de vondsten te sorteren en te nummeren. Kort geleden is hier het materiaal van Teylingen bij gekomen, dat nu gerestaureerd wordt.

Publiciteit. In het kader van de viering van het tienjarig jubileum is de afdeling vrij veel in de publiciteit geweest. Aan het Rijnstreeknummer van Westerheem is door veel leden met enthousiasme gewerkt. Deze inzet is ruimschoots beloond met een waardevolle aflevering van ons tijdschrift. De tentoonstelling over het kasteel Cronesteyn, gehouden in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden van 1 oktober tot 20 november, was de andere activiteit waarmee de afdeling liet zien waar ze mee bezig was. Vooral dankzij de conservatrice, I.W.L. Moerman, en het personeel van De Lakenhal is deze tentoonstelling een groot succes geworden. Naar aanleiding van het Westerheemnummer en de tentoonstelling verschenen er enige artikelen in de kranten over de A.W.N.

Veldwerk. In het voorjaar werd een onderzoek ingesteld naar mogelijke restanten van het klooster Leeuwenhorst. Een deel van het terrein werd afgeprikt en er werd een aantal boorlijnen uitgezet. De uitkomsten wijzen op minimale resten van funderingen. De muurresten die werden aangetroffen zijn grotendeels 18^e-eeuwse tuilmuren. Enkele kleine puinconcentraties kunnen op uitbraaksleuven van muren wijzen, die waarschijnlijk bij het klooster hebben behoord. Het terrein lijkt bovendien voor een belangrijk deel afgegraven te zijn.

[pag. 6] Leiderdorp. In mei kreeg de afdeling het verzoek van de provinciaal archeoloog, D.P. Hallewas, een verkenning uit te voeren op een voor woningbouw bestemd terrein te Leiderdorp. Boringen gaven aanleiding een proefput te leggen, die in de loop van de zomer werd uitgebreid tot een reeks werkputten van 6,50 x 3,00 m. Hierin werd – ingebed tussen kleilagen – een laag blootgelegd die materiaal bevat uit de Merovingisch/Karolingische tijd. De omstandigheden waaronder deze laag tot stand is gekomen, zijn nog niet geheel duidelijk, maar een aantal gegevens

wettigen de voorlopige hypothese dat allerlei afval gedumpt is of terechtgekomen in een nat milieu, bijvoorbeeld langs de moerassige oever van een kreek. Opvallend is de samenstelling van het vondstenpakket. De grootste groep hierin is het botmateriaal, duidelijk afkomstig van slacht. Hiernaast zijn nog enige stukjes bewerkt bot aangetroffen. De overige groepen worden gevormd door ondermeer aardewerk, huttenleem, stukjes van allerlei soorten natuursteen en een naar verhouding intrigerend grote groep slakken: getuigenis van een vorm van nijverheid? De conserveringstoestand van het organisch materiaal is opvallend goed. Naast het bot zijn bijvoorbeeld stukjes hazelnoot en resten touw geborgen. Ook een grondmonster dat door de bereidwilligheid van het I.P.P. te Amsterdam kon worden onderzocht, bleek zeer gave zaden e.d. te bevatten. Een voorlopige analyse voor het natuurlijk milieu in de richting van een soort wadden/schorren/slikken-gebied en wat de cultuurgewassen betreft op banden met Frankrijk.

Rijnsaterwoude. Op twee zaterdagen in november werd op aanwijzing van de provinciaal archeoloog D.P. Hallewas een onderzoek ingesteld op een terrein in het centrum van het dorp Rijnsaterwoude. Hierbij werd samengewerkt met leden van de stichting 'Oud-Leimuiden-Oud-Rijnsaterwoude'. Het onderzoeksterrein, gelegen bij de kruising van de Herenweg en Kerkweg, was vrijgekomen door afbraak van een door brand verwoeste zeventiende-eeuwse boerderij. De situering in de vermoedelijk oudste kern van het dorp in de nabijheid van de dorpskerk, waarvan de vroegste vermelding uit de elfde eeuw stamt, gaf aanleiding tot de vraag of op deze plek aanwijzingen voor de oudste bewoning te vinden zouden zijn. Het onderzoek werd uitgevoerd door het leggen van een sleuf haaks op de Herenweg. In het deel van de sleuf dat op het voormalige achtererf gelegen was, kwamen we na verwijdering van de bovengrond onmiddellijk in het veen terecht, dat tot op ca. 1,80 m. diep en onderbroken gevolgd kon [pag. 7] worden. Meer naar de Herenweg toe bood de sleuf daarentegen een heel ander beeld: in het profiel werden veenlagen door dunne kleilaagjes afgewisseld. Ook werd een paalfundering met kesp aangetroffen, mogelijk behorend tot de verdwenen boerderij of een directe voorganger. Aan de Herenwegzijde begonnen in de sleuf een aantal onduidelijke constructies van plankjes zichtbaar te worden. Ook bevond zich hier een kleine mestkuil. De aanvang van de bouwwerkzaamheden stond echter een verder onderzoek in de weg. De Stichting 'Oud-Leimuiden-Oud-Rijnsaterwoude' zal nagaan of na voltooiing van het pand alsnog verder onderzoek op het erf mogelijk zal zijn. De vondsten moeten nog bewerkt worden, zodat hierover nog geen mededelingen te doen zijn.

Teylingen. Gedurende twee zaterdagen in november en begin december werd bij de brugfundering van kasteel Teylingen gegraven en werden enkele delen van de fundering van de grachtmuur verder vrijgelegd. Ook werd een klein deel van de ringmuur tot de onderkant van de fundering vrijgelegd. Zie verder onderstaand artikel.

[afbeelding van slot Teylingen, door I.W. in 1616, uitgegeven door F. de Wit te Amsterdam]

SLOT TEYLINGEN. OPGRAVINGEN EN RECONSTRUCTIE VAN GRACHTMUUR EN BRUG.

Eind oktober 1983 werd bekend dat het Rijk de subsidie beschikbaar had gesteld voor het opmeten van grachtmuur- en brugfundaties en het hergraven van het gedempte deel van de slotgracht.

[pag. 8] Nogal wat instanties hebben hun inbreng in de werkzaamheden, zoals o.a.: Rijksgebouwendienst, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Rijksdienst Kastelenbeheer, Bureau Rijksbouwmeester (kerngroep Rijksmonumenten), Hoogheemraadschap van Rijnland, Stichting Slot Teylingen, Aannemersbedrijf Van Breda & Zn. De Stichting Slot Teylingen zal de voor deze reconstructie benodigde grond voor het symbolische bedrag van f. 1,- aan het Rijk overdragen.

Na het slaan van een bronbemaling werd met behulp van een graafmachine en enkele gravers de reeds eerder door de afdeling Rijnstreek aangetoonde fundamente van de voormalige brug (begin 17^e eeuw) en grachtmuur geheel opgegraven. Bij deze graafwerkzaamheden kwam bijzonder veel scherfmateriaal naar boven, te dateren tussen midden 18^e en 19^e eeuw. Vooral veel steengoed werd gevonden, de bekende Jacobakannetjes maakten er een groot deel van uit. Een enkele gave, of bijna gave, kruiken (de oudste uit de 13^e eeuw) en vroege drinkbekers zijn prachtvoorbeelden van de pottenbakkerskunst van weleer. Het roodbakkend geglazuurd aardewerk werd ook in grote hoeveelheden gevonden; verder glas van voornamelijk flessen.

Bij het hergraven van de gracht zullen zeker nog grote hoeveelheden scherfmateriaal geborgen kunnen worden. Veel werk dus voor de afdeling Rijnstreek bij het opgraven en de daaropvolgende determinatie, restauratie, beschrijving etc. van al het vondstenmateriaal. Bij het vrijleggen van de brugfundering werd ook een aanzet van de overkluizing van de brug teruggevonden, zodat deze in zijn originele vorm gereconstrueerd kan worden. De grachtmuur geeft bij de constructie meer problemen; deze blijkt zeer onregelmatig van opzet te zijn. Het blijkt uit verschillende delen te bestaan; bouwnaden zijn dan ook duidelijk aan te wijzen. Het Z-W deel is, in tegenstelling tot de rest, zeer ondiep gefundeerd te zijn op horizontaal liggende stammetjes en planken in het veen en is scheef weggezakt in de richting van de gracht. De afmetingen van de in de grachtmuur gebruikte kloostermoppen variëren van 29/33 x 14/14,5 x 7/10 in het Z-W deel en 28/29 x 14,5 x 7 in de rest van de grachtmuur.

Een klein deel van de voet van de ringmuur, gefundeerd op een zandplaat, werd vrijgelegd. Opvallend is het relatief kleine formaat kloostermop welke daar is toegepast, namelijk 28/29 x 14,5 x 7, terwijl het deel van de ringmuur bij de woontoren bestaat uit kloostermoppen met afmetingen 29/33 x 1/15,5 x 7/10. Duidelijk is dat tijdens de bouw gebruik is gemaakt van verschillende partijen stenen, mogelijk door diverse steenbakkerijen geleverd. Dateringen van gebouwen te maken aan de hand van toegepaste kloostermoppen blijkt dan ook bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk te zijn.

In de gracht bij de brug werd een deel van een houten boot gevonden, bij het hergraven van de gracht in begin 1984 zal getracht worden het geheel vrij te leggen en te tekenen. Wat er dan verder mee gaat gebeuren, is nog niet bekend.

J.F.D. Hardenberg

[pag. 9] VONDSTENREGISTRATIE

Sinds enige maanden ben ik bezig met het opzetten van een documentatie voor de werkgroep. Geholpen door Wim Dorsman en Eric van der Most en met de adviezen van Arie Peddemors, heb ik mij enigszins een beeld kunnen vormen van de materie. Het is de opzet om van het werkgebied van de afdeling een puntenkaart te maken met de daarbij behorende documentatie, waarbij die van het ROB als voorbeeld dient.

Het materiaal, wat ik tot nu toe aan het verwerken ben, omvat de gegevens van de AWN zelf, het archiefmateriaal van het Centraal Archief te Amersfoort en de fiches van Rob van Heeringen. Deze laatste beslaan de vondsten van het kustgebied van het Neolithicum tot en met de Middeleeuwen, bijgewerkt tot 1978. De gegevens van het Centraal Archief, welke nog niet op computerfiches staan, moeten nog gecontroleerd worden. Dit geldt ook voor de oudere vondsten van de werkgroep. De gegevens van Van Heeringen kunnen direct verwerkt worden. Het ligt ook in mijn bedoeling de literatuur op vondsten te onderzoeken.

Om de gegevens zo compleet mogelijk te krijgen, doe ik hierbij het verzoek aan de werkgroepsleden de vondsten, die nog niet gemeld zijn, aan mij door te geven, zodat deze geregistreerd kunnen worden. Te zijner tijd worden deze bij het ROB gemeld.

Voor het invullen van de fiches zijn de volgende gegevens nodig: de naam van de vindplaats; de naam van de vinder; de woonplaats van de vinder; de datum van de vondst; de coördinaten, zo mogelijk met twee decimalen achter de komma, of een nauwkeurige plaatsbeschrijving van de vindplaats, zodat ik de coördinaten aan de hand van deze gegevens kan bepalen; waar of bij wie de vondsten zich bevinden; een beschrijving van de vondsten met de datering; een omschrijving van de vondstomstandigheden, met de vermelding in welke grondsoort de vondst lag (klei, veen, zand, woonlaag, verwerkte grond), eventueel de grondsoort boven en onder de vondst; de diepte onder het maaiveld, waarop de vondst gedaan is. Mochten de vondsten in de literatuur vermeld zijn, dan verneem ik dat ook graag; dan kan ik dit gelijk verwerken.

U kunt de gegevens opsturen, of telefonisch contact met mij opnemen: Suus Sprey, Burg. Visserpark 14, 205 CR Alphen aan den Rijn, tel. 01720-94986.

Suus Sprey

[pag. 10-13 is de ledenlijst, zelfs met telefoonnummers, die om redenen van privacy hier niet opgenomen is]

+++++

RENUS, AWN AFD. RIJNSTREEK 1985 NR. 1

VOORJAARSPROGRAMMA 1985

Aan de leden en belangstellenden,

Allereerst iedereen een gelukkig 1985!

De lezingen worden zoals altijd weer gehouden in gebouw 55, Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden. Aanvang steeds 20.00 uur.

DINSDAG 29 JANUARI: ARCHEOLOGISCH-HISTORISCH ONDERZOEK VAN DE OOST-INDIËVAARDER 'DE AMSTERDAM', door Drs. J. Gawronski. Het schip dat op weg van Amsterdam naar Batavia in 1749 voor de kust van Engeland bij Hastings verging, staat opnieuw in de belangstelling. Na de vele in het verleden gedane vondsten, is in de zomer van 1984 door een Nederlands-Engels team een verkennend onderzoek verricht voor uitgebreidere opgravingen in de toekomst. Aan de hand van archiefgegevens en een origineel model van het schip is een zeer doelgericht werken mogelijk geweest.

MAANDAG 11 FEBRUARI: PLANTAARDIGHEDEN IN DE ARCHEOLOGIE, door drs. J.P. Pals. Onderzoek van plantenresten uit archeologische opgravingen geeft vaak een oplossing voor archeologische vragen en een inzicht in zowel de voeding van de bewoners als hun economische relaties. Getracht zal worden aan de hand van zowel recent onderzoek – onder andere de analyse van het materiaal uit de A.W.N.-opgraving te Leiderdorp – als experimenteel onderzoek een beeld te geven van het belang van de botanie in de archeologie.

DINSDAG 26 MAART: WERK EN RESULTATEN VAN HET BUREAU OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK ROTTERDAM, door Drs. M.C. van Trierum. Het werk bestaat uit het doen van Landesaufnahme en noodopgravingen. Het accent ligt op de IJzertijd/Romeinse tijd, maar enkele vleugjes Neolithicum en

Middeleeuwen zullen [pag. 2] opgesnoven kunnen worden. Getracht zal worden de bewoners in hun relatie met het landschap te laten zien.

MAANDAG 22 APRIL: STADSKERNONDERZOEK LEIDEN 1984: HET SINT AGNIETENKLOOSTER AAN DE HAARLEMMERSTRAAT, door Drs. R.M. van Heeringen. Door combinatie van archeologie en archiefonderzoek is het mogelijk een ontwikkeling van dit gebied te schetsen. Achtereenvolgens zijn landelijke (mestkuilen zoals ook aangetroffen door J. Kistemaker bij zijn onderzoek in 1983 verderop aan de Haarlemmerstraat), geestelijke (de fundamenten van het klooster) en burgerlijke (huizen) aangetoond.

1-30 APRIL: TENTOONSTELLING VONDSTEN UIT DE GRACHT VAN KASTEEL TEYLINGEN BIJ SASSENHEIM. Van het vele materiaal dat nu nog op de werkavonden uitgezocht en gerestaureerd wordt, zal in april een selectie te zien zijn in de openbare bibliotheek, Kerklaan 42, Sassenheim.

MAANDAG 13 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING. Hierover volgt nog nader bericht.

ZATERDAG 25 MEI: ZEELAND EXCURSIE. Dit is alvast een vooraankondiging van de jaarlijkse excursie, zodat u hier rekening mee kunt houden. Op het ogenblik staat het Zeeuws Museum te Middelburg, een rondtocht over Walcheren en het fort Rammekens op het programma. De kosten zullen ca. fl. 30,-- bedragen, exclusief lunch en diner.

In onze werkruimte in het Gorlaeus laboratorium, Wassenaarseweg 76, Leiden, wordt op het ogenblik gewerkt aan het bovengenoemde materiaal van Teylingen: uitzoeken, in elkaar zetten en met gips opvullen van de ontbrekende scherven hebben al menig fraai resultaat opgeleverd. Hiernaast is de beschrijving van het materiaal van de Merovingisch/Karolingische opgraving te Leiderdorp nog in volle gang en wordt Romeins materiaal van een aantal oude vindplaatsen te Alphen aan den Rijn beschreven.

Als het weer aangener wordt, gaan we beginnen met onze opgraving bij kasteel Dever te Lisse, waarvoor we in het najaar een meetnet hebben uitgezet. Een telefoontje is genoeg om hierover meer te weten te komen.

Tot ziens op lezing, werkavond, opgraving of excursie, Wim Dorsman, secr.

[pag. 3] DE RIDDERHOFSTAD BIJ LISSE

Vlak ten zuiden van de huidige bebouwing van het dorp Lisse ligt op de rand van het voormalige binnenduin het Huis Dever, een woontoren of donjon, die in ongeveer 1370 werd gebouwd door Reinier d'Ever of Dever, ridder uit een zeer oud geslacht.

De donjon vormt de kern van een groter geheel, want in een charter wordt vermeld dat Heer Reinier zijn 'woninghe met 5 morghen lands binnen den hiemwerve' in leen opdraagt aan Jan van Bloys, 'Heer van Scoenhoven ende van der Goude'.

Uit de oudst bekende, primitieve, afbeelding in 'vogelvluchtperspectief' uit ca. 1580 is Dever duidelijk herkenbaar, met een hoge brug verbonden met een voorhof aan de westzijde, met een merkwaardige trapeziumvorm, waarop boerenbouwsels staan. Het geheel is breed omgracht en de voorhof is van het water gescheiden door een lage muur. Opmerkelijk is op deze tekening de aanwezigheid van een kleine, maar tamelijk hoge, voorbouw tegen de NW-zijde van de halfronde voorkant van de woontoren. Dit aanbouwsel past niet bij het karakter van het weerbare huis; het is wel zeker op een later, maar onbekend tijdstip gebouwd door een van de bewoners.

Beter geïnformeerd zijn wij over latere 'timmeragiën'. Tussen 1631 en 1635 liet jonker Johan (van Beyeren) van Schagen, door vererving Heer van Dever en Lisse geworden, een statig en groot herenhuis bouwen tegen de voorkant van de donjon, waarvan sporen van de aanhechting zijn. Het huis was veel breder en zeker even hoog als de woontoren, met veel grotere ramen en een deftige ingangspartij. Of bij deze bouw het oudere kleinere voorhuis is afgebroken of is ingebouwd in het nieuwe huis, is niet duidelijk.

Van deze grotendeels uit de 17^e eeuw stammende situatie is een groot aantal afbeeldingen bewaard gebleven, waaronder tekeningen van Roghman uit ca. 1646 en schilderijtjes van Leembruggen uit 1848. Op Roghmans tekeningen (gezien vanuit het zuidoosten en het noordwesten) staat de donjon als een enigszins vreemd aanhangsel achter het toen nog nieuwe, stijlvolle voorhuis. Een imposante gracht omsluit de voorhof en de behuizing inclusief de donjon. Een zware houten brug verbindt de voorhof met het buitenterrein en kan worden afgesloten door grote smeedijzeren hekken. De voorhof is wederom laag ommuurd en op de westzijde ervan staan lage gebouwen, waarschijnlijk een stal en koetshuis, maar mogelijk ook een bakhuis/waskeuken, gezien de schoorsteen op het dak.

Op de tekening vanuit het noordwesten komt een opmerkelijk detail voor: een tamelijk laag bouwsel tegen het midden van de noordelijke ommuring van de voorhof, met een sterk naar de gracht afhellend dak. Van dit gebouwtje bestaat ook een andere, primitieve tekening van onbekende datum, gemaakt vanaf een standplaats op de duidelijk aan de ommuring herkenbare voorhof. Het heeft hier geen dak en de muren zijn brokkelig. Onder de schets staat geschreven: "Ruïn van het oude huys te Deevere op de voorplaats".

[pag. 4] Reconstructie van het voorterrein, gebaseerd op gegevens gevonden tijdens ploegen tot op 50 cm op 30-8-1978 (tekening Openbare Werken B2-315).

[pag. 5] Waarop slaat dit 'oude'? Op de ruïneuze toestand? Of was bekend dat dit bouwsel oud was? De ingang ervan ligt hoog, met een laddertje van tien sporten getekend vanaf de begane grond. Is dit een kenmerk voor een middeleeuwse herkomst? Of is het een eenvoudig een voorraadschuur, met een hoge ingang om binnendringen van ongedierte te bemoeilijken?

Op schilderijen van Leembruggen uit 1848 staat de bebouwing afgebeeld in ernstige staat van verval, met de eerste instorting van een deel van het voorhuis, waar een (nog aanwezige) funderingsbalk over de gracht was bezweken. Het totale verval was mede een gevolg van verwaarlozing sinds 1771, toen het complex definitief onbewoond raakte. De eerste instorting leidde binnen luttele jaren tot een totale afbraak van het gehele voorhuis door nijvere burgers van Lisse, die brandhout, metselstenen en puin konden gebruiken. In 1862 stortte ook de kap van de donjon in, waarbij het gemetselde bogengewelf van de bovenzaal en de houten tussenvloer daaronder werden meegesleept. Vanaf die tijd stond de donjon als een 'steenklomp' in het kaalgekapt landschap, waarop later bloembollen werden geteeld op daarvoor totaal ongeschikte grond. Er groeide wat elzenhakhout op de randen van de steeds meer verlandende grachtkanten. Kort na 1900 werden de laatste restanten daarvan volgekruid met zand van elders.

Zo vergaat de oude glorie. Totdat in 1973 met de restauratie van de donjon werd begonnen. Sinds 1978 staat de 'woninghe' van Heer Reinier (zij het met wat niet-middeleeuwse veranderingen) weer in het nog wat kale landschap en heeft een functie binnen de gemeenschap, zoals blijkt uit de vele activiteiten binnen zijn muren.

Reeds tijdens de restauratie werd, vooral dicht tegen de muur-buitenzijde, een groot aantal scherven van aardewerk en glas door de werklieden geborgen. Nadien heeft de A.W.N.-afdeling Rijnstreek onder moeilijke omstandigheden nog veel materiaal verzameld. Voor zover mogelijk zijn

gebruiksvoorwerpen van verschillende typen en uit verschillende tijden door de A.W.N. gerestaureerd en vervolgens in een permanente tentoonstelling opgesteld.

Gelegenheid tot verder bodemonderzoek bestond aanvankelijk niet, omdat het terrein tot op enkele meters buiten de muur particulier eigendom was en nog steeds voor de bollenteelt werd gebruikt. In de zomer van 1978 werd het bewijs geleverd dat in het land vóór de donjon nog veel sporen van de vroegere situatie aanwezig waren, zoals fundamente van muurgedeelten van het voorhuis en de ommuring van de voorhof. Deze werden zichtbaar tijdens het ploegen van de grond. Inderhaast werden deze gegevens door een landmeter van Openbare Werken zo nauwkeurig als mogelijk was ingemeten en op tekening gebracht. Het is begrijpelijk dat bij het recente graven van enkele proefsleuven reeds bleek dat niet alle maten precies kloppen.

Een strook van ca. 4 meter vóór de donjon werd niet geploegd, Over het bestaan en verloop van muurresten is in dit gebied niet meer bekend dan het weinige dat al tijdens de restauratie werd waargenomen. Er is dus niets bekend over het verloop van de muren met enkele vreemde uitbouwen aan de zuid- en de noordzijde en evenmin iets over de fundering in wat waarschijnlijk toch oorspronkelijk het westelijke deel van de omgrachting van het middeleeuwse gebouw is geweest.

[pag. 6] “Ruïn van het oude huys de Deevere op de voorplaats”. Gekleurde tekening door Andries Schoemaker, Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage, 78 C 53.

[pag. 7] Wat bij het ploegen ook opviel, was de kleur van de omhooggebrachte grond. Binnen de omtrek van de voorhof was het zand vrijwel wit; daarbuiten was de grond donker met soms brokken halfverteerd veen met resten van riet en soms zelfs boomstobbetjes (van elzen?) en met veel kleine schelpjes. Op grond van deze verveningssporen werd de breedte van de gracht aan de noordzijde van de voorhof op 12 meter geschat en aan de westzijde was deze te eniger tijd misschien zelfs 24 meter.

Binnen de voorhof werden geen duidelijke resten van metselwerk in de ploegvoor gezien. Wel kwam aan de westzijde (waar volgens Roghman e.a. de lage gebouwtjes hebben gestaan) veel bouwpuin omhoog. Waren deze dermate ondiep gefundeerd dat bij de jacht op puin en steen deze muren volledig zijn weggebroken? Of is op grotere diepte nog wat aanwezig? Ook van de boerenbouwsels, zoals getekend op het 'Caertgen' van 1580, zijn geen sporen gezien. Zal bij voorzichtig schaven hiervan nog iets zichtbaar worden?

Op de plaats waar Roghman in zijn tekening het vreemd gevormde 'Oude huys' situeerde in de noordelijke ommuring, werd bij de gehaaste waarneming in de ploegvoor een 'verspringing of verbreding' van deze muur geconstateerd. Is dit een restant van dat bouwsel en zo ja, is dan aan steen of mortel of aan scherven af te leiden hoe oud dit gebouwtje kan zijn geweest? Of is dit een reparatie aan deze ommuring geweest? En wat betekenen de divergerende fundamente iets ten oosten van deze plaats?

Van de binnenmuren van het voorhuis werd op de diepte van ca. 50 cm maar weinig teruggevonden. Zijn die tot grotere diepte of geheel weggebroken, omdat men er in de kelders van het voorhuis gemakkelijk bij kon komen? Hoe diep waren er in de kelders van het voorhuis gemakkelijk bij kon komen? Hoe diep waren deze sousterrain-ruimten eigenlijk en wat is ervan bewaard gebleven? Dankzij een schilderijtje van Leembruggen weten wij dat de kelder aan de zuidzijde de grote keuken van het voorhuis bevatte. Is daarvan nog iets te vinden? Ondanks (of misschien dankzij) alles wat in geschrift of afbeelding van Dever bewaard bleef, kan men wel vragen blijven stellen.

In 1983, toen het terrein vóór Dever vrij van pacht kwam, besloot het college van Burgemeester en Wethouders aan de gemeenteraad voor te stellen om deze grond aan te kopen, daarbij gesteund oor

argumenten die door de Stichting Dever waren verschaft. De raad stemde in grote meerderheid in met deze aankoop: een memorabel en van visie getuigend standpunt in de ze economisch moeilijke tijd. Daarmee werd de mogelijkheid geschapen om in het historisch belangrijke deel van dit terrein met bodemonderzoek te beginnen. Na overleg tussen de A.W.N., de provinciaal archeoloog en de Stichting Dever werd een plan voor een verkenning van het terrein in fasen opgesteld en ter goedkeuring aan B & W voorgelegd. Nadien is het voorbereidend werk begonnen, dat bestond uit het uitzetten van een meetnet op een deel van het terrein. Bij graven van enkele proefputten op relevante plaatsen werden de eerste verrassingen reeds ervaren. Deze bestaan niet zozeer uit de waarneming dat de opmetingen in de ploegvoor niet steeds exact bleken. Gezien de haast waarmee dit moest gebeuren, is dat niet verwonderlijk. Wat wel opviel was de zwaarte van de fundamente van de ommuring van de voorhof: 60-70 cm breedte. Op het eerste gezicht leek de baksteen tamelijk groot, groter dan de Rijnsteen waarvan het voorhuis waarschijnlijk werd gebouwd.

[pag. 8] In of vlak buiten de keuken-kelder van het voorhuis werd een hellend vloertje van bakstenen gevonden, omgeven door zware planken die op hun plaats werden gehouden door rondhouten of vierkante paaltjes. Het werd niet duidelijk wat dit geweest is omdat het niet volledig kon worden ontgraven en opkomend grondwater de waarneming bemoeilijkte. Het lijkt nog het meeste op een spoelplaats aan de rand van de gracht of een stortvloertje voor vuil keukenwater. Het lijkt er nu al op dat Dever nog de nodige raadseltjes voor nijvere gravers in petto heeft. Om het metselwerk tegen eventueel stukvriezen en tegen vandalisme te beschermen, zijn alle putten weer gesloten.

Er werden slechts enkele losse scherven gevonden. Ook dit is niet verwonderlijk. Niet alleen is de bovengrond sterk geroerd bij het recente ploegen, maar ook is bekend dat begin deze eeuw de bouwvoor is afgegraven omdat daarin een hardnekkige bodemschimmel voorkwam die de teelt van bloembollen vrijwel onmogelijk maakte. Daarvoor in de plaats werd verse grond van elders ingekruid. Waarschijnlijk kan dus pas gehoopt worden op het vinden van waardevol schervenmateriaal bij dieper graven, bijvoorbeeld in de grachtbedding. De betrekkelijk losse grond in het voorterrein en de geringe diepte waarop de bovenzijde van de fundamente op veel plaatsen liggen, zullen het graven waarschijnlijk dikwijls vergemakkelijken. Daar tegenover staat dat het gebied vrij groot is en allerlei verrassingen kan opleveren, ook (gezien de slempgevoeligheid van de grond en daardoor plaatselijk stagnerend grondwater) ten aanzien van de wateroverlast bij ondiep graven. Het werk zal daarom een duidelijke fasering en ... de nodige vrijwilligers vragen. De Stichting Dever is bereid om naar vermogen de te maken kosten te dragen van dit, naar wij dachten, toch interessante project.

Dr. B.H.H. Bergman, secretaris Stichting Dever

VOEDSELPLANTEN VERBOUWD IN EEN ZOUT OF BRAK MILIEU

[Dit artikel is met welwillende toestemming van de auteur overgenomen uit het mededelingenblad van de afd. Zaanstreek *Grondspoor* van oktober 1984, nr. 76]

In onze opgravingen, waarin de begeleidende resten van wilde planten een maritieme invloed verraden, worden ook resten van voedselplanten aangetroffen. Het is of was een vraag of deze voedselplanten in dit milieu konden groeien en of dat ze aangevoerd werden via handelsbetrekkingen. In het terpengebied van Friesland en Groningen was men, nog meer als in ons werkgebied, afhankelijk van de invloed van de zee. Om de mogelijkheid te onderzoeken of een redelijke verbouw van voedselplanten analoog aan de gevonden resten mogelijk is geweest, zijn verschillende proeven gedaan. [pag. 9] In 1960-1961 heeft Körber-Grohne in Duitsland proeven gedaan in de onbedijkte kwelder in Cappelersiel bij Bremen. Hier werden voedselplanten verbouwd

die aangetroffen waren in de opgraving in Fedderson wierde. Deze proef duurde twee jaren. Het eerste jaar leverde het hoogste veld (2,64 m +NAP) een redelijk resultaat. Het lage veld (2,30 m +NAP) overstroomde een paar maal en de planten overleefden dit niet (het hoogwaterpeil in het Eems-Wesergebied is hoger dan hier). Het tweede jaar gaf meer stormvloed en een slechter resultaat. Körber-Grohne concludeerde dat Huttentut het best bestand was tegen zee-invloeden, daarna gerst en wat minder de duivenboon. Vlas was het slechtst bestand tegen een overstroming.

In 1968 begon een amateurarcheoloog, T.C. van Hoorn uit Ulrum (Gr.) een experiment in de Westpolder bij Ulrum. Op de kwelder zaaide hij gerst, vlas en duivenboon. De planten groeiden voorspoedig totdat het akkertje door vee verwoest werd. T.C. van Hoorn nam toen contact op met het B.A.I. (Biologisch Archeologisch Instituut) in Groningen en samen met W. van Zelst, S. Bottema en H. Woldring en met medewerking van de eigenaar van de kwelder, een plantverdelingsbedrijf, werd een meerjarig experiment gestart.

De opbouw van de kwelder (het aangeslibde land buitendijks) is als volgt: het niveau direct buitendijks is 1,20 m +NAP, dat loopt naar het wad langzaam tot op 2,20 m +NAP aan de steile klifkust. Zoals u kunt zien scheelt dat nogal wat met de kwelderwalhoogte in Duitsland; dat komt omdat de kwelderwal opgebouwd wordt naar de gemiddelde hoogwaterlijn. Ook de geologische opbouw is anders: aan de voet van de dijk meer kleiig van samenstelling en op de top van de kwelderwal meer zandig. Er wordt een proefveldje aangelegd op de top van de kwelderwal en een veldje op een 40 cm lager niveau, 60 m. achter de kwelderwal. De hele kwelder was hier zo'n 180 m breed.

Het lager gelegen veldje bleek niet houdbaar en moest na twee jaar opgegeven worden, het hoogwater bereikte het nog en de meer kleiige grond ontziltte niet vlug genoeg. Op de kwelderwal bleek het veel beter te gaan. Als de planten niet in hun jongste fase door een extreem hoge vloed werden overspoeld, bleken ze op oudere leeftijd vrij resistent te zijn tegen een zout voetbad. Het was niet zo dat alles even vlekkeloos verliep; er werden aanslagen gepleegd door vee, hazen en vogels. Geregeld brak er vee door de omheiningen. Schuttingen om de planten te beschermen bleken niet nodig – integendeel, het gaf schade door verspoeling en omwaaien.

Het succes van dit experiment was sterk wisselend: zeer goede oogsten met totale mislukkingen wisselden elkaar af. Het wordt aangenomen dat de [pag. 10] omstandigheden van nu ongunstiger zijn dan in de terpenperiode. Bij een storm wordt het water nu opgestuwd tegen de dijken, terwijl het indertijd een grote uitloop had. Ook zullen trans- en regressieperioden een belangrijke rol hebben gespeeld. Er werd gewerkt met bemeste en onbemeste veldjes, wat geen merkbaar verschil opleverde in het eindresultaat. Dit in tegenstelling tot het proefproject in Duitsland, waar bemesting wel duidelijk betere resultaten gaf. In Ulrum leverde bemesting alleen resultaat op als de omstandigheden op de akkers ideaal waren. Een droge zomer kan funest zijn voor het gewas op de kwelder; bij een uitdroging van de grond wordt het zoutpercentage van het nog beschikbare vocht te hoog.

Het Nederlandse kwelder-experiment heeft tien jaar geduurd en werd intensief begeleid. T.C. van Hoorn bewerkte de grond, de wetenschappers van het BAI experimenteerden en rapporteerden, het plantveredelingsbedrijf maakte dagelijks rapport van temperatuur, neerslag, windsnelheid enz. Rijkswaterstaat gaf rapport over de waterhoogten.

Conclusies: Landbouw met bepaalde gewassen moet mogelijk zijn geweest op kwelder- en oeverwallen, al zat er een zeker risico in. Het ene jaar gaf een grote oogst, waarvan de opbrengst per hectare niet onderdeed voor de resultaten in deze tijd. Het andere jaar gaf een gehele of gedeeltelijke mislukking en dan zal de voedselvoorziening moeilijk zijn geweest op de terpen. De

gewassen die de beste resultaten gaven in dit brakke milieu waren: gerst (de vier- of zesrijige), huttentut (een oliehoudend gewas), duivenboon (een kleine tuinboon; deze laat een kleine schommeling in opbrengst zien) en vlas (waarbij we in de eerste plaats aan de oliehoudende zaden moeten denken). Ook haver, een koolsoort en raapzaad gaven redelijke resultaten. De tarwesoort emmer, eenkoorn, spelt en ook gierst bleken minder geschikt voor verbouw in dit milieu. De gunstige plaatsen op de kwelder waren direct achter de top van de kwelderwal, waar het klei-zandmengsel het gunstigste was. Niet te veel zand vanwege het uitdrogen en niet te veel klei voor een vlotte ontzilting na de winter. Ook was het daar nog hoog genoeg om zomers niet overstroomd te worden in normale gevallen.

[pag. 11] Wat zou dit kunnen betekenen voor ons gebied?

Het Oer-IJ-estuarium, waar wij deel van uitmaakten, kende ook oeverwallen en zal ook 's winters overstroomd zijn geweest. Waarschijnlijk zal het dus mogelijk zijn geweest om landbouw te bedrijven op de oeverwallen en andere gunstige plaatsen tegen de oude duinen en wadzanden aan. Bemesting zou niet nodig zijn door de sedimentatie.

Overblijfselen van de genoemde landbouwproducten worden ook hier aangetroffen. In Uitgeesterbroekpolder 18, waar we op het ogenblik een onderzoek doen, is uit een diepe sleuf gevuld met resten van haardvuren een proef genomen door een monster van ongeveer 60 liter te vlotteren. Hieruit zijn vele zaden geborgen, waaronder granen, stukjes aar, stroffragmenten en kafnaalden, alles verkoold. Juist de stroffragmenten en kafnaalden zouden ons kunnen wijzen op verbouw in de buurt. De gevonden resten moeten nog officieel gedetermineerd worden. Ub 18 ligt op een zandig-kleiige wadafzetting met dekzand hier en daar.

Literatuur:

Bottema, S., e.a., 1980, An agricultural experiment in the unprotected salt mars, Part II, Palaeohistoria XXII pp. 128-140.

Groenman-van Wateringen, W., en J.P. Pals, 1983, Integrated ecological research.

Zeist, W. van, e.a., An agricultural experiment in the unprotected salt mars, Palaeohistoria XVIII pp. 111-153.

Kees van Roon.

[pag. 12] **JAARVERSLAG OVER 1984**

Leden. Het ledental is met twee toegenomen, zodat de afdeling thans 141 leden en belangstellende telt.

Bestuur. Het bestuur bleef dit jaar ongewijzigd en bestaat uit:

Voorzitter:	A. Wassink
Vice-voorzitter:	C. van Driel-Murray
Penningmeester:	M.L. Vogelaar
Secretaris:	W. Dorsman
Lid:	E. van der Most
Lid:	D. van der Kooij

Adviserend lid: A. Peddemors

Lezingen en excursies. Dit jaar werden de volgende lezingen gehouden:

Drs. P.J. Woltering: Inheems-Romeinse nederzetting te Uitgeest

H.H.J. Lubberding: Stadskernonderzoek in Deventer door een AWN-groep

Prof. dr. W.J.Th. Peters: Muurschilderingen in een Romeinse villa te Maasbracht

J. Kistemaker: Archeologisch onderzoek aan de Haarlemmerstraat ter plaatse van de voormalige Hartebrugschool

A.C. Lagerweij: Het Waterlooplein opgegraven

Drs. J.R. Magendans: Den Haag per laag

Dr. J.K. Haalebos: Op zoek naar een castellum in Woerden

De lezingen werden bezocht door gemiddeld 19 leden.

De jaarlijkse excursie o.l.v. A. Peddemors werd dit jaar in het voorjaar gehouden en voerde naar Krefeld, waar men in het Museumcentrum Burg-Linn de prachtige vondsten uit het Romeins/Merovingisch grafveld Gellup-Krefeld kon bewonderen. Hierna reed men naar Düsseldorf, waar het Hetjensmuseum met zijn uitgebreide keramiekcollectie bezichtigd werd. Ten slotte naar Xanten met zijn [pag. 13] Regionaalmuseum en het Archeologisch Park. Aan deze zware, maar boeiende tocht namen 17 leden deel.

Werkavonden. De uitwerking van het materiaal van de opgraving te Leiderdorp is in flink tempo doorgezet. Bijna alles is genummerd en gesorteerd. De determinatie van botten, slakken (van ijzer- en/of glasindustrie) en zaden is te specialistisch om door ons gedaan te worden. De grondmonsters voor de zaden zijn inmiddels bewerkt door J.P. Pals van het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam. Wat de slakken betreft bestaan er plannen voor de uitwerking. Met de sortering en indeling van het aardewerk worden goede vorderingen gemaakt. Op 5 november is J. Besteman van het I.P.P. op bezoek geweest om ons in zijn kennis van het Merovingisch/Karolingisch aardewerk te laten delen. Naar zijn oordeel zijn we met onze indeling op de goede weg. De 26^e november zijn J.R. Magendans en A. Waasdorp van de dienst stadsarcheologie van Den Haag het materiaal komen bekijken en op 17 december hebben wij een tegenbezoek gebracht om het Merovingisch vondstcomplex van de Johan van Oldenbarneveltlaan te zien.

Aan de grote hoeveelheid materiaal uit de gracht van het kasteel Teylingen bij Sassenheim werd verder gewerkt. Veel aardewerk kan gerestaureerd worden. De vondsten van de Romeinse opgraving Julianastraat 15 te Alphen aan den Rijn werden gedetermineerd. De publicatie hiervan zal over niet al te lange tijd gereed zijn.

Publiciteit. De tentoonstelling 'Spitten naar Cronesteijn', gemaakt in samenwerking met het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden, ter gelegenheid van het tienjarig jubileum in 1983, was van 27 januari tot 15 februari 1984 ook opgesteld in 't Huys Dever' te Lisse. Gedurende de maand mei liep t.g.v. de oprichting van de Stichting Forum Romanum Albanianum de tentoonstelling 'Romeinse vondsten in Zuid-Holland' in het gemeentehuis van Alphen aan den Rijn. Het werk van de afdeling werd hier vertegenwoordigd door vondsten uit de opgraving onder de NMB in de Julianastraat. Aan het einde van het jaar werd in de hal van hetzelfde gemeentehuis een vitrine ingericht met materiaal van het onderzoek Julianastraat/Hoflaan. [pag. 14] In verschillende kranten werd enkele malen aandacht aan de werkzaamheden van de afdeling besteed.

Veldwerk. In januari werd nog een aantal malen gegraven in de grachten van Teylingen. Voor een uitgebreider verslag zij verwezen naar het artikel van J. Hardenberg. Het onderzoek in Leiderdorp werd in maart hernomen. Middels boringen werd getracht de verspreiding van de vondstenlaag vast te stellen. Geconstateerd werd dat deze beperkt bleef tot een kleine hoek van het met woningbouw bedreigde gebied. In april werd weer een put opengelegd, die qua grondsporen en stratigrafische gegevens hetzelfde opleverde als verleden jaar. Na een onderbreking wegens het onderzoek in Alphen werd in augustus machinaal een diepe sleuf gegraven teneinde in een profiel inzicht te krijgen in de archeologisch- en geologisch-stratigrafische context van de vondstenlaag. Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt door een subsidie van de gemeente Leiderdorp. Het resultaat was belangrijk en bijzonder bevredigend, immers de hypothese dat de laag tot stand was gekomen in een nat milieu, werd bevestigd. Duidelijk was te zien dat de vondstenlaag meeliep met de glooiing van de bodem van een kreekje, daarbij langzaam uitwiggend naar het midden. Tevens werden in het profiel een latere kreek en mogelijke sporen van een vroegere kreek waargenomen. Met de gegevens van dit profiel en hetgeen verzameld aan materiaal en gegevens bij het werk in het valk gedurende twee jaar, lijkt op dit moment de informatie voorhanden, die uit het betreffende terrein te verkrijgen valt; het onderzoek is dan ook afgesloten. Zo er nog sporen van de bij de vondstenlaag te verwachten bewoning zijn, liggen die thans onder de huidige bebouwing en bijbehorende tuinen.

In mei bood zich de gelegenheid weer een onderzoek naar Romeins Alphen te doen. Op een terrein, Julianastraat/Hoflaan, zou na de sloop van bestaande bebouwing in de tweede helft van het jaar gebouwd worden. Het bleek mogelijk binnen het te slopen gebouw (een grote loods) onderzoek te doen. Een overdekte opgraving; gezien de langdurig slechte weersgesteldheid een onverwachte bonus! Na een proefonderzoek werden binnen de loods machinaal twee sleuven getrokken tot de diepte van het Romeins niveau; een derde sleuf werd gelegd in de tuin naast de loods. De aangetroffen Romeinse laag was in het algemeen betrekkelijk dus en [pag. 15] werd gekarakteriseerd door dakpan- en tufsteenpuin met plaatselijk verhardingen van schelpmateriaal. De belangrijkste vondst betrof resten van wat waarschijnlijk als een fundamentje moet worden geïnterpreteerd. De mobiele vondsten bevatten een aantal munten, dakpanstempels en een opvallende hoeveelheid slingerkogels. Omdat de totale hoeveelheid vondsten niet al te groot is, bevindt de uitwerking van deze opgraving zich in een vergevorderd stadium.

Eveneens te Alphen aan den Rijn werd in augustus een klein, eendaags onderzoek gedaan in de kelder van Prins Hendrikstraat 194. Naast aardewerkscherven 15^e-17^e eeuw werden weer aanwijzingen gevonden omtrent het verloop van de erosiezone van de Rijn.

Gedurende de maand oktober voerde het I.P.P. een proefonderzoek uit in de terreinen rond het monument Matilo, teneinde de omvang van de bebouwing e.d. rond het castellum vast te stellen. In dit onderzoek werd door de afdeling geparticipeerd. In een van de door ons gegraven proefputten werden de duidelijke resten van een bouwwerk aangesneden middels een tweetal zware palen en de waarschijnlijke sporen van een wand. De overige putten brachten slechts teleurstelling.

Sinds september is er met tussenpozen en voorlopig met een kleine groep een begin gemaakt met voorbereidingen voor het onderzoek van voorburcht en 17^e-eeuwse uitbreiding van het kasteel Dever bij Lisse, dat voor 1985 op het program staat. Het belangrijkste en tijdrovendste werk was het uitzetten van een meetnet over de gehele site. Daarnaast werden een aantal proefputten gelegd. Voor uitgebreidere informatie over dit project: zie het artikel over Dever van Dr. B. Bergman.

W. Dorsman/D. van der Kooij

[pag. 16] **SLOT TEYLINGEN**

Ook dit verslagjaar werd gedurende wintermaanden en voorjaar het archeologisch onderzoek onder alle weersomstandigheden voortgezet. Zeer veel materiaal kon geborgen worden. Helaas was de beschikbare tijd te kort om dit werk goed te doen; het tempo van werken van een graafmachine is onmogelijk bij te houden. Veel historische vondsten zijn hierdoor niet of slechts ten dele geborgen. Een unieke kans om een grachtvulling op verantwoorde wijze archeologisch te onderzoeken is blijven liggen. Teylingen krijgt in dit opzicht geen herkansing meer.

Het vele geborgen materiaal wordt nu in onze werkruimte bewerkt; het zal echter nog maanden duren voordat alles is gedetermineerd en gerestaureerd. Daarna komt nog het tekenwerk en het maken van de verslagen. De boot die reeds in het vorige verslagjaar ten dele werd belooftgelegd is dit jaar door de Rijksdienst IJsselmeerpolders onderzocht en in tekening gebracht. De voorlopige conclusie is dat deze boot omstreeks 1700 gebouwd moet zijn.

Met een metaaldetector werd een vroeg 14^e-eeuws zwaard gevonden, dat zich nog in uitstekende staat bevond; zelfs een groot deel van de schede was nog intact. De ROB is momenteel bezig met de restauratie. Er zijn verder opvallend weinig metalen voorwerpen gevonden, ondanks intensief werken met metaaldetectoren.

Op 13 februari liep het eerst water weer in de hergraven slotgracht en was het archeologisch onderzoek van de gracht ten einde. Op 29 mei vond de officiële overdracht van grond plaats van de Stichting Slot Teylingen naar de Staat der Nederlanden. Een van de doelstellingen van de Stichting: hergraven slotgracht en opmeten brug en grachtmuur, was hiermede een feit geworden. In april van dit jaar zal de Stichting een expositie van het opgegraven materiaal houden in de bibliotheek van Sassenheim.

J.F.D. Hardenberg

[pag. 17-20] Ledenlijst van de afdeling Rijnstreek per oktober 1984 (vanwege privacy niet weergegeven)

+++++

RENUS, AWN AFD. RIJNSTREEK 1985 NR. 2

De Romeinen langs de Rijn.

Met op het titelblad een afbeelding: Maquette van het castellum te Valkenburg. Te zien op de tentoonstelling 'De Romeinen langs de Rijn'.

Aan de leden en belangstellenden,

De lezing, niet op 22 april maar op 17 april, en de jaarvergadering worden zoals gewoonlijk gehouden in de kantine van gebouw 55 van het Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden. Aanvang 20.00 uur. Na 20.00 uur moet van de Ziekenhuisdirectie de deur dicht, zodat men genoodzaakt is op tijd te komen wil men de lezing of de jaarvergadering bijwonen. Drs. R.M. van Heeringen was helaas verhinderd zijn lezing te houden. In zijn plaats hebben wij Dr. C. Isings bereid gevonden. De excursie wordt niet op 25 mei maar op 18 mei gehouden.

WOENSDAG 17 APRIL: OPGRAVINGEN OP DE HOGE WOERD IN DE MEERN, lezing door Dr. C. Isings. De Hoge Woerd in De Meern is sinds de 16de eeuw als vindplaats van Romeins materiaal en als mogelijk castellum bekend. Door afgravingen in latere periodes is veel materiaal van na de tweede eeuw verdwenen, behalve de funderingen van een mogelijk badhuis en een deel van een der hoofdwegen van het castellum. Langs het castellum heeft een riviertje gestroomd waarin materiaal

uit alle periodes is gevonden. De laatste opgravingen in 1972 en 1982-83 hebben verschillende sporen van bewoning in de tweede helft van de eerste eeuw en begin van de tweede eeuw aan het licht gebracht.

ZATERDAG 13 APRIL-ZATERDAG 11 MEI: TENTOONSTELLING VONDSTEN TEYLINGEN. Een aantal gerestaureerde vondsten uit de gracht van het kasteel Teylingen bij Sassenheim zijn te zien in de Gemeentebibliotheek, Kerklaan 42, Sassenheim. Openingstijden: maandag 14.00-17.00 en 19.00-21.00 uur; dinsdag gesloten; woensdag 10.00-12.00 en 14.00-17.00 uur; donderdag 14.00-17.00 uur; vrijdag 14-17.00 en 19.00-21.00 uur. De opening is op zaterdag 13 april 11.00 uur in de bibliotheek; iedereen is welkom.

DINSDAG 9 APRIL-30 APRIL: TENTOONSTELLING 'ROMEINEN LANGS DE RIJN', een tentoonstelling van Zuid-Holland in de Romeinse tijd, samengesteld door het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam en uitgevoerd door Provinciale Staten van Zuid-Holland. Voorschoten, Ambachts- en Baljuwhuis, Voorstraat 12. Openingstijden: maandag t/m vrijdag, 14.00-17.00 uur.

DINSDAG 23 APRIL: lezing van afd. Den Haag: POLLEN (stuifmeel), een lezing van Dr. C. Bakels. Provinciehuis, Koningskade 1, Den Haag, aanvang 20.00 uur.

[pag. 2]: MAANDAG 13 MEI: ALGEMENE LEDENVERGADERING

Agenda

1. Opening
2. Notulen vorige vergadering
3. Jaarverslag
4. Verslag kascommissie
5. Begroting
6. Bestuurswisseling

Pauze

7. LAAT DERTIENDE-EEUWS POTTENBAKKERSAFVAL UIT LEIDEN. Een lezing door Drs. A.H. Land. In 1978 werd onder ongunstige omstandigheden een hoeveelheid misbaksels geborgen uit een bouwput op de hoek van de Haarlemmerstraat en de Stille Mare. Er werden fragmenten van kannen, kookpotten en platte pannen aangetroffen. Zie het artikel van A.H. Land: 'Laat dertiende-eeuws pottenbakkersafval uit Leiden', in: Bodemonderzoek Leiden, jaarverslag 1983, blz. 51-62.

Ad 6: Aftredend zijn: vice-voorzitter Drs. C. van Driel-Murray, E. van der Most, Drs. A. Peddemors, Penningmeester M.L. Vogelaar en Voorzitter Dr. A. Wassink. Herkiesbaar zijn: Drs. C. van Driel-Murray, Drs. A. Peddemors en M.L. Vogelaar. Dr. A. Wassink is voor slechts een jaar herkiesbaar. Het bestuur stelt voor de herkiesbare bestuursleden te herkieszen; in de plaats van E. van der Most te benoemen S. Sprey en het bestuur uit te breiden met J. van der Meulen. Tegenkandidaten kunnen tot tien dagen voor de vergadering schriftelijk bij de secretaris worden ingediend, voorzien van tenminste tien handtekeningen van stemgerechtigde leden.

ZATERDAG 18 MEI: ZEELAND EXCURSIE o.l.v. Drs. A. Peddemors.

8.00 uur stipt, vertrekt voor hoofdstation Leiden.

8.30 uur station Voorburg; afd. 7 stapt in.

9.00 uur metrostation Zuidplein Rotterdam; afd. 8, 9, 11 stappen in.

11.00 uur koffie te Middelburg.

11.30 uur Zeeuws Museum Middelburg.

12.30 uur lunch.

13.30 uur rondtocht over Walcheren langs de vliedbergen, kreekruggen en de Souburgse Oude Ringwal.

15.30 uur ontvangst door AWN afd. Zeeland in fort Rammekens. Het fort werd gedurende de jaren 1547 tot 1577 gebouwd ter bescherming van de vaarweg naar Middelburg.

17.30 uur vertrek.

18.30 uur diner op de Grevelingendam.

20.00 uur vertrek.

21.00 uur aankomst te Rotterdam.

21.30 uur aankomst te Voorburg.

22.00 uur aankomst te Leiden.

Opgeven kan door middel van het overmaken van f 25,-- op gironummer 3149223 t.n.v. AWN afd. Rijnstreek, Leiderdorp.

Vanaf 6 april wordt er gegraven naar het voorhuis van het kasteel Dever bij Lisse, waarover in het vorige convocaat een artikel stond. Degenen die hieraan mee willen doen, kunnen zich het beste in verbinding stellen met dhr. J.D.F. Hardenberg, -2522-11445, of met dhr. D. van der Kooij, 071-764072.

In de werkruimte Golaeus Laboratorium, Wassenaarseweg 76, Leiden, wordt op het ogenblik gewerkt aan de restauratie van het materiaal uit de gracht van het kasteel Teylingen bij Sassenheim. Het Merovingisch/Karolingische aardewerk van onze opgraving te Leiderdorp en Romeins materiaal uit Alphen aan den Rijn.

De opgravingsuitrusting van de afdeling breidt zich geleidelijkaan steeds meer uit. Behalve schoppen, rieken en kleinere benodigdheden is enige tijd geleden een waterpas aangeschaft en zijn wij van plan binnenkort een pomp aan te schaffen. Voor een goed beheer van dit materiaal is het wenselijk dat een van de leden speciaal zorg voor het materiaal wil dragen. Als degene die deze taak op zich wil nemen, contact wil opnemen met de voorzitter, 01717-2959, kan hij op de ledenvergadering benoemd worden tot materiaal-commissaris.

Tot ziens op lezing, werkavond, opgraving of excursie, Wim Dorsman, secr.

Notulen van de Algemene Ledenvergadering van de AWN afd. Rijnstreek dd. 9 mei 1984

Opening. De vergadering wordt geopend door de voorzitter, dhr. Wassink.

Ingekomen stukken en mededelingen.

- Het jaarverslag is dit jaar vroeger aan de leden toegezonden.

- Het aantal bezoekers aan de jubileumtentoonstelling in De Lakenhal is beneden de verwachting gebleven.

- Het aantal extra exemplaren van het jubileumnummer is bijna geheel verkocht. De Stichting Forum Romanum Albanianum heeft het resterende deel gekocht.

Notulen. De notulen worden geaccepteerd. Hans van der Meulen merkt op dat het prettig zou zijn om in het vervolg ook de notulen wat vroeger te ontvangen, bijvoorbeeld tegelijk met het jaarverslag. De secretaris zegt toe dat te zullen proberen.

Activiteiten. Zie het jaarverslag.

x- Het onderzoek naar de restanten van de abdij Leeuwenhorst was teleurstellend.

x- Bij het onderzoek in Leiderdorp worden Merovingische en Karolingische bewoningslagen aangetroffen. Dat onderzoek wordt voortgezet.

x- Er is en wordt veel materiaal van Teylingen in de werkruimte opgeslagen, waaraan o.l.v. Dhr. Hardenberg zal worden gewerkt.

Financieel verslag, verslag kascontrolecommissie, begroting 1984.

Het financieel verslag van 1983 is aan iedereen uitgereikt.

Verslag van de kascontrolecommissie: de kas is door de kascontrolecommissie, Jan Fernhout en mw. Speekenbrink, in goede orde bevonden. (dhr. Ris was verhinderd). De kascontrolecommissie wordt bedankt voor het verrichte werk. Nieuwe kascontrolecommissie: dhr. Hardenberg en dhr. Cattenburch; vanwege verhindering van de laatste wordt deze vervangen door A.M. Straman.

Begroting 1984: Door het verkochte restant Westerheem aan Alphen aan den Rijn bezitten we nu ca. f 1000,-- meer. Waarschijnlijk krijgen we ook nog subsidie van deze gemeente voor de werkzaamheden die we daar verrichten. Dat geld zal ook direct gebruikt worden voor de lopende onkosten. Besloten wordt de begroting (zie bijlage) niet te veranderen. Dhr. Hardenberg vraagt toelichting op de post 'voorschot secretaris f 200,-- in het financiële verslag van 1983. Uitgelegd wordt dat dit bedrag een voorschot is op de aankoop van postzegels etc. Daardoor worden allerlei ingewikkelde verrekeningen voorkomen.

Jaarverslag. Hans van der Meulen stelt voor de secretariskosten te verhogen om het jaarverslag, dat door iedereen in de huidige vorm erg op prijs wordt gesteld, op beter papier te kunnen drukken en niet langer op het grauwe kringlooppapier. De vergadering vindt dat een uitstekend idee. Afgesproken wordt ook hiervoor de begroting niet te wijzigen, maar deze post voorlopig te boeken onder onvoorziene uitgaven.

Bestuursmutaties. Dit jaar is niemand aftredend (periodiek). Wel is de vorig jaar benoemde heer Voorzanger verhuisd naar buiten onze afdeling. Voorgesteld wordt om dhr. D. van der Kooij in diens plaats te benoemen. Alle aanwezigen gaan accoord.

Er is niets voor de rondvraag en de vergadering is om 20.25 uur afgelopen.

+++++

RENUS, AWN AFD. RIJNSTREEK 1985 NR. 3

Secr. W. Dorsman, Doeslaan 22, 2351 SR Leiderdorp, 071-897222

Aan de leden en belangstellenden,

Ik hoop dat iedereen een goede vakantie heeft gehad of misschien nog gaat. Zoals u boven kunt zien ben ik verhuisd. De lezingen worden nog steeds gehouden in de kantine van gebouw 55, Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden. Aanvang 20.00 uur; hierna gaat de deur dicht.

ZATERDAG 31 AUGUSTUS: RONDLEIDING TENTOONSTELLING 'OP GOEDE GRONDEN', door Prof. Dr. G.J. Verwers. Dhr. Verwers zal ons aan de hand van een inleiding, een videoprogramma en een rondleiding over de tentoonstelling inwijden in de levenswijze van een boerengemeenschap van de Bandkeramische cultuur. Zij woonden 7000 jaar geleden in een dorpje in Limburg. Plaats: Museum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden. Aanvang 14.00 uur, toegang gratis.

MAANDAG 30 SEPTEMBER: 'AEN 'T ENDE VAN DEN LANDE', Enkele opmerkingen over de vroegste geschiedenis van het Stichts-Hollands grensgebied. Een lezing door P.C. Beunder. De Romeinse tijd is inmiddels vrij goed bekend, evenals de grote veenontginningen van de 11de en 12de eeuw. Dhr. Beunder hoopt met de lezing enig licht op de tussenliggende periode te werpen.

DINSDAG 15 OKTOBER: RONDLEIDING PIJPENKABINET. De conservator Dhr. D. Duco geeft op deze avond een uitgebreide rondleiding langs de collectie, de bibliotheek, het documentatiebestand en het depot. Plaats: Oude Vest 159a, Leiden, tel. 071-121340.

DINSDAG 29 OKTOBER: DE TUMULUSGRAVEN IN DE ROMEINSE TIJD TE ESCH, NOORD-BRABANT. Een lezing door Drs. L. van der Hurk. Deze zeven graven met rijke inhoud vormden de aanleiding om onze visie op de romanisering van Centraal Noord-Brabant geheel te herzien.

DINSDAG 26 NOVEMBER: DE 'GOUWENAAR' VAN ALPHEN AAN DEN RIJN. Een lezing door J. van der Meulen. Uit archiefonderzoek en recente opgravingen is gebleken dat in Alphen, in de 18de eeuw, een bloeiende kleipijpenijverheid was gevestigd. [pag. 2] Ingegaan zal worden op ontstaan, bloei en neergang van dit ambacht. Bodemvondsten hebben een belangrijke rol gespeeld bij het vaststellen van de positie ten opzichte van Gouda en de exportbetrekkingen.

Het veldwerk bij kasteel Dever te Lisse maakt goede vorderingen. Gegraven wordt op zaterdagochtenden vanaf 9.30 uur. Inlichtingen bij Dhr. J.D.F. Hardenberg, 025522-11445. In de werkruimte wordt op maandagavonden vanaf 20.00 uur gewerkt aan de restauratie van het materiaal afkomstig van onze opgraving bij het kasteel Teylingen te Sassenheim.

Tot ziens, Wim Dorsman.

+++++